

DEMOGRÁFIA

---

63. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM

Budapest
2020

Az MTA Demográfiai Bizottsága és
a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
Folyóirata
Alapítás éve: 1958

A Population Quarterly of the Committee for Demography
of the Hungarian Academy of Sciences
and the Hungarian Demographic Research Institute
Founded in 1958

A szerkesztő bizottság tagjai | Editorial board
BARTUS Tamás, BUKODI Erzsébet, DÖVÉNYI Zoltán, ELEKES Zsuzsanna, GÁBOS András,
GÁL Róbert Iván, GÁRDOS Éva, JANKY Béla, JÓZAN Péter, HOÓZ István, KOVÁCS Erzsébet,
RÓBERT Péter, SPÉDER Zsolt (elnök), TAKÁCS Judit, TOMKA Béla, TÓTH Pál Péter, VALUCH Tibor

Szerkesztőség | Editors
KAPITÁNY Balázs főszerkesztő | editor-in-chief
ŐRI Péter szerkesztő | editor
MURINKÓ Livia szerkesztő | editor
TÖRŐ Ágnes szerkesztőségi titkár | editorial secretary

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Kiadja a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
Felelős kiadó: Spéder Zsolt igazgató

Olvasószerkesztők: Nagy Ildikó és Törő Ágnes
Design: Anagraphic
Tördelőszerkesztő: Simonné Horváth Gabriella
ISSN 0011-8249

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

- Péti Márton, Pakot Levente, Megyesi Zoltán, Szabó Balázs:
A Kárpát-medencei magyarság népesség-előreszámítása, 2011-2051 269
- Monostori Judit: A nagyszülők gyermekgondozási tevékenysége
Magyarországon 319
- Gazsó Dániel: Ki a migráns? A jelenkori magyar társadalmat érintő
migrációs folyamatok összegzése 357

SZERZŐINKNEK 387

MEGRENDELŐLAP 391

CONTENTS

STUDIES

Márton Péti, Levente Pakot, Zoltán Megyesi, Balázs Szabó: Projection of the ethnic Hungarian population in Hungary, Slovakia, Ukraine, Romania, and Serbia	269
Judit Monostori: Grandparent's childcare activity in Hungary	319
Dániel Gazsó: Who is a Migrant? Clarification of the Migration Process Affecting Contemporary Hungarian Society	357
SZERZŐINKNEK (FOR OUR AUTHORS)	387
MEGRENDELŐLAP (ORDER FORM)	391

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁG NÉPESSÉG-ELŐRESZÁMÍTÁSA, 2011–2051

Péti Márton – Pakot Levente –
Megyesi Zoltán – Szabó Balázs

ÖSSZEFOGLALÓ¹

Jelen tanulmány helyzetfeltárást nyújt a Kárpát-medencei magyarság szinte egészének demográfiai viszonyairól, ehhez kapcsolódóan bemutatja a térségben élő magyarság lélekszámának előreszámítását, továbbá vizsgálja a korösszetétel változásának főbb jellemzőit. A kutatás kiterjed Magyarország népességére, valamint a környező országok közül a legnagyobb lélekszámú magyar közösségeknek otthont adó országok és magyarlakta térségeik magyarságára, azaz a következő külföldi magyar nemzetrészekre: Felvidék (Szlovákia), Kárpátalja (Ukrajna), Erdély (Románia) és Vajdaság (Szerbia). A népesség-előreszámítás során kohorsz-komponens módszerrel négy forgatókönyv mentén történtek számítások (alapváltozat, pesszimista, optimista, kiegyenlített migrációs) az egyes magyar közösségek 2051-es népességszámára és az említett szomszédos országokon belül várható etnikai arányára vonatkozóan.

Az eredmények alapján a Kárpát-medencei magyarság száma a következő harminc évben a legvalószínűbb forgatókönyv szerint – e nagytérség teljes népességéhez hasonlóan – csökkenni fog a jelenlegi 12 milliőről körülbelül 9 millió főre. Az anyaországi magyarság száma 6,6 és 8,5 millió, a felvidéki magyarság 320 és 370 ezer, az erdélyi magyarság 640 és 900, a kárpátaljai magyarság

---

¹ A cikkben ismertetett táblázatok és grafikonok adatai Pakot és Obádovics (2019), valamint Pakot et al. (2019) adatlevegővizsgálásának és elemzésének adatbázisára támaszkodnak, és az abban meghatározott módszertant követik. E kutatási jelentések az EFOP 3.10.1-17-2017-00002 „Az oktatási struktúrák Kárpát-medencei makroregionális együttműködését támogató kutatások” és EFOP 1.12.1-17-2017-00003 „Makroregionális kutatások a Kárpát-medencében a közösségfejlesztés és társadalmi felelősségvállalás megerősítése érdekében” projektek keretében készültek.

71 és 94, míg a vajdasági magyarság 110 és 157 ezer fő között várható, annak függvényében, hogy melyik népesedési forgatókönyv valósul meg. A külhoni magyar népesség arányában – a vizsgált országok össznépességén belül – szintén kismértékű csökkenés várható, de az egyes forgatókönyvek e tekintetben is jelentősen eltérnek. A jelenleg tapasztalható öregedési folyamatokból kiindulva az előreszámítás 2051-re 25-33%-os időskorú népességgel számol, míg az eltartási ráta romlik (a jelenlegi kétszeresére is növekedhet, 1,6-ra). A negatív tendenciákat egyébként érdemben mérsékelheti a természetes szaporodás emelkedése vagy, ha a negatív migrációs trendek legalább kiegyenlítettre (zéró-összegűre) módosulnának.

Tárgyszavak: demográfia, Kárpát-medence, magyarság, népesség-előreszámítás, kohorsz-komponens

Péti Márton, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapesti Corvinus Egyetem

E-mail: marton.peti@nski.gov.hu

Pakot Levente, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

E-mail: pakot@demografia.hu

Megyesi Zoltán, Nemzetstratégiai Kutatóintézet

E-mail: zoltan.megyesi@nski.gov.hu

Szabó Balázs, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Pécsi Tudományegyetem

E-mail: balazs.szabo@nski.gov.hu

BEVEZETÉS

Magyarország és a határain kívül élő magyar közösségek lélekszámának változása nagy hatással lehet az ország távlati társadalmi és gazdasági pozícióira és kapcsolatrendszerére. A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzetének együttes vizsgálata kétségtelenül geopolitikai kérdést is érint. A külhoni magyarság lélekszámváltozása ugyanakkor a szülőföldön megmaradás nemzetstratégiai doktrína (Duray, 1996) nyomonkövetésének is az egyik alapvető indikátora. Fontos kérdés tehát, hogy e külhoni közösségek alapvető demográfiai mutatóiból milyen megmaradási vagy éppen kibontakozási esélyek vezethetők le.

A Kárpát-medencei külhoni magyarság demográfiai helyzete ugyanakkor fontos tényező Magyarország jelenlegi és várható demográfiai helyzetének tudományos megértéséhez. A mintegy harminc éve tartó legújabb külhoni áttelepülési hullámnak ugyanis igen jelentős hatása van Magyarország népességére (Péti et al., 2017). Az ebben az időszakban Magyarországra áttelepülő – leszármazottaikkal együtt legalább 350 ezer fős – átlagosnál fiatalabb és képzettebb külhoni magyarok nélkül Magyarország népessége már 10 évvel korábban 10 millió fő alá csökkent volna. Eme áttelepülés jelentős csökkenésével számoló forgatókönyv mentén vizsgálva Magyarország népességét, a legnagyobb eséllyel bekövetkező normál forgatókönyvhöz képest (8 millió fős prognózis) csaknem egymillió fővel kisebb népesség prognosztizálható 2060-ra (Obádovics és Szabó, 2017).

A téma jelentőségéhez képest a legutolsó Kárpát-medencei magyar népesség-előreszámítás mégis meglehetősen régen, mintegy másfél évtizede zajlott (Hablicsek, 2005). Ebből a szempontból mindenképpen aktuális egy újabb felmérés elvégzése, amelyre a Nemzetstratégiai Kutatóintézet vállalkozott a Népeségtudományi Kutatóintézettel partnerségben. Ezeknek a megvalósított kutatásoknak az eredményeit mutatja be tanulmányunk.

Az itt bemutatott előreszámítás 2018-19-es időzítése ugyanakkor sok kihívással járt. Egyrészt azért, mert a Kárpát-medence országaiban a népszámlálási adatok teljes körű felvétele meglehetősen régen történt (nagy rész 2011-ben, Ukrajna esetében csak 2001-ben). Másrészt e nagytérségben az elmúlt tíz évben megjelent vagy kiteljesedett újszerű demográfiai jelenségeinek mennyiségi paraméterei nem ismertek kellő mértékben, leginkább a statisztikai adatfelvételek és a nyilvántartások korlátai miatt. Olyan jelenségekre kell itt gondolni, mint a tömegessé vált kettős vagy többes földrajzi kötődésű, sajátos nemzetközi mobilitási mintázatot mutató életformák. Sokan egyszerre több helyszínen élnek életüket (pl. nyugat-európai munkavállalás, anyaországi hivatali ügyintézés, külhoni

családi élet), amelynek fő bázisa, tartózkodási helye nem meghatározható, és annak változása is csak nehezen becsülhető meg. Számos magyar hagyja el akár anyaországi, akár külföldi lakóhelyét vagy tér oda vissza úgy, hogy ezt a mozgást nem tükrözik statisztikák. A külföldi magyarság körében a magyar állampolgárság nagyarányú elterjedése szintén módosította az országhatáron átlépő tartózkodási hely változásainak regisztrációs szokásait. Sok Kárpát-medencén kívülre, jellemzően nyugat-európai térségekbe, munkavállalási céllal távozó külföldi magyar pedig nem a szülőföldjére, hanem Magyarországra tér vissza, és erről szintén kevés adat áll rendelkezésre.

Látni kell ugyanakkor azt is, hogy több szempontból sem várható, hogy a közeljövőben a 2018-19-es helyzetenél kedvezőbb állhat elő egy kiterjedt térségi magyar népesség-előreszámításra. A következő népszámlálás adatfelvétele és annak nyilvánosságra hozatala egyrészt még hosszú évekig várat magára, másrészt gyanítható, hogy továbbterjed a térség egyes országaiban már korábban megjelent azon népszámlálási módszertan, ami nem tájékoztat a megszokott mélységgel az etnikai és nemzetiségi hovatartozásról (Kapitány, 2013). Ausztriában és Szlovéniában már a 2011-es népszámlálási adatfelvételkor is egy a korábbiaknál sokkal szerényebb nemzetiségi hovatartozási adatfelvétel történt. Kifejezetten sokat segít az előreszámítás jelenlegi lebonyolításában, hogy a mintegy 20 éves, tehát nagyon régi népszámlálási adatokkal rendelkező Kárpátalján (Ukrajnában) a magyarság demográfiai jellemzőiről tájékoztató kutatások valósultak meg a közelmúltban (Tátrai, Molnár és Kovály et al., 2018).

A Kárpát-medencei magyarság népesedési helyzete európai demográfiai folyamatokkal is összefügg, amelyek közül két fontosabb emelhető ki. Nyugat-Európában a társadalmi sokszínűség növekszik miközben az öregedés is jelen van (Coleman, 2006, 2009, 2010). Kelet- és Közép-Európában szintén fókuszba került az idősödés, de a népességfogyás szintén hangsúlyos lett. Utóbbi térséget – amelynek a Kárpát-medence is része – a kivándorlás, az alacsony születési arányszámok és a relatíve kedvezőtlen halandóság jellemzi. Mindez jelentős elöregedéshez és népességfogyáshoz vezet (Lutz, 2010; Frejka et al., 2016). A térségen belül a magyarsághoz egy jellegzetes – bár nem teljesen egyedi – népesedési specialitás köthető: a külföldi magyarság Magyarországra áramlik, és ez mérsékli az országra jellemző népességfogyást.

Ezeknek a népesedési tendenciáknak komoly hatása lehet a foglalkoztatásra, a közszolgáltatások vagy a nyugdíjrendszer fenntarthatóságára. 2050-ben Kelet-Európában akár 30%-kal kevesebb lehet a rendelkezésre álló munkaerő (Rees and Gaag et al., 2012). E Kárpát-medencében is megjelenő európai kihívásokra való felkészülés miatt érdemes népesség-előreszámításokat vagy

népesség-előrebecsléseket végezni, így nem meglepő, hogy a nemzetállamok statisztikai hivatalai rendszeresen készíteneek előreszámításokat. Az egyes számítások módszertana, és az azokat megalapozó hipotézisek azonban kissé eltérhetnek.

Növekszik a kereslet az egyes országos kereteken túlmutató számítások elvégzésére, amelyek kiterjedhetnek több államra vagy nagytérségekre is (Rees and Gaag et al., 2012). Egységes módszertannal, több országra végrehajtott számítások jelenleg is léteznek és elérhetőek, pl. az Európai Unióban (Lanzieri, 2011). Ezekben az előreszámítási modellekben ugyanakkor a Kárpát-medencei magyarság vizsgálatának szempontjából fontos etnikai vagy anyanyelvi paraméterek hiányoznak (legfeljebb a születési ország szerinti származás jelenik meg), így nagytérségünk magyarságának alakulása csak célirányos kutatással prognosztizálható.

Tisztázni kell a kutatás tárgyát, a vizsgált populáció meghatározását, azt, hogy ki számít magyarnak. Tanulmányunkban tehát magyarok azok, akik magukat magyarnak vallják. Egyrészt módszertani okok miatt döntöttünk így, a legfontosabb adatforrást jelentő népszámlálások ugyanis ezt a populációt írják le (a módszertani fejezetben ugyanakkor látható, hogy a népszámlálások nemzeti hovatartozási adatai – leginkább adatfelvételi módszertani okok miatt – kiigazításra szorulnak). Másrészt azért indokolt ez a megközelítés, mert jelen tudományos munka a mindennapos szakmai és szakpolitikai gyakorlatok leginkább azon tevékenységeit tudja támogatni, amelyek a külhoni magyar közösségekre és közösségi cselekvéseikre irányulnak, így alanyaik, partnereik azok az egyének lehetnek, akik közösséget ezzel vállalnak. Érdemes már most megemlíteni a kutatás módszertani fejezeteiben részletezett azon korlátját, hogy árnyalt módon nem foglalkozhatott a többes identitásokkal és a sajátos identitásmintákat hordozó cigánysággal, illetve magyar cigánysággal. E témakörök vélhetően növekvő nemzetstratégiai jelentőségüknél fogva önálló kutatásokat érdemelnek a későbbiekben.

A népesség-előreszámításhoz széleskörű és hiteles népesedési alapadatok szükségesek. Ezeknek a műveleteknek további feltétele hipotézisek és scenáriók (forgatókönyvek) megfogalmazása társadalomtudományi ismeretek alapján. Az egy nemzetiséghez tartozókra (etnikai közösség) vonatkozó számítások ugyanakkor összetettebbek annál, mint amikor csak egy teljes ország népessége a műveletek tárgya. Ebben az esetben ugyanis figyelembe kell venni az asszimilációt és a disszimilációt, amellyel a közösséghez tartozás a kivándorlástól vagy a halálozástól függetlenül is megváltozhat az egyén saját döntése alapján. Ezen változások leggyakrabban generációk között jelentkeznek.

A külhoni magyarság megmaradása nem csak demográfiai, hanem egyben kulturális kérdéseket is felvet. A nemzeti kisebbségek generációs újratermelődése nem csak a magyar népesség termékenységétől, halandóságától és elvándorlásától függ, hanem a magyar etnikulturális jegyek és a ráépülő csoportidentitás generációk közötti átadásának sikerességétől is (Kiss és Csata, 2007).

A jövő természetesen népesedési szempontból egyaránt számos bizonytalanságot rejt, és különösen így van egy nemzeti kisebbségre irányuló prognózisalkotáskor. A bizonytalanságokat a számítások során nem lehet kiküszöbölni (legfeljebb megfelelő módszertan kiválasztásával csökkenteni). Jelen tanulmány ezért nem ambicionálhatja nagytérségünk magyarsága lélekszámának pontos előrejelzését, csak egy potenciális jövőbeli állapot kalkulálható a jelenleg tapasztalható népesedési folyamatokból kiindulva.

DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

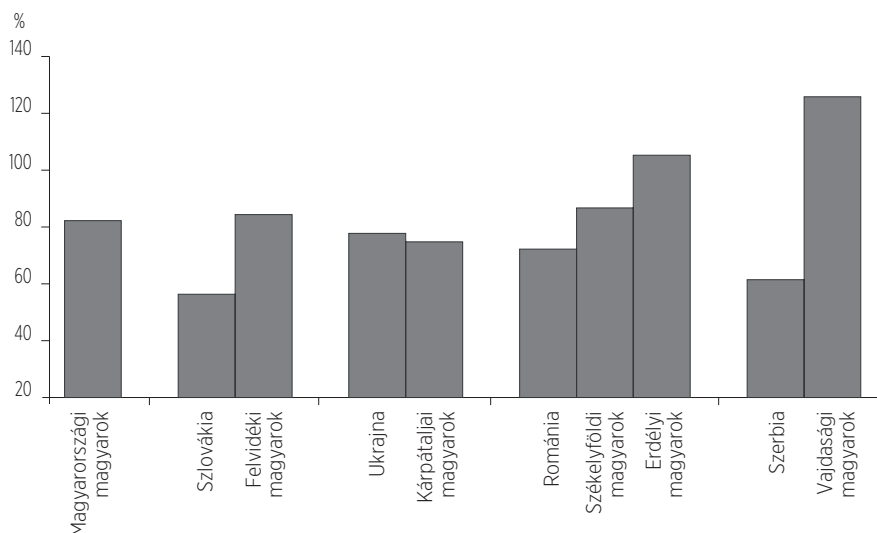
A 2051-ben várható népesség számát nagymértékben befolyásolja a *jelenlegi demográfiai helyzetkép*: a népességszerkezet (kor és nem szerinti összetétel), a termékenység, halandóság, a migrációs viszonyok és a nemzetiségváltás (aszsimiláció).

A népszámlálások számadatai a legtöbb kelet-közép-európai országban 1980 óta csökkenést jeleznek, ezen belül a magyarság száma és az egyes országokon belüli aránya egyaránt csökken. Míg 1990-ben a Magyarországgal határos országokban 12,9 millió fő vallotta magát magyarnak, addig 2001-ben már csak 12,4 millió fő. A negatív tendencia a 21. század első évtizedében tovább folytatódott, a magyarok átlagos népességszáma 2012–2016-ra vetítve már csak 11,5 millió fő volt (Kapitány, 2015a). Tehát jelenleg a magyarság 16%-a él valamely Magyarországgal határos országban.

A Kárpát-medencében élő magyarság demográfiai helyzetképe jelentős eltéréseket mutat, amelynek egyik fontos oka a vizsgált társadalmak egymástól eltérő korszerkezetében rejlik. A népesség *korösszetételének* gyors értékeléséhez két egyszerű mutatót érdemes számba venni. Az egyik az öregedési index, amely azt mutatja meg, hogy milyen mértékben öregedik el egy adott közösség vagy egy adott terület népessége. Az öregedési index százalékos formában fejezi ki, hogy egy fiatalkorúra (hagyományosan 0-14 éves, újabban és jelen esetben 0-19 éves) hány időskorú (65 évesnél idősebb) jut. Minél magasabb a százalékos érték, annál kedvezőtlenebb a fiatal és időskorú népesség aránya. A mutatót az elemzésbe bevont országokra és magyar közösségre átszámolva az a magyar-

ság szempontjából sajnálatos kép rajzolódik ki, hogy szinte valamennyi magyar közösségben (köztük Magyarországon is) magasabb az idősek aránya a szomszédos országokhoz képest. A legkedvezőbb és egyben kivételes helyzetben jelenleg csak a kárpátaljai magyarság lehet, ahol a mutató értéke mind a magyarországi, mind az ukrainai országos értéknél is alacsonyabb. A vajdasági és az erdélyi magyarok körében ugyanakkor már most meghaladja az idősek száma a fiatalokét (1. ábra). Az Erdélyben található Székelyföld értékei azonban viszonylag kedvezőbbek, ezek nagyjából megegyeznek a többi nemzetrész értékével.

1. ábra: Öregedési index az egyes szomszédos országokban és magyar közösségekben, 2011

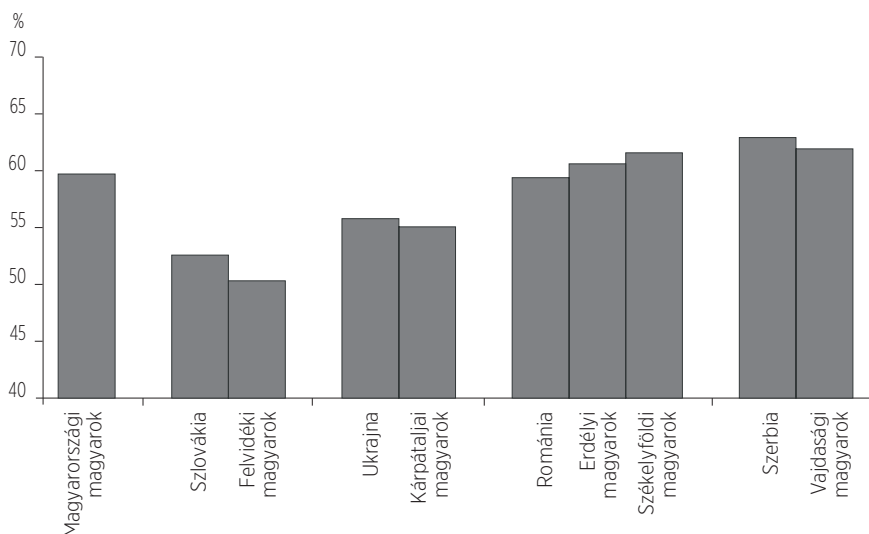
Forrás: NSKI; Szomszédos országok statisztikai hivatalai; KSH és Eurostat.

Megjegyzés: A kárpátaljai magyarok esetében az adatok a 2017-es állapotot tükrözik (Summa 2017).

Az öregedési index lehet kedvező vagy kedvezőtlen, azonban az ellátórendszer aktuális leterheltsége és a munkaerőpiaci aktivitás szempontjából az adott közösségen belül fontos szempont az aktív korcsoport aránya. Az *eltartottsági ráta* a másik olyan mutató, amely jól jellemzi a korösszetételt. Megmutatja, hogy az aktív, munkaképes korú (hagyományosan 15-64 éves, újabban és jelen esetben 20-64 éves) népességre százalékosan mekkora inaktív (fiatal és idős népesség) jut. Az öregedési indexhez hasonlóan (és annak ismeretében) minél alacsonyabb (legalábbis a jelenkorra vonatkozóan) annál kedvezőbb. A legtöbb magyar közösség eltartottsági rátája nem különbözik élesen

a bennfoglaló ország értékétől. Közülük a legkedvezőbb helyzetben a felvidéki magyarság van, azaz közösségükben a munkaképes korú lakosság mintegy kétszerese az inaktív népességnek (2. ábra). Mindezt, az aktív korcsoporthoz tartozó korévcsoportok nagyságától függően, az elkövetkező évek vagy évtizedek viszonyában akár kedvező helyzetként is lehetne értékelni. Az összes közösség szempontjából azonban érdemes figyelembe venni, hogy megfelelő mennyiségű fiatal népesség utánpótlása nélkül (lásd öregedési index) hosszabb távon a népes aktív korcsoport kiöregedése súlyos elöregedéssel sújthatja az adott közösséget.

2. ábra: Eltartottsági ráta az egyes szomszédos országokban és magyar közösségekben, 2011

Forrás: NSKI; Szomszédos országok statisztikai hivatalai; KSH és Eurostat.

Megjegyzés: A kárpátaljai magyarok esetében az adatok a 2017-es állapotot tükrözik (Summa 2017).

A Kárpát-medence szinte valamennyi közösségére jellemző, hogy a gyermekvállalás elhalasztásával reagáltak a rendszerváltozások kihívásaira. Le-csökken a fiatalok gyermekvállalása, és ezzel együtt kitolódott az anyák első gyermekvállalási életkora. A teljes termékenységi arányszám (TTA) a legtöbb közösségben a 21. század első évtizedében érte el mélypontját. A mutató értéke 2011-ben Magyarországon 1,23, a határon túli magyarok körében 1,4 körüli volt, ám az utóbbi években mindegyik közösségben számottevő emelkedés figyelhető meg (Magyarországon 2017-ben 1,49-re emelkedett a TTA). A szakirodalom

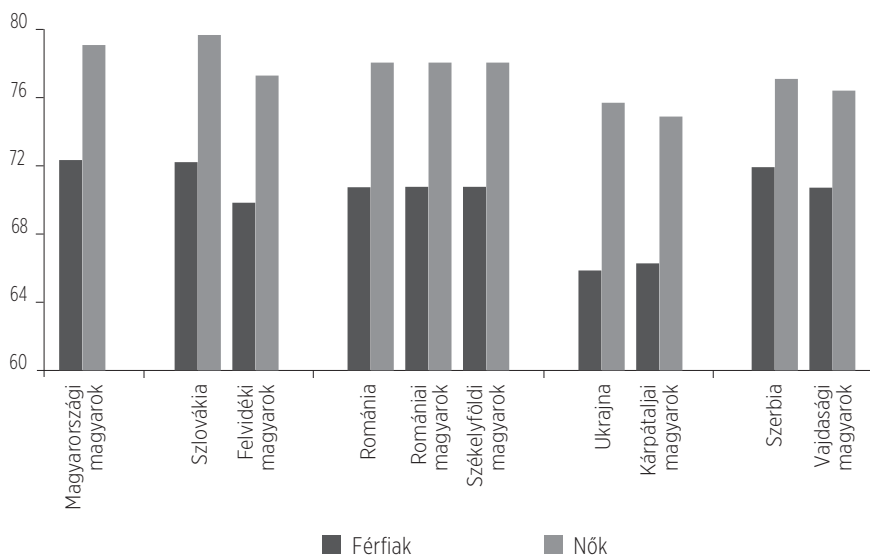
egybehangzó megállapítása szerint a Kárpát-medencében élő népek gyermekvállalási kedvében (a cigányságtól eltekintve) már évtizedek óta nincs érdemi különbség (Ghețău, 2004; Gyurgyík és Kiss, 2010; Kapitány és Spéder, 2017; Kiss, 2010, 178. o.).

Míg a térség országaiban a halandósági viszonyok a rendszerváltást követő években jelentősen romlottak, addig fokozatos javulás ezen a téren elsősorban a 2000-es évektől figyelhető meg. A születéskor várható élettartam Magyarországon 2013-at követően a nők körében 79,2, míg a férfiak körében 72,3 körül ingadozott (Kovács és Bálint, 2015). A születéskor várható élettartam 2002 és 2011 között a romániai magyar nők körében 73,4 évről 77,4 évre, a magyar férfiak körében 65,7 évről 70 évre emelkedett. A Vajdaságban a 2010-2012-es regionális halandósági táblák szerint a várható élettartam a nők körében 76,5, míg a férfiak körében 70,8 év.² A legalacsonyabb várható élettartam a kárpátaljai magyarokra jellemző: e közösség tagjai átlagosan mintegy öt évvel alacsonyabb élettartamra számíthatnak a szomszédos Magyarország és Szlovákia népességénél. (Ugyanakkor az ukrajnai magyar közösség születéskor várható élettartama feltételezésünk szerint nem kedvezőtlenebb az Ukrajnára jellemző értéktől).

Egyes határontúli közösségek halandósága kedvezőtlenebb a többséggel szemben (3. ábra). A szlovákiai magyarság halandósága az 1990-es években 20%-kal magasabb volt az országos átlagnál, születéskor várható élettartama pedig két évvel elmaradt a szlovákok mutatójától (Hablicsek, 2003). Ebben többek között az is közre játszhatott, hogy a felvidéki magyarság (dél-szlovákiai magyarság) körében az egészségkárosító szokások jóval elterjedtebbek lettek (Lampl, 2004). Az erdélyi magyarság születéskor várható élettartama megegyezik az országos átlaggal, azonban a nyers halandósági arányszám vonatkozásában jelentős eltérés tapasztalható a magyarok rovására, amely a kedvezőtlenebb korstruktúra következménye (Kiss és Barna, 2012, 36. o.). Kárpátalja vonatkozásában Hablicsek és szerzőtársai az 1991-2000-es időszakra azzal számoltak, hogy a kárpátaljai magyarok legalább fél évvel tovább élnek, mint egy ukrajnai átlagpolgár (Hablicsek, 2005) (az ország nyugati régióiban jellemzően magasabb a várható élettartam, mint a keleti/déli régiókban [Murphy et al., 2013]).

² A vajdasági, kárpátaljai és felvidéki magyarság esetében sajnos nem állnak rendelkezésünkre részletes halandósági tábla adatok, ezért a regionálisan elérhető halandósági táblákat használtuk.

3. ábra: Születéskor várható élettartam az egyes szomszédos országokban és magyar közösségekben, 2011

Forrás: NSKI; Szomszédos országok statisztikai hivatalai; KSH és Eurostat.

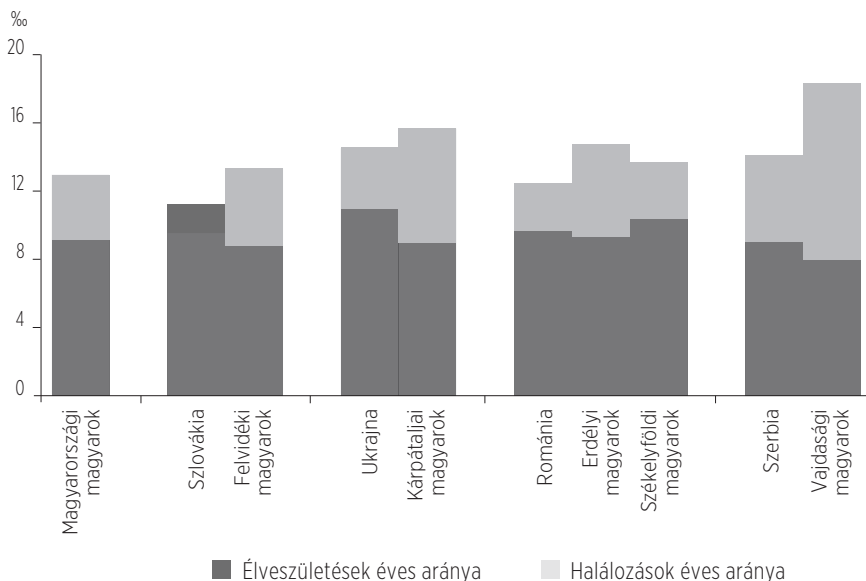
A Kárpát-medence szinte valamennyi közösségére jellemző, hogy az elveszületések számát kisebb-nagyobb mértékben meghaladják a halálozások, azaz a *természetes szaporulat* negatív. Ez a jelenség azonban valamennyi külföldi közösséget nagyobb mértékben sújtja a bennfoglalt állam teljes népességéhez képest (4. ábra). Kiemelendő a vajdasági magyarok kiugró negatív természetes szaporulata, illetve a felvidéki magyarság abból a szempontból, hogy Szlovákia az egyetlen olyan vizsgált ország, amelyre fogyás helyett természetes szaporodás jellemző.

A természetes népmozgalmi mutatók mellett fontos kitérni a *vándorlásra*. Lehet egy népesség kedvező demográfiai állapotban, azonban ennek pozitív hatásai máris redukálódnak, ha egyébként jelentős elvándorlás sújtja. A külföldi magyar közösségekre túlnyomórészt jelentős elvándorlás jellemző, amely gyakran a bennfoglalt országokhoz képest kedvezőtlenebb (5. ábra).³ A vándorlások okai között megtalálható a Magyarországra áttelepülés, amihez

³ Fontos hangsúlyozni, hogy egyes országok hivatalos vándorlási statisztikái nem feltétlenül megbízhatók. Ez lehet a magyarázat arra, hogy a vándorlási arányszám Európa legnagyobb kibocsájtó országai között számolt Ukrajnában pozitív, Szerbiában pedig kiegyenlített.

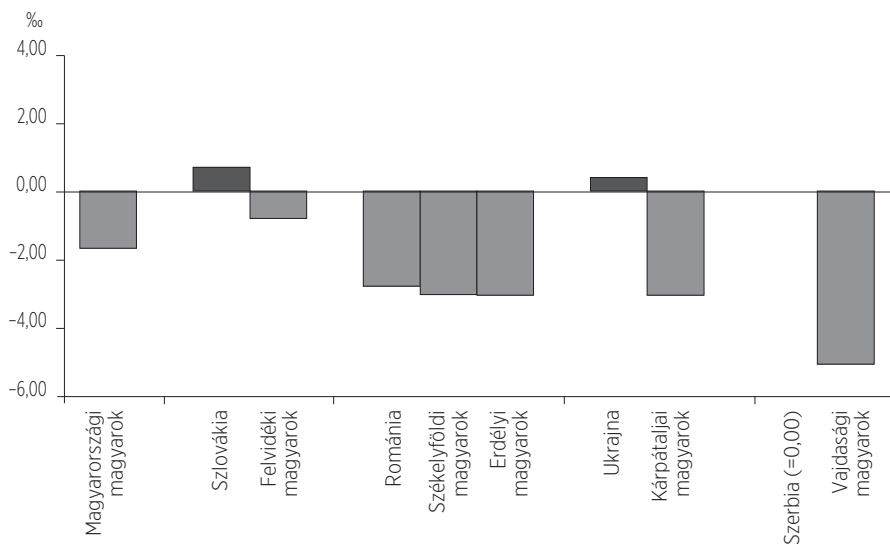
az egyes közösségekhez képest eltérő időpontban társult egy erőteljes nyugat-európai kivándorlás is. Ez utóbbi a Vajdaságban már 1990 előtt jellemző volt (Tátrai et al., 2013), míg az uniós tagállamokban az ahhoz való csatlakozás gyorsította fel (Kapitány és Kiss, 2010; Gál, 2011), majd például Magyarországon vagy Kárpátalján a 2008-as gazdasági válság hatásai is felerősítették ezt a folyamatot (Kapitány, 2015c, 51. o.; Tátrai, Molnár és Molnár et al., 2018). Fontos látni, hogy egyes külföldi térségekben a magyarság elvándorlása kisebb mértékű, mint a többségi társadalomé (Kapitány és Kiss, 2010; Kiss és Barna, 2012), és ezen a téren a legutóbbi népszámlálás óta jelentős változások lehettek: feltételezhető, hogy a vándorlási magatartásban a különbségek tovább nőttek, a többségi társadalom még mobilabbá vált. Tekintve, hogy a tényezők jelentősen befolyásolják az adott térség, illetve nemzetiség magyarságának össznépességen belüli arányát, érdemes külön is foglalkozni olyan forgatókönyvekkel, amelyek eltérő vándorlási magatartásformákat kötnek a magyarsághoz és a többségi társadalomhoz (ld. később a népességarány számításoknál).

4. ábra: Az élveszületések és halálozások éves aránya az egyes szomszédos országokban és magyar közösségekben, 2011

Forrás: NSKI; Szomszédos országok statisztikai hivatalai; KSH és Eurostat.

5. ábra: Vándorlási arányszám az egyes szomszédos országokban és magyar közösségekben, 2011

Forrás: NSKI; Szomszédos országok statisztikai hivatalai; KSH és Eurostat.

A határon túli magyar népességszűkülésben nagy szerepet játszik a nemzeti ségváltás (asszimiláció), azonban az asszimiláció kontextusa teljesen eltérő az egyes különböző határon túli közösségekben. Erdélyben mind a román, mind a magyar etnicitásnak viszonylag egyértelmű markerei vannak, mindkettő köré jól kikristályosodott (egymással szembenálló) nemzeti ideológia és intézményrendszer épült. Továbbá dominánsak azok a társadalmi mechanizmusok, amelyek a vegyes származásúakat az egyik vagy a másik etnikai kategória melletti döntésre készítetik (Kiss, 2010, 240. o.). Kiss az erdélyi magyarok esetében a vegyes házasságokból származó intergenerációs asszimilációs veszteséget 2002 és 2011 között 5,3%-ra becsülte (Kiss és Barna, 2012, 49. o.), míg Székelyföldön, eltérően a más megyebeli romániai magyar népesség többi részétől, nincs asszimilációs veszteség (Kiss és Barna, 2012; Kiss, 2012).

Szlovákiában a folyamatok ugyancsak a többség irányába mutató asszimiláció fogalmával írhatók le (Gyurgyík, 2004). A szlovákiai magyarok számának csökkenése háttérben elsősorban az asszimiláció áll (Kapitány, 2015a), az 1990-es években a felvidéki magyarság csökkenésének több mint 60%-áért az asszimiláció tehető felelőssé (Gyurgyík, 2013).

A vajdasági magyarok körében a vegyes házasságok arányából (2003-ban 28%, 2007-ben 33% [Kiss, 2012]) és az etnikai reprodukció mértékéből becsülve,

körülbelül öt-hatszáz főre tehető évente az asszimilációs veszteség (Badis, 2008, 2012). Badis Róbert a népszámlálások és népmozgalmi adatok összehasonlítása alapján a születések 20–25%-át jelöli meg asszimilációs veszteségként. Megítélésünk szerint Badis felülbecsüli az asszimiláció mértékét, mert a legutóbbi két népszámlálás közötti népességfogyást döntő mértékben a természetes népességfogyás és az elvándorlás határozta meg, az asszimilációnak kisebb szerep jutott, másrészt pedig a népmozgalmi és a népszámlálási adatok összehasonlítását kétségessé teszi az eltérő jellegű regisztráció. Harmadrészt, Badis számítása nem veszi figyelembe az elvándorlás hatását.

A szakirodalom szerint az identifikációs tényezők Kárpátalján inkább a diszsimiláció irányába hatnak, mivel az utóbbi évtizedben a magyar identitás felértékelődött. Molnár és szerzőtársai számításai szerint 1989 és 2001 között identifikációs tényezők hatására a magyarság nyeresége öt-hatezer fő lehetett. Ennek hátterében három összetevőt sorolnak fel. Egyrészt a cigány népesség önbesorolása, akik közül – a státustörvény kedvezményei hatására – a szerzők becslése szerint több mint négyezren vallották magukat magyar nemzetiségűnek (Molnár et al., 2016). Másrészt a szovjet időszakban a különböző kényszerek hatására, retorzióktól tartva magukat ukránnak, vagy szlováknak vallók közül többen újra magyarként lettek számba véve (Molnár és Molnár, 2005). A harmadik tényező pedig a bizonytalan, vagy kettős etnikai identitású népesség önbevallása volt. Ez a csoport a 2001-es népszámlálás időpontjában – a korábbiakhoz képest – nagyobb arányban vallotta magát magyarnak, aminek hátterében szintén a magyarság vállalásának gazdasági előnyei és presztízse állhattak. A 2001-es népszámlálás adataiból az derül ki, hogy a magyar-keleti szláv vegyes házasságból származók 52,8%-a magyarként, 47,2%-a pedig ukránként lett regisztrálva, azaz 2001-ben az etnikai átörökítés Kárpátalján ukrán-magyar viszonylatban közel szimmetrikus volt (Molnár és Molnár, 2005). A magyar-ukrán arány 2017-ben a Summa 2017 alapján ugyancsak 53-47 arányú (Tátra, Molnár és Kovály et al., 2018).

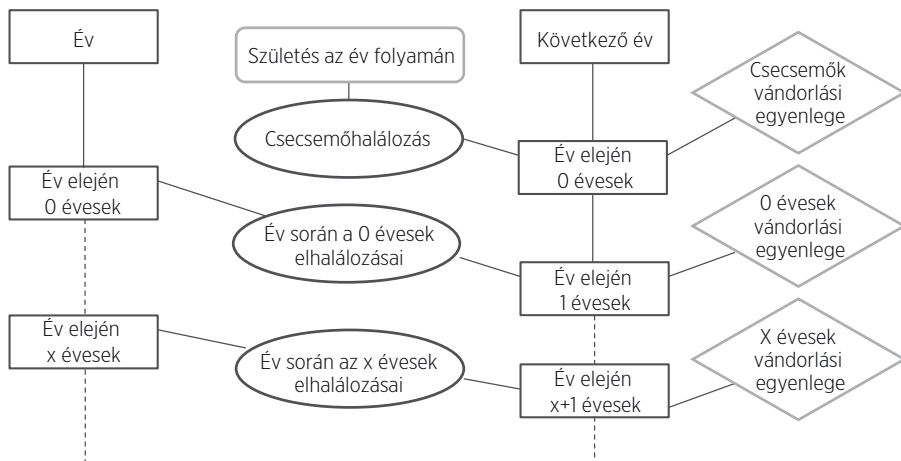
MÓDSZER

A népesség-előreszámítás (projekció – előrevetítés) a múltbeli folyamatok és tendenciák alapján becsült, jövőre vonatkozó születési ráta, halálozási ráta és migrációs egyenleg alapján készül. Nem jóslás (predikció), előrejelzés (forecast) vagy becslés (estimation), hanem leginkább a jóslás és az előrejelzés között helyezhető el. Általában hosszú időtávra vonatkozó, adott feltételekhez kötött, „ha,...akkor” módon meghatározott számítás, az elfogadott for-

gatókönyvek számszerű eredménye. Például (magyarországi adatok alapján), ha a termékenység az elmúlt 4 év trendje szerint emelkedik, és az elvándorlás mérséklődik, a születéskor várható élettartam pedig kismértékben emelkedik, akkor 2031-re elérnénk a reprodukcióhoz szükséges 2,1-es értéket és a születések száma százezer fölé emelkedhet, a népességszám pedig 2060-ra stabilizálna (8,7 millió fővel).

Jelen tanulmányban bemutatott kutatás a kohorsz-komponens módszert alkalmazza (Preston et al., 2000). A módszer figyelembe veszi és kiszámolja az előreszámított időszak folyamán nemenkénti bontásban a várható születéseket, korcsoportos halálozásokat, korcsoportosan a vándorlásokat, és ezek segítségével nemenként és korcsoportonként kalkulálja az időszak végére várható népességszámot. A továbbszámítás ún. koreltolással keletkezik, vagyis az adott év elején x évesekből egy év elteltével pontosan egy évvel idősebbek, $x+1$ évesek lesznek (6. ábra). A kohorsz-komponens elnevezés utal arra, hogy a módszer népességi kohorszokra (születési évjáratokra) vonatkozik, és a továbbszámítást a demográfiai komponensek (összetevők) figyelembevételével végezzük. A kohorsz-komponens-modellek kiinduló népességi adatainak elsődleges forrása a népszámlálási adatbázisok és a népszámlálási évek között továbbvezetett népességszám-adatsorok.

6. ábra: Népesség-előreszámítás algoritmus a kohorsz-komponens módszerrel

Forrás: Hablicsek, 1996, 383. o.

A modell *termékenységgel* kapcsolatos adatai a korszpecifikus termékenységi arányszámok (TTA - születések száma és a női népesség számának hányadosai általában ötéves korcsoportonkénti bontásban). A *halandóság* mint népességváltozási tényező számos mutatószám alapján megragadható, és többnyire a halálozási ráták vagy a halandósági tábla kimeneti adatait (születéskor várható élettartam és a túlélési ráta) építik be a kohorsz-komponens-alapú népességi előreszámításokba (Tagai, 2015). A népességváltozás harmadik tényezője a *vándorlás*, általában vándorlási egyenleg formájában szerepel a modellben. A népesség jövőbeni alakulásának három fő komponense – születés, halálozás, vándorlás – közül a vándorlás a legkevésbé kiszámítható. A vándorlási adatok a többi népmozgalmi jellemzőhöz hasonlóan többféle forrásból érhetők el, ugyanakkor ezek az adatok a legbizonytalanabbak. A különböző országok migrációs adatgyűjtései általában eltérő definíciókon alapulnak, továbbá a rendelkezésre álló adatok gyakran hibásak, pontatlanok vagy hiányosak. A magyarországi és a környező országokbeli be- és kivándorlási adatok ez alól sem képeznek kivételt (Gödri, 2018). Mindezek miatt a szakértői elemzések fontos szerepet játszanak az előreszámításban, mivel véleményüket explicit módon az előreszámítási modellek paramétereiként építettük be (Lutz and Goldstein, 2004).

A kohorsz-komponens újabb paramétereiként az *asszimilációt* is meg kell vizsgálni, amely újabb bizonytalansági tényezőt jelent. Alapvető fontosságú tehát az etnikulturális és demográfiai reprodukció közötti különbségtétel. A legújabb nemzetközi etnikai népesség-előreszámítások ma már alkalmaznak asszimilációs modelleket (Norman et al., 2010; Rees and Wohland et al., 2012; Tarvainen, 2018). Az etnikai csoportok előreszámításánál tehát nem elhanyagolható kérdés, hogy a különböző etnikai csoportok közötti keveredést milyen módon vesszük figyelembe (Csata és Kiss, 2007; az asszimiláció mérési lehetőségeiről lásd Balizs, 2016). Az asszimilációs modellek kidolgozása során Szilágyi N. Sándor intergenerációs asszimilációt becsülő eljárása került alkalmazásra (Szilágyi N., 2002), Kiss és Csata erdélyi előreszámításához hasonlóan (Csata és Kiss, 2007, 27–35. o.; Kiss, 2010, 242–244. o.).

Ahogy az előző fejezetben már említettük, a szomszédos országok magyar kisebbségeit eltérő mértékben érinti az asszimiláció, ezért modellünk különböző értékekkel számol. A romániai magyar népesség előreszámításánál a Kiss Tamásék által becsült 5,3%-os értékkel dolgozunk (Kiss és Barna, 2012, 49. o.), tehát azt feltételezzük, hogy a romániai magyar nők által szült gyermekek 95%-a lesz

magyar, míg a székelyföldi magyar népesség-előreszámítás során az asszimiláció jelensége nélkül számoltunk.⁴

Szlovákiában a vegyes házasságokból születő gyermekek nagyobb arányban lesznek szlovák nemzetiségűek, mint magyarok, ezért a számítás során az újszülöttek arányában fejezzük ki az asszimilációs veszteséget. Jelen számítások során azt feltételezzük, hogy az ilyen jellegű veszteség 2031-ig erőteljesebb lesz, azután mérséklődik.

Szerbia esetében jelen számítások kiindulása az, hogy ugyan az asszimilációnak van szerepe a vajdasági magyarok népességszámának csökkenésében, de a Badis Róbert (Badis, 2008, 2012) által becsült értékeknél (20-25%) mérsékeltebben. Egyes napjainkban zajló folyamatok miatt (pl. egyszerűsített honosítás és a közösséget érintő fejlesztések) a magyar nyelv és identitás választása vonzóbb lehet, mint korábban. A vajdasági magyar népesség-előreszámítás során 10%-os veszteséget fogadunk el, vagyis azt feltételezzük, hogy a magyar nők által szült gyermekek 90%-a lesz magyar.

Kárpátalja esetében számításaink kiindulása, hogy e nemzetrészben az asszimilációs és disszimilációs folyamatok egymást semlegesítik. A kiegyenlített nemzetiségváltással kapcsolatos hipotézisünk konzervatív becslésnek számít, hiszen nem vesszük figyelembe a Summa 2017 adatfelvételtől kimaradt magyar identitású roma népességet.

AZ ELŐRESZÁMÍTÁS KIINDULÓ FELTÉTELEI ÉS A NÉPESEDÉSI FOLYAMATOK FORGATÓKÖNYVEI

A népesség-előreszámítások kezdő évét és a kiinduló népességet jelen esetben a Magyarországon és a környező országokban végrehajtott 2011. évi népszámlálások kor és nem szerinti adatai alkotják. Kivételt képez ez alól a kárpátaljai magyarság, amely esetben a népesség-előreszámítás kezdő éve 2017, a *Summa 2017* (Tátrai, Molnár és Kovály et al., 2018) adatfelvétel időpontja. Az előreszámítást ötéves periódusokra készítettük el, a záró év 2051. A népesség-előreszámítás a *demoproj* (Abel, 2019) R programcsomag felhasználásával készült.

---

⁴ Modelljeink szükségszerű leegyszerűsítések. Jól tudható, hogy népszámlálásról népszámlálásra csökken a szórványmagyarok részesezése az egyes magyar közösségeken belül. Ez egyben azt is jelentheti, hogy az asszimiláció mértéke valamelyest csökken hosszabb távon, tehát az erdélyi modelljeinkben az asszimiláció némiképp felülértékelt.

Az előreszámítás során a magyar népesség kiinduló száma nemzetrészenként eltérő módon került meghatározásra. Magyarország esetében a számítások szerint magyar nemzetiségű mindenki, aki magyar állampolgár, függetlenül attól, hogy a magyar népszámlálási adatlapján nemzetiségként valamelyik kisebbséghez tartozónak vallotta magát. Választásunkat olyan népszámlálási adatfelvételi módszertani okok indokolják⁵, amelyek miatt e tanulmány nem térhet ki a magyarországi magyarok és magyarországi nem magyar nemzetiségűek népességprognózisára. Az ország nemzeti kisebbségeinek – eleve nehezen azonosítható, de alapvetően kislélekszámú (Kapitány, 2015b) – közösségei érdemben azonban nem befolyásolják az ország népesedési folyamatait.

Utóbbi megállapítás nem feltétlen igaz a magyarországi cigány közösségek esetében. E közösségek tanulmányozásának általános módszertani problémáinak (Pénzes et al., 2018) megoldását azonban nem lehetett felvállalni jelen elemzés keretei között, mert azt nem tették lehetővé az adatok és a rendelkezésre álló erőforrások (munkánk a külhoni magyar közösségekre irányuló új eredmények előállítására koncentrált). A cigányság kapcsán viszont meg kell említeni, hogy közösségeik nagyon fontos tényezői nem csak a magyarországi, de a külhoni magyar népesség alakulásának is, sajátos demográfiai mutatóik, identitásminitáztatuk és szármosságuk miatt. Jelen tanulmány ugyan néhány ponton utal a külhoni cigány közösségek demográfiai folyamataira, de e téma – a Kárpát-medencei magyar, illetve magyar és nem magyar kötődésű cigányság népesség-előrejelzése – egy önálló kutatást érdemel, amelynek erőforrásigénye a jelentős módszertani kihívások miatt akár meg is haladhatja jelen munkáét.

A felvidéki magyar kisebbség számának meghatározásakor abból indultunk ki, hogy az etnikai hovatartozás szerinti létszám arányaiban jelentős mértékben elmarad az anyanyelv szerinti népességszámtól. Ravasz Ábel (2012) becslése szerint 2011-ben 511 ezer magyar kötődésű állampolgár élt Szlovákiában, amelybe beletartoznak azok a romák is, akik magyarnak vallották magukat. Arányuk a magyarok között Ravasz becslése szerint 12%. Elfogadva a tanulmány számításait és becsléseit, az etnikai hovatartozásukra országosan nem válaszoló 380 ezer főből az 53 ezer főnyi magyar megjelenik az előreszámítási modellben, így a kiinduló felvidéki magyarság száma 504 ezer fő.

⁵ A 2011-es magyarországi népszámlálás során a nemzetiségi kérdésre válaszolók adatai vélhetően nem tudósítanak hitelesen a magukat magyarnak vallókról (Kapitány, 2015b). Ez adatfelvételi okokkal magyarázható a magas arányú nem válaszolók miatt, miközben a nemzetiségi kérdésblokkra válaszolók 97,09%-a első nemzetiségként a magyart jelölte meg (Morauzski és Papp Z., 2014).

A 2011-es romániai népszámlálás adminisztratív lebonyolításával és tudományos érvényességével kapcsolatban jelentős bizonytalanságokkal állunk szemben (Kapitány, 2013, 2015a; Veres, 2015). Románia eredetileg hagyományos népszámlálást tervezett és hajtott végre, amelynek során a számlálóbiztosok 19 042 936 személyt írtak össze lakónépességként. Ezt követően azonban egy „alternatív módszertan” alapján a népszámlálási adatbázist a lakosság-nyilvántartóból pótolták, ami 1 238 028 személyt érintett. Ezek a személyek valójában regiszter alapon lettek „összeszámolva”, ezért értelemszerűen a nemzetiségükre, anyanyelvükre, vallásukra vonatkozó információkat nem tartalmazza a népszámlálási adatbázis. Ezért számításunkban e nemzetrészben csak az ismert etnikai hovatartozású személyek szerepelnek.

Ukrajnában 2001-ben, közel húsz éve volt utoljára népszámlálás. Ekkor 151 ezer fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A kárpátaljai magyarságra vonatkozó kiinduló népességszámunkban azonban nem a census eredményeit, hanem a *Summa 2017* (Tátrai, Molnár és Molnár et al., 2018; Tátrai, Molnár és Kovály et al., 2018) adatállományt vettük alapul. Ez alapján a 2001-es népszámlálásból továbbvezetett magyar nemzetiségűek lélekszáma 123-125 ezer fő körül lehetett (amely nem tartalmazza a körülbelül 5,5 ezer fős magyar identitású cigányságot [Molnár et al., 2016]). A vajdasági magyarok kiindulószámát a 2011-es szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatai jelentik (a 2012-ben publikált adatok anyanyelvre vonatkozó eredményeket nem tartalmaznak).

Az alkalmazott módszerrel *négy előreszámítási változat* készült: az alapváltozat, amely a legvalószínűbb változat; egy alacsony, más néven pesszimista; egy magas, vagyis optimista változat; valamint egy úgynevezett alapváltozat kiegyensúlyozott migrációval, ahol a migrációs egyenleg nulla. A különböző népesedési forgatókönyveket a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet szakértői és határontúli demográfus szakértők becslései alapján állítottuk össze.

Az alacsony, alap és magas termékenységi, halandósági, vándorlási és aszimilációs hipotézisek kombinálásával – feltételezve az egyes változatok együttjárását – keletkeztek az előreszámítási változatok. (A hipotézisekhez tartozó táblázatokat lásd a Mellékletekben.)

Az *alapváltozat* mérsékelt, de reális változásokat eredményez a demográfiai folyamatokban. Az elképzelhető maximumhoz képest alacsonyabb a figyelembe vett élettartam javulás, a jövőbeni minimumhoz képest viszont magasabb a gyermekszám. Mindez hosszabb távon javítja az időskori függőségi arányokat, mérsékli az egész népesség, és ezen belül a munkavállalási

korúak létszámcsökkenését. Összességében az alapváltozat enyhén kedvező összfeltételt jelent a népességváltozás számára. Az *alacsony* és a *magas* változatok adják az elképzelhető minimális és maximális népességszámokat, mind az össznépesség, mind a résznépességek és mind a népmozgalmi eset-számok vonatkozásában. Ezáltal a jövőbeni népességfejlődés mozgásterét jelölik ki az időben távolodva egyre szélesebb tölcser formájában (Obádovics, 2018).

A fentiek közül az alábbiakban az *alapváltozatot* ismertetjük részletesebben. Ez utóbbi modellben a termékenység lassan emelkedik a 2010-es évek első felében tapasztalható 1,4 körüli értékről 1,6 körüli értékig, majd ezen a szinten állandósul. Átalakul továbbá a termékenységi naptár (gyermekvállalás időzítése), a jelenlegi 20–29 éves korú maximum értékek fokozatosan áttolódnak a 25–34 éves korcsoportra. Az előreszámítási időszakban a halandóság további javulását feltételezzük, nemzetrészenként és nemenként eltérő mértékben. Magyarországon 1990 és 2010 között tízévente 2,4 évvel nőtt a nők születéskor várható élettartama, ez a tendencia a következő öt évben megtorpanni látszik, mindössze 0,6 éves növekedés tapasztalható 2010-ről 2015-re. A férfiak esetében 1990–2000 között 2,3 évvel, 2000–2010 között 3,2 évvel nőtt a születéskor várható élettartam, és 2010-ről 2015-re is hasonló emelkedés mutatható ki. Ebből kitűnik, hogy a férfiak és a nők születéskor várható élettartama közötti távolság fokozatosan szűkül (Obádovics, 2018). Ennek megfelelően a mintegy 35–40 éves időhorizont alatt a férfiak születéskor várható élettartamának 6–8 évnyi, míg a nők születéskor várható élettartamának 4–5 évnyi növekedésével számolunk.

A nemzetközi vándorlásnál a hipotézisek a magyar anyanyelvű/nemzetiségű (nem állampolgárságú) állampolgárok vándorlási egyenlegére, a bevándorlók és elvándorlók különbségére vonatkoznak. Az elvándorlás esetében fontos a célország ismerete, így csak a Kárpát-medence vizsgált országain kívüli célországokat vesszük figyelembe. A magyarországi elvándorlás kapcsán azt feltételezzük, hogy a nyugat-európai országok elszívó hatása még néhány évig érvényesülni fog, majd fokozatosan csökken. A határon túli magyar közösségek körében az anyaországi áttelepülés az egyik fontos oka és tényezője az elmúlt évtizedek népességcsökkenésének. A jelenlegi trendek folytatásának feltételezése rendkívül pesszimista forgatókönyvet eredményezett volna. Részben emiatt, részben pedig a vándorlás kiszámíthatatlansága miatt inkább egy konzervatívabb álláspontra helyezkedtünk, és csupán évi 3 ezrelék (tízévenként a teljes kiinduló népesség 3%-a) vándorlási veszteséggel számoltunk.

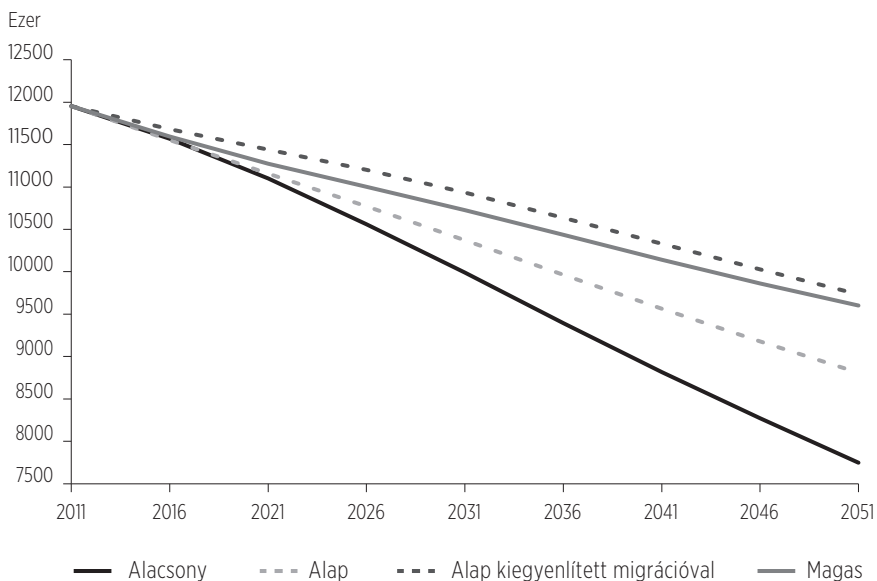
A Kárpát-medencei magyarság 2051-ig tartó abszolút számának előreszámítása mellett számításokat végeztünk arra irányulóan is, hogy a népességbecslések eredményei alapján hogyan fog alakulni 2051-re a külhoni magyarság aránya az egyes szomszédos országokban. Ehhez az egyes nemzetrészek magyarságára vonatkozóan saját számításainkat és az ezzel módszertanilag megegyező ENSZ népesség-előreszámítás országos adatait vettük alapul (WPP, 2019).

A népességarány előreszámítása még a népességszám előreszámításnál is több tényezőt integrál, bevonva az országok teljes népességének előreszámításai adatait, így még több bizonytalansággal terhelt. Éppen ezért jelen tanulmányban felállításra kerültek különböző forgatókönyvek a magyarság népességarányának változására irányulóan ott, ahol, amely nemzetrészen, az lehetséges volt. Az egyes forgatókönyvek közötti eltérés oka, hogy az országos népesség-előreszámítások adatairól más források is rendelkezésre álltak (a már említett ENSZ számítási adatok mellett). A Román Statisztikai Hivatal országos és területi (Erdély) népesség-előreszámítási adatai (INS, 2017), valamint a Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatalának országos és területi (Vajdaság) népesség-előreszámítási adatai (RZS, 2020) alapján képezhetők alternatív forgatókönyvek a magyar népesség arányának alakulásáról. Erdélyben rendelkezésre állt a magyarság népességarányának egy korábbi előreszámítása (Kiss és Csata, 2016), ezért az erdélyi kimutatásokban összehasonlítási céllal feltüntetésre kerültek annak időtávban átfedő eredményei.

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁG SZÁMA 2051-BEN

A magyarságra és főleg a külföldi magyar közösségekre összességében kedvezőtlen demográfiai állapotok jellemzők, ami meghatározhatja a jövőben várható népességszámokat. Míg 1990-ben Magyarországon és a környező országokban 12,9 millió fő vallotta magát magyarnak, addig 2001-ben 12,4 millió fő. A negatív tendencia a 21. század első évtizedében tovább folytatódott, amelynek eredményeként mintegy 12 millió főre csökkent a Kárpát-medencei magyar népességszám. A nagytérség magyarságának 16%-a él Magyarországgal szomszédos országokban. A számítások és a legvalószínűbb forgatókönyv alapján a magyarság száma a következő negyven évben mintegy 3 millió fővel (kb. negyedével) csökken (7. ábra).

7. ábra: A Kárpát-medencei magyarság létszámának várható alakulása a különböző népesség-előreszámítási forgatókönyvek szerint, 2011-2051

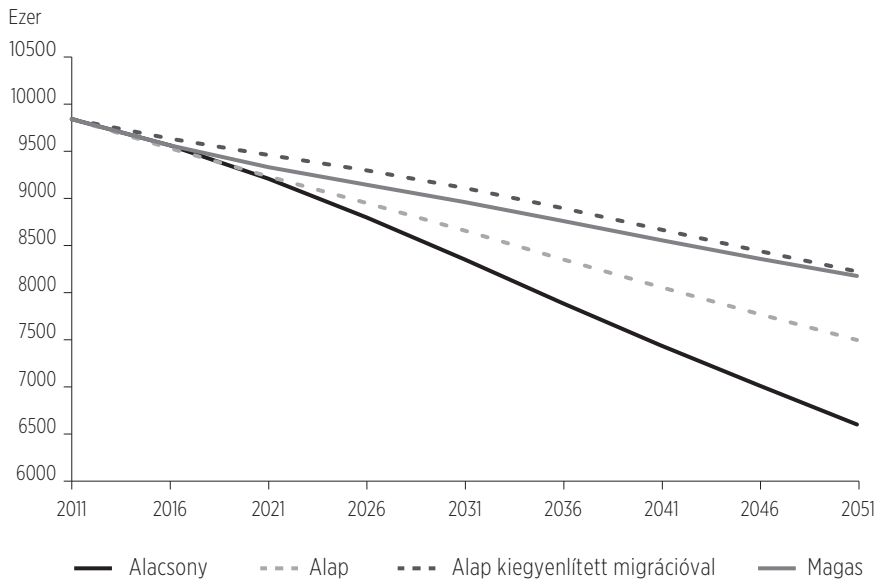

Forrás: NSKI; Szomszédos országok statisztikai hivatalai és KSH.

Magyarországi magyarság

Magyarország esetében a legvalószínűbb forgatókönyv szerint 7,5 millió fő körül alakulhat az ország népessége 2051-re. A legkedvezőtlenebb és legkedvezőbb forgatókönyvek megvalósulása esetén azonban a népességszám csupán 6,6 vagy akár 8,2 millió fő is lehet (8. ábra). Utóbbi forgatókönyvhöz képest a legkedvezőbb állapotot mégis a migráció nélküli változat (amiben a negatív vándorlási egyenleg nem jelenik meg) jelenti. Annak függvényében, hogy melyik hipotézis valósul meg 2051-re a népességveszteség 1,3 millió és 3,2 millió fő között prognosztizálható, ami 15-30%-os csökkenést jelent.

8. ábra: A magyarországi magyarság létszámának várható alakulása a különböző népesség-előre-számítási forgatókönyvek szerint, 2011–2051

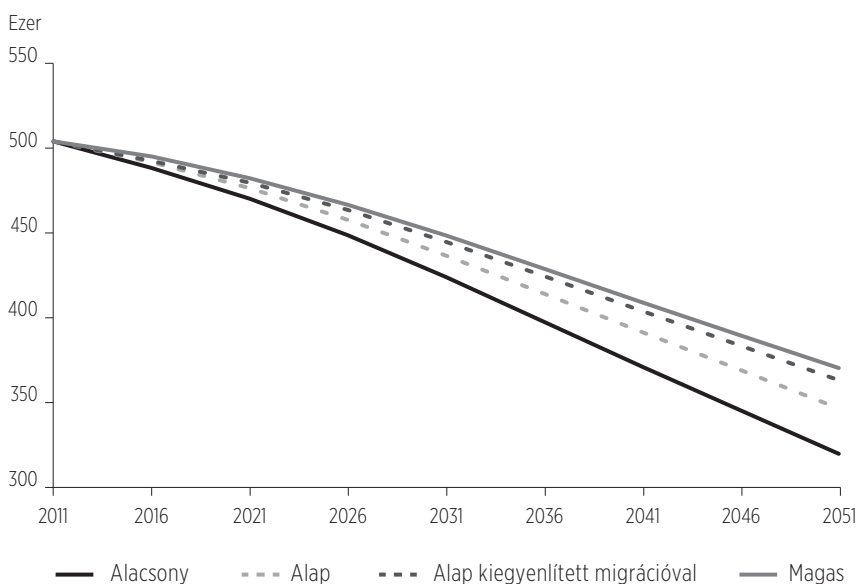

Forrás: NSKI; KSH.

Felvidéki magyarság

A három népesedési hipotézis alapján a felvidéki magyarok lélekszámával kapcsolatban 135 ezertől 180 ezer főig terjedő veszteséggel számolhatunk (30-40%), melyben a legvalószínűbb forgatókönyv szerint 160 ezer fővel lesz kevesebb a magyarság lélekszáma Szlovákiában. A kiegyenlített migrációs forgatókönyv a migrációs veszteség nélkül valamivel kedvezőbb eredményt ad, mint az alapváltozat, a legkedvezőbb, optimista verziótól pedig kismértékben marad el. Mindezek alapján annak függvényében, hogy melyik hipotézis valósul meg a felvidéki magyar anyanyelvűek száma 320-370 ezer fő között várható 2051-ben a 2011-re számított 504 ezerhez képest (9. ábra).

9. ábra: A felvidéki magyarság létszámának várható alakulása a különböző népesség-előreszámítási forgatókönyvek szerint, 2011-2051

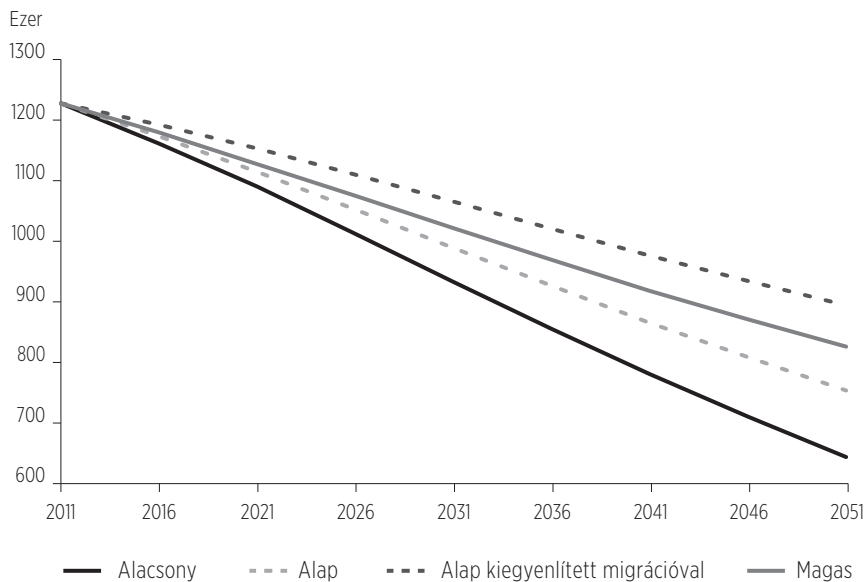

Forrás: NSKI; Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala.

Erdélyi magyarság

A romániai magyar népesség számának csökkenése – az egymástól eltérő népesség-előreszámítási forgatókönyvek szerint különböző mértékben – tovább folytatódik a jövőben. Az alap forgatókönyv szerint a romániai magyarok száma a 2011-es 1,228 millió főről negyven év alatt 753 ezer főre csökkenhet. Az optimista népesség-előreszámítási forgatókönyv szerint a fenti csökkenés mintegy 72 ezer fővel mérséklődhet, ellenben a pesszimista verzió a népességfogyás mértékét 584 ezer főre, a 2051. évi népességszámot pedig 643 ezer főre becsüli. A kiegyensúlyozott migrációs forgatókönyv a legkedvezőbb, közel 900 ezres romániai magyar nemzetiségű személyt feltételez. Összességében annak függvényében, hogy melyik hipotézis valósul meg az erdélyi magyarság száma 640 és 900 ezer fő között várható 2051-ben (10. ábra).

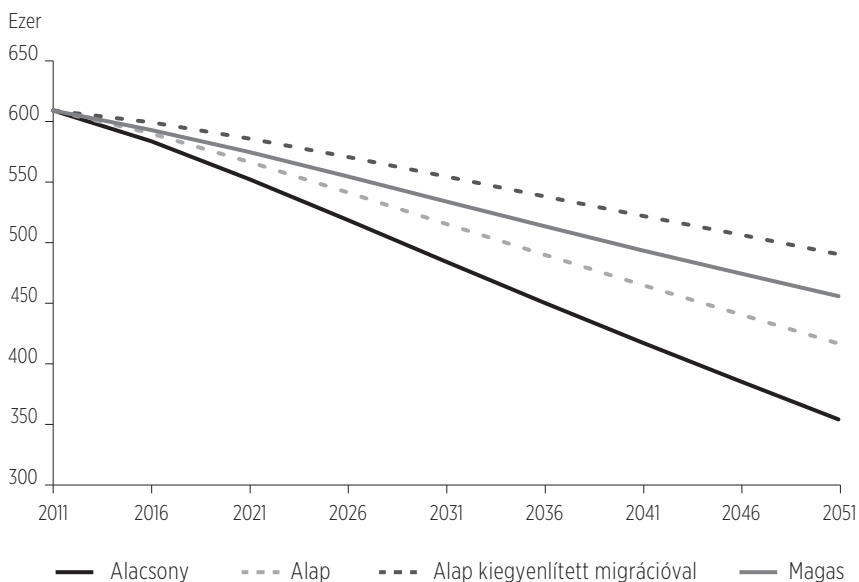
10. ábra: Az erdélyi magyarság létszámának várható alakulása a különböző népesség-előreszámítási forgatókönyvek szerint, 2011–2051

Forrás: NSKI; Román Országos Statisztikai Intézet.

A Kárpát-medencei magyar kisebbségi közösségek közül a legnagyobb összefüggő magyar tömbterület az erdélyi Székelyföld (Hargita, Kovászna és Maros megyék). A székelyföldi magyar népesség számának csökkenése ugyan-csak folytatódni látszik. Az alap forgatókönyv szerint a négy évtized alatti népességfogyás mértéke eléri a 192 ezer főt, a magas népesség-előreszámítási forgatókönyvek szerint a fenti csökkenés mintegy 39 ezer fővel mérséklődhet, míg az alacsony verzió a népességfogyás mértékét 255 ezer főre becsüli. A legkedvezőbb migráció nélküli változat is legalább 120 ezer fős veszteséggel számol. Mindezek alapján annak függvényében, hogy melyik hipotézis valósul meg a székelyföldi magyarság száma 360 és 490 ezer fő között várható 2051-ben a 2011-es 609 ezer főhöz képest (11. ábra). Mindezzel együtt, bármely forgatókönyv bekövetkezése esetén tovább növekszik majd a székelyföldiek súlya a romániai magyar kisebbségen belül.

11. ábra: A székelyföldi magyarság létszámának várható alakulása a különböző népesség-előreszámítási forgatókönyvek szerint, 2011–2051

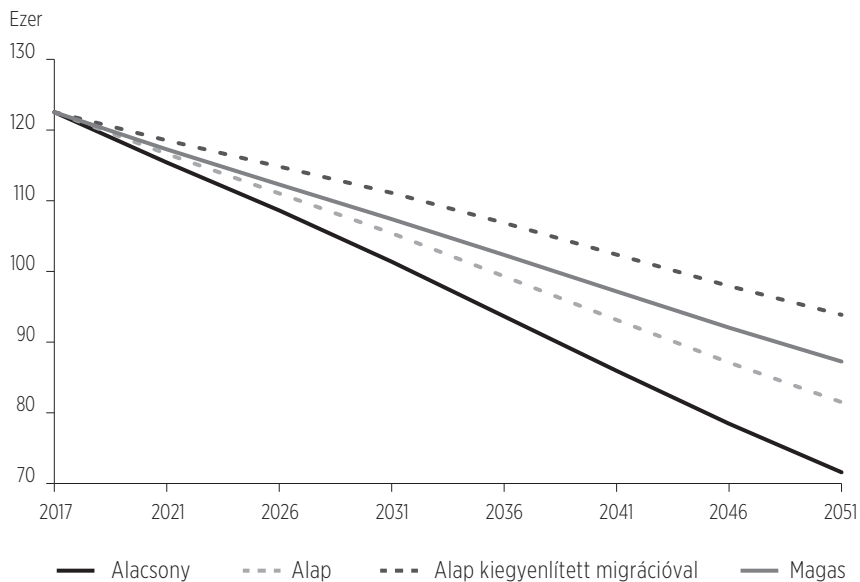

Forrás: NSKI; Román Országos Statisztikai Intézet.

Kárpátaljai magyarság

A kárpátaljai magyar népesség száma az alap forgatókönyv szerint a négy évtized alatt 41 ezer fővel fogyatkozik meg. Ez a magas népesség-előreszámítási forgatókönyv megvalósulása esetén mintegy 6 ezer fővel mérséklődhet, míg az alacsony forgatókönyv az alapváltozathoz képest 10 ezer fővel alacsonyabb népességszámot feltételez. A legkedvezőbb kiegyensúlyozott migrációs szcenárió 94 ezer fő kárpátaljai magyart prognosztizál 2051-re. Összességében, annak függvényében, hogy melyik hipotézis valósul meg, a kárpátaljai magyarság száma 71 és 94 ezer fő között várható 2051-ben a 2017-es felmérés során becslült 122-123 ezer főhöz képest (12. ábra).

12. ábra: A kárpátaljai magyarság létszámának várható alakulása a különböző népesség-előreszámítási forgatókönyvek szerint, 2017–2051

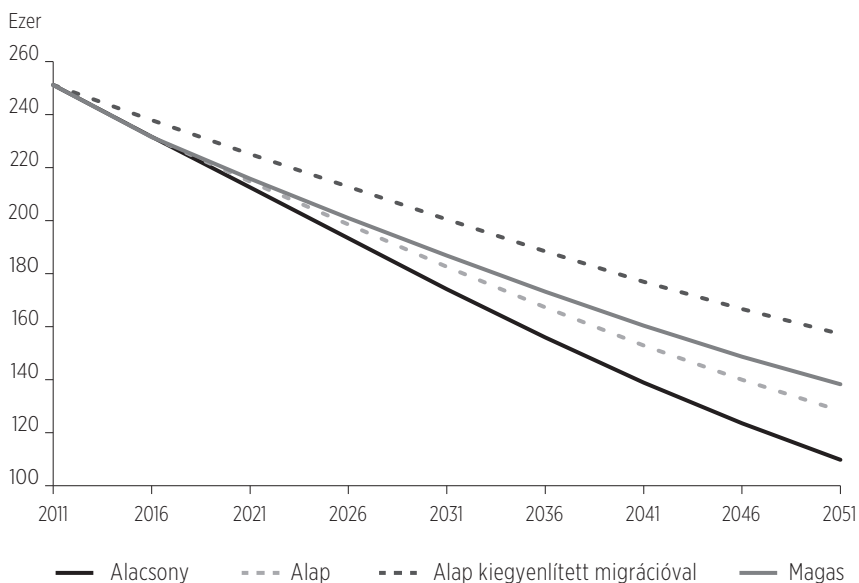

Forrás: NSKI; SUMMA 2017; Ukrán Állami Statisztikai Szolgálat.

Vajdasági magyarság

A vajdasági magyar népesség számának csökkenése szintén folytatódni fog, vélhetően a többi nemzetrésznél is jelentősebb mértékben. Már az alap forgatókönyv szerinti 123 ezer fős veszteség is gyakorlatilag megfelel a vajdasági magyarságot. A magas népesség-előreszámítási forgatókönyv alapján ez a csökkenés csak mintegy 10 ezer fővel mérséklődhet, azonban az alacsony forgatókönyv megvalósulása esetén már 140 ezer fős veszteség prognosztizálható. Még a kiegyensúlyozott migrációs forgatókönyv esetében is számolni kell nagyjából 40%-os veszteséggel. Mindezek alapján annak függvényében, hogy melyik hipotézis valósul meg a vajdasági magyarság száma 110 és 157 ezer fő között várható 2051-ben a 2011-es 253 ezer főhöz képest (13. ábra).

13. ábra: A vajdasági magyarság létszámának várható alakulása a különböző népesség-előreszámítási forgatókönyvek szerint, 2011-2051

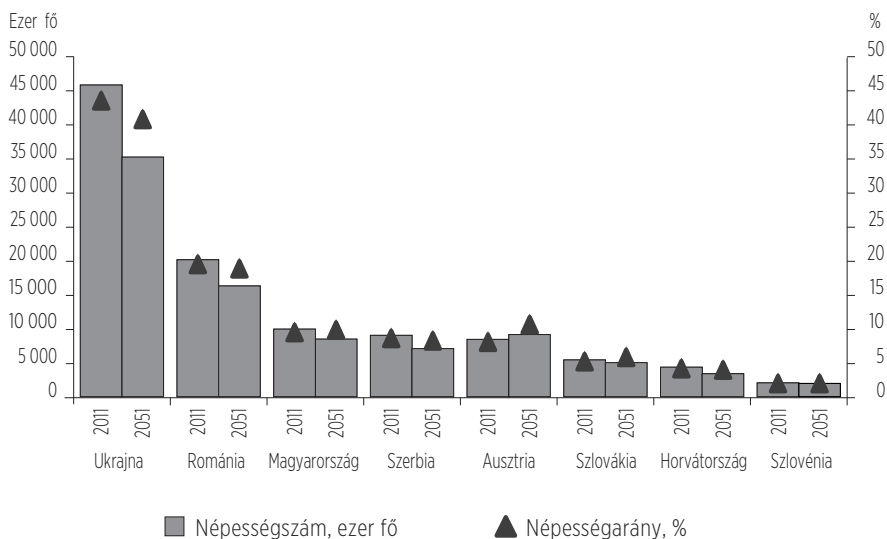

Forrás: NSKI; Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatala.

Nagytérsegi kitekintés

A Kárpát-medencei magyarságra vonatkozó előreszámítások eredményeinek kontextusba helyezéséhez érdemes kitérni Magyarországra és a vele szomszédos országokban várható trendekre. Jelenleg körülbelül 105 millió fő lakja ezt a térséget, amelyek közül a legnagyobb lélekszámmal a 45 millió fős Ukrajna rendelkezik. Az ENSZ által végzett előreszámítások legvalószínűbb forgatókönyve (alapváltozat) alapján - Ausztria kivételével - valamennyi országban csökkenni fog a népesség (Ausztria lakosság száma elsősorban a magas bevándorlásnak köszönhetően gyarapodni fog). Így az elemzett országcsoport népessége körülbelül 20 millióval fog apadni, melynek mintegy fele Ukrajna népességfogyásából származik majd. Magyarország azon államok csoportjába tartozik, amelyeknek ugyan csökken a népessége, de az országcsoport össznépség-vesztéséhez képest kisebb mértékben. Végző soron, ha minimális mértékben is, de növekedni fog a lakosság számaránya a vizsgált országok között (14. ábra). (Meg kell jegyezni, hogy Ukrajna lakosság száma adata nagy bizonytalanságot rejt, többek között a nagyon régi népszámlálásnak és az erős kivándorlásnak köszönhetően. Ukrán kormányzati becslések szerint sem éri el az ország lakossága 2020-ban a 40 millió főt, az ország vitatott területei nélkül [UA112, 2020].)

14. ábra: Magyarországgal szomszédos országok népességváltozása 2051-ig az ENSZ népesség-előreszámításának alapváltozata szerint

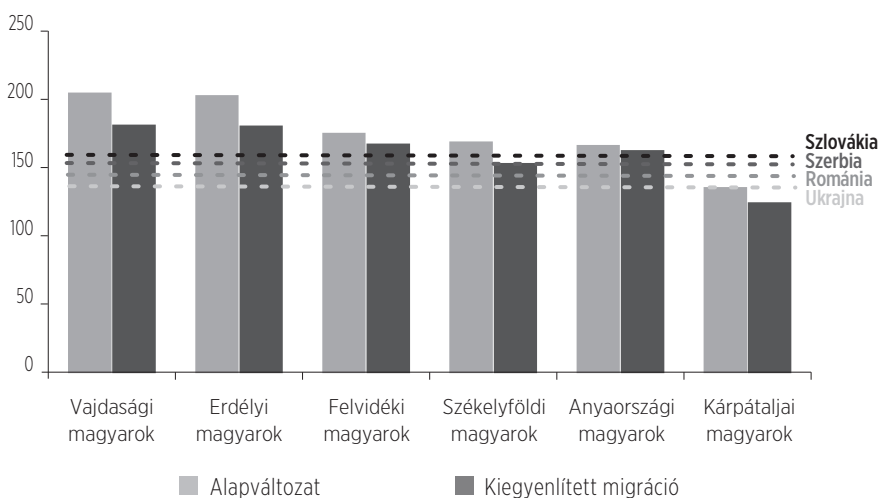

Forrás: NSKI; WPP 2019.

A KORÖSSZETÉTEL VÁLTOZÁSA

A Kárpát-medencei magyarság fogyása mellett a korösszetétel egyaránt kedvezőtlen irányba alakul. A 65 év felettek aránya várhatóan negyedével emelkedik, ami ahhoz vezet, hogy míg jelenleg 3,2 munkaképes korú tart el egy nyugdíjas korút, addig 2051-ben mindössze 1,6 dolgozónak kell ezt megtennie. A legvalószínűbb forgatókönyv szerint Magyarországon, Székelyföldön és a felvidéki magyarság körében az idős (65+) korcsoport aránya mintegy 30%-ra, az összerdélyi és a vajdasági magyar közösségben pedig mintegy harmadára növekszik. A legalacsonyabb arányú idős népesség a kárpátaljai magyarságra lesz jellemző, az időskorúak ebben a közösségben a népesség mintegy negyedét fogják kitenni.

15. ábra: Öregedési index várható alakulása 2051-ben az egyes szomszédos országokban és magyar közösségekben, 2051

Forrás: NSKI; Szomszédos országok statisztikai hivatalai; WPP 2019.

A korösszetétel változása az öregedési indexen keresztül is vizsgálható. A vajdasági és az erdélyi magyarok körében egy fiatalkorúra (0-19 éves) kettő idős fog jutni 2051-ben, de a többi közösség esetében szintén magasabb lesz az arány a bennfoglaló ország ENSZ népesség-előrejelzési adataiból számolt öregedési indexéhez képest (15. ábra). Az erdélyi és vajdasági magyarok körében az öregedési index alakulásában megfigyelhető tendenciák némiképp eltérő népesedési folyamatok eredményei: Erdélyben az 1970-es és '80-as

években született nagy létszámú ún. “dekrétum-nemzedékek”⁶ öregedése jelent problémát, a Vajdaságban viszont elsősorban a fiatalok tömeges elvándorlása. Egyedül a kárpátaljai magyarság esetében várhatóak hasonló számok a többségi nemzethez viszonyítva. Ugyanakkor az elöregedés ütemén némiképp javítana, ha a magyar közösségek migrációs viszonyai legalább kiegyenlítetre mérséklődnének.

A MAGYARSÁG ARÁNYA 2051-BEN

A népességszökkenés kisebb-nagyobb mértékben szinte valamennyi szomszédos országot sújtani fogja (ld. korábban a nagytársági kitekintést). Ugyanakkor hosszú távon továbbra is a magyarság marad a Kárpát-medence legnépesebb etnikai csoportja.⁷ Valamennyi forgatókönyv esetében azonban vélhetően csökkenni fog a magyarság aránya, mind a Kárpát-medencében, mind a szomszédos országokban, de az egyes országok között jelentős különbségek várhatók.

Többnyire mind a Magyarországhoz, mind a szomszédos országokhoz képest kedvezőtlenebb demográfiai jellemzőkkel rendelkező külföldi magyarságot az aránycsökkenés még inkább érintheti. A folyamatokat pedig egyes nemzetrészekben az asszimiláció jelensége is hathatósan befolyásolhatja (különösen Felvidéken és Erdély szórványtárségeiben [Gyurgyik, 2004; Ravasz, 2012; Tátrai, 2017]). A külföldi magyar közösségek népességaránya általában csökkenhet, mind a magyarságon belül, mind az államalkotó nemzetekhez képest, de igen jelentős eltérések lehetnek az egyes nemzetrészek kilátásai között (ld. pl. a legnagyobb nemzetrészt, Erdély relatíve kedvezőbb perspektíváit lentebb).

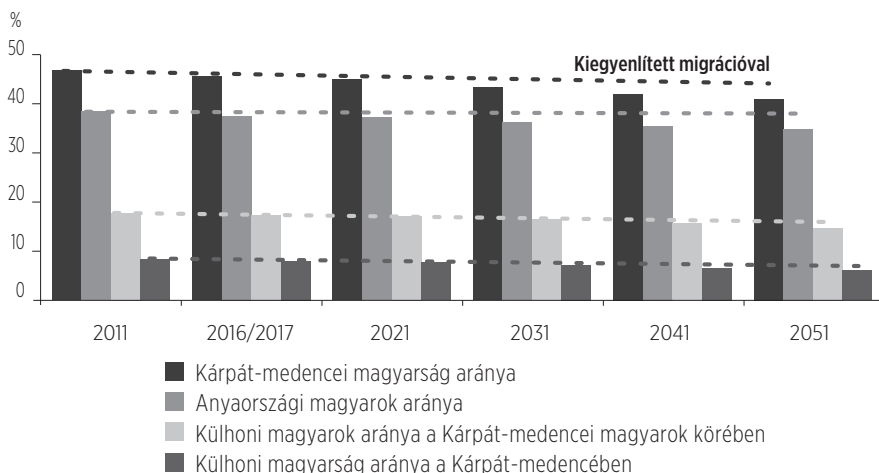
Fontos látni, hogy a migrációs mérleg javulása a népességarányra nézve jóval kedvezőbb helyzetet eredményezhet: a kiegyenlített migrációs forgatókönyv esetében az aránycsökkenés minimális lehet (16. ábra).

---

⁶ Fontos hangsúlyozni, hogy a romániai magyar népesség korstruktúra “torzulása” mesterséges beavatkozás – az 1968-as abortusztilalom – következménye, amely egyébként hasonló módon érinti a teljes román népességet. A probléma súlyosságát a “dekrétum-nemzedékek” alacsony termékenysége okozza.

⁷ A 2011-es népszámlálások alapján a Kárpát-medencének összesen 26 millió lakosa volt, aminek 45,9%-a, 11,95 millió fő volt magyar nemzetiségű (Kapitány, 2013), ez jóval meghaladja a második legnagyobb román nemzetiségű népesség körülbelül 4,9 milliós számát. Az előrejelzéseink alapján (lásd lentebb) a magyarság aránya ugyan valamelyest csökkenni fog a régióban, de továbbra is magyarok laknak majd legnagyobb arányban a Kárpát-medencében.

16. ábra: Magyar közösségek arányának változása a Kárpát-medence népességén belül (Magyarország, Szlovákia, Kárpátalja, Erdély és Vajdaság népessége) 2011–2051

Forrás: NSKI; Szomszédos országok statisztikai hivatalai (Vajdaság, Erdély, Kárpátalja); WPP 2019 (Szlovákia, Magyarország) és KSH (Magyarország).

Felvidéki magyarság

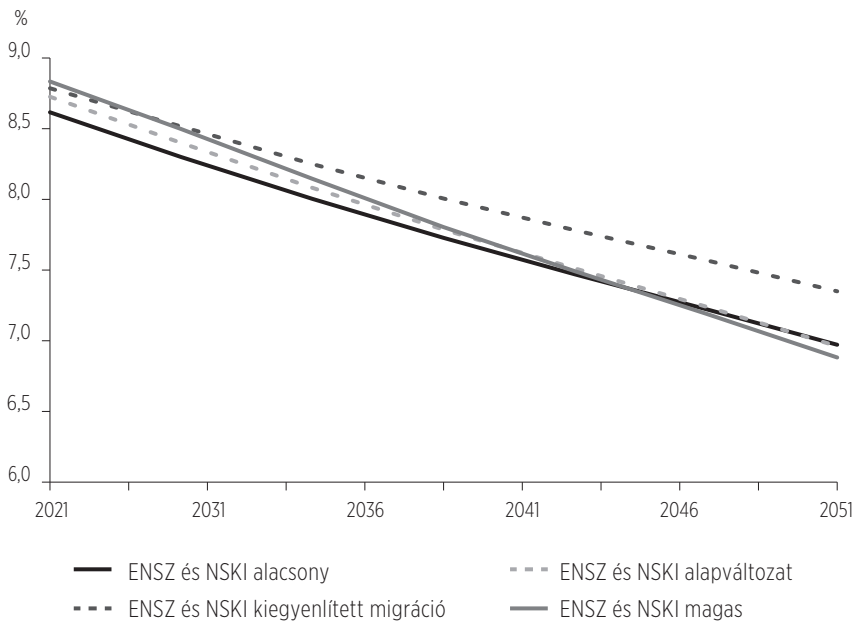
A felvidéki magyarság aránya valamennyi forgatókönyv esetében csökkenni fog Szlovákia népességén belül. Az egyes forgatókönyvek eredményeiben nincs jelentős eltérés, egyedül a kiegyenlített migráció forgatókönyve vezet minimálisan kedvezőbb eredményre. Összességében a szlovákiai magyarság aránya 2051-re mintegy 2–2,5 százalékponttal csökkenhet az összlakosságon belül (17. ábra).

Az aránycsökkenés hátterében több folyamat állhat az előzőekben taglaltak közül. A felvidéki magyarság demográfiai mutatói egyértelműen kedvezőtlenebbek a többségi nemzethez képest. A termékenységi arányszám alacsonyabb, a halandóság magasabb, ráadásul a születéskor várható élettartam jóval elmarad a szlováksághoz képest. E tényezők alakulásában már az alap forgatókönyv számításai során is javulást feltételezünk (ahogy az ENSZ számításai a többségi nemzet esetében). Az elmúlt évtizedek kedvezőtlen tendenciái következtében azonban ez érdemben nem elég a jelenlegi etnikai arányok megtartásához.

A felvidéki magyar közösségben öregedés várható, a 65 éven felüli népesség aránya az alapforgatókönyv alapján negyven év alatt 15%-ról 30%-ra emelkedik, bár az ENSZ számításai alapján ez csak 1-2%-kal lesz magasabb Szlovákia országos átlagához képest. Ezzel arányosan a szülőképes korú nők és velük együtt a

születendő gyermekek száma nagymértékben csökkenni fog (a prognosztizált magasabb termékenység ellenére). A kedvezőtlen demográfiai állapotok és tendenciák mellett a felvidéki magyarság számát a jelentős mértékű asszimilációs veszteség tovább apaszthatja. Lélekszámuk az alapforgatókönyv alapján körülbelül 350 ezer fő lesz az ötmilliós Szlovákiában.

17. ábra: A felvidéki magyarság arányának változása Szlovákiában a különböző forgatókönyvek alapján, 2021–2051

Forrás: NSKI; Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala és WPP 2019 Szlovákiára vonatkozó előreszámítása.

Erdélyi magyarság

Az erdélyi magyarság jövőbeli arányával kapcsolatban több forrásból származó népesség-prognózissal lehet számolni, köszönhetően a kérdéskör korábbi szakirodalmi feltárásának és az ENSZ számítások mellett elérhető más előreszámításoknak. A jelen tanulmányban bemutatott kutatási eredmények és az ENSZ országos előreszámításai alapján a romániai magyarság aránya csökkenni fog Románia és Erdély népességén belül, amely a Román Országos Statisztikai Intézet (INS) országos előreszámítását alkalmazva is megfigyelhető. Ezeknél az

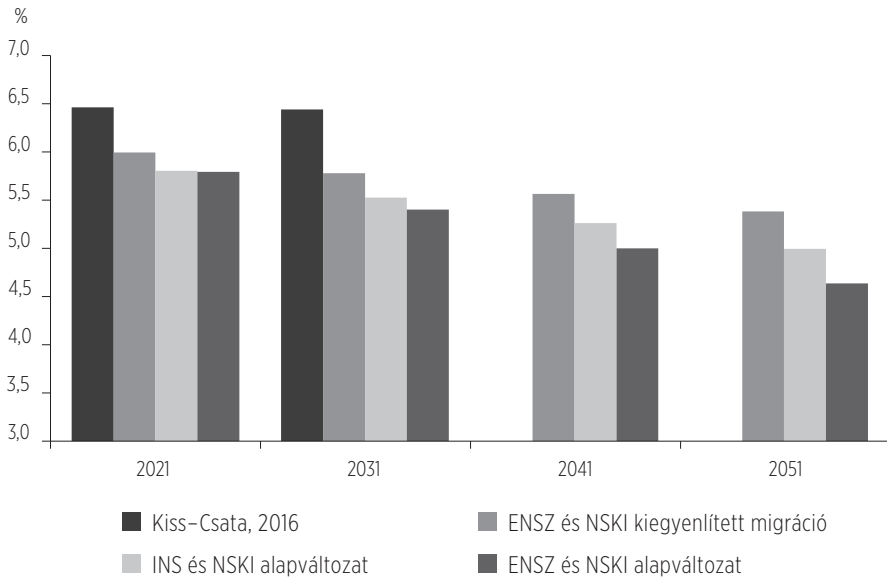
országos kalkulációknál több tényezőt integrál Kiss Tamás és Csata István (2016) előrejelzési munkája, amely szerint az erdélyi magyarság népességarányának megmaradása várható, azonban ez csak 2031-ig terjed és nemzetiségi hovatarozás helyett magyar anyanyelvűekkel számol (bár e két csoport között körülbelül mindössze 80 ezer fő a különbség).

A jelen tanulmányban bemutatott előreszámításban a kiegyenlített migrációs forgatókönyv a többi nemzetrésznél jóval kedvezőbb arányváltozáshoz, szinte aránycsökkenés nélküli állapothoz vezet 2051-ig Erdélyben. Ennek oka, hogy e nemzetrészt többségi nemzetnél kedvezőtlenebb korösszetétele, az ebből következő magasabb halandósága, illetve a szórványtérsegek vegyes házasságai-ban megjelenő asszimilációs vesztesége mellett alapvetően a negatív vándorlási egyenleg játszik nagy szerepet az itteni magyarság csökkenésében.

Jó esély van arra, hogy a valós folyamatok jobban megtalálhatók Kiss és Csata (2016) kedvezőbb értékeket eredményező kalkulációiban, mint jelen eredményeinkben. Bár a szerzőpáros csak 2031-ig számolt, akár a 2051-ig tartó időtávon is kedvezőbb lehet az arányszám alakulása annál, mint azok az aránykalkulációk, amelyek jelen tanulmány magyarság előreszámítását az ENSZ vagy a Romániai Statisztikai Hivatal országos előrejelzési adataival vetik össze. Ugyanis Erdélyben, de még inkább Románia egész területén a nemzetközi vándorlás a többségi nemzet nagy tömegeit érinti, és körükben ez jellemzőbb, mint az ország magyar közösségében (ahol az utóbbi években, illetve egy évtizedben vélhetően egyébként szintén felgyorsult és iránya egyre inkább nem csak az anyaország felé mutat). A kivándorlás ideiglenes vagy állandó jellegét, illetve változását és hatásait vélhetően sem az ENSZ, sem a Román Országos Statisztikai Intézet nem tudja kellő mértékben számszerűsíteni, sem már a 2011-es népszámlálásban, sem az arra épülő előrejelzéseiben. Összességében a romániai magyarság aránya az összlakosságon belül 2051-re vagy nem változik, vagy országosan mintegy 1,5–2 százalékponttal (18. ábra), és Erdélyben forrástól és forgatókönyvtől függően 3–5 százalékponttal csökken (19. ábra).

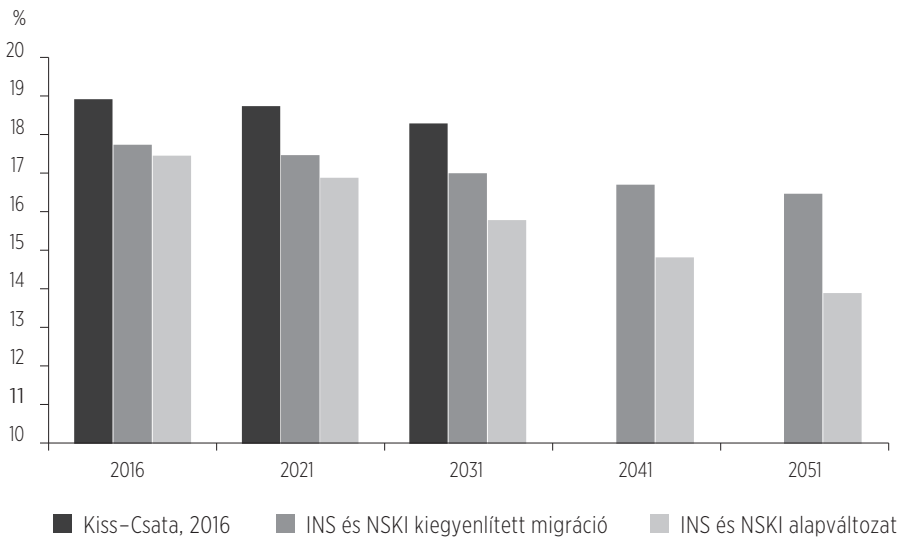
Az aránycsökkenésben az elkövetkező évtizedekben vélhetően szintén nagy szerepet fog játszani a legutóbbi népszámlálás során is nagymértékű csökkenést mutató szórványmagyarság további jelentős fogyása. Mindezekkel együtt az erdélyi magyarság lélekszáma az alapforgatókönyv alapján körülbelül 750 ezer fő lesz a 15–16 milliós Romániában és a körülbelül ötmillió lakosú Erdélyben. A közből mintegy 417 ezer fő lesz (55%) székelyföldi magyar.

18. ábra: A magyarság arányának változása a különböző forgatókönyvek alapján Romániában, 2021–2051

Forrás: NSKI; INS 2017 és WPP 2019 Romániára vonatkozó előreszámítása, Kiss és Csata, 2016.

19. ábra: Az erdélyi magyarság arányának változása a különböző forgatókönyvek alapján Erdélyben, 2016–2051

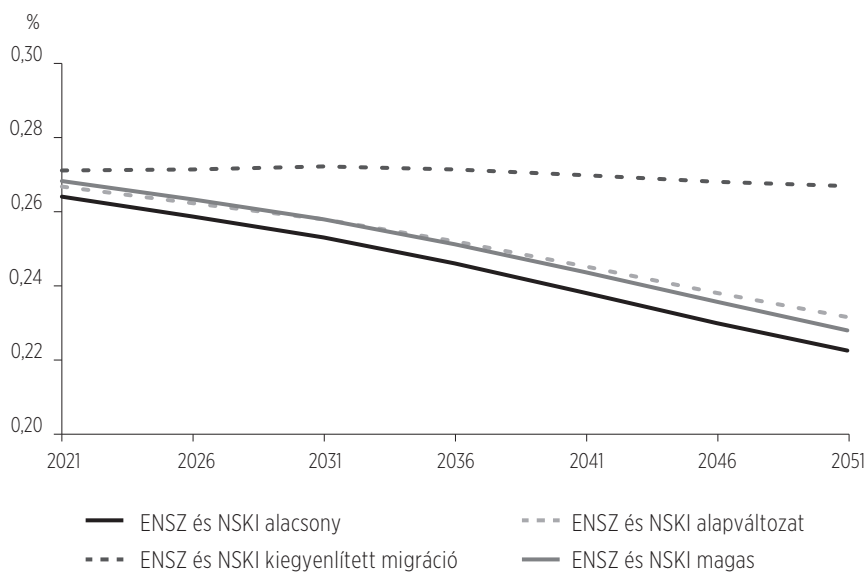
Forrás: NSKI; INS 2017 Erdélyi megyékre vonatkozó előreszámítása, Kiss és Csata, 2016.

Kárpátaljai magyarság

A kárpátaljai magyarság aránya a három forgatókönyv (ENSZ) esetében csak minimális mértékben csökken Ukrajna népességén belül. Az egyes forgatókönyvek eredményeiben jelentős eltéréshez itt is a kiegyenlített migráció forgatókönyv vezet, melyben a magyarság aránya stagnálna.

A helyi magyarság demográfiai mutatói vélhetően a jövőben sem lesznek kedvezőtlenebbek a többségi nemzethez képest, illetve jelentős asszimilációs veszteséggel sem kell számolni. Sőt, az utóbbi években a magyar identitásválasztás felfelé tehetően vonzóbb lett, így akár disszimilációs folyamatok is megjelenhetnek (Molnár és Molnár, 2005; Tátrai, Molnár és Kovály et al., 2018), ami a magyar nyelvű intézményekbe való óvodáztatás és beiskolázás esetében megfigyelhető (Ferenc és Séra, 2012; Ferenc és Nádas-Molnár, 2018). Az elvándorlás hatása azonban gyaníthatóan fokozottabban fog érvényesülni a kárpátaljai magyarság körében. Összességében az ukrainai magyarság aránya 2051-re körülbelül fél százalékponttal fog csökkenni az összlakosságon belül (20. ábra). Lélekszámuk az alapforgatókönyv alapján körülbelül 80 ezer fő lesz a 35 milliós Ukrajnában.

20. ábra: A kárpátaljai magyarság arányának változása Ukrajnában a különböző forgatókönyvek alapján, 2021–2051

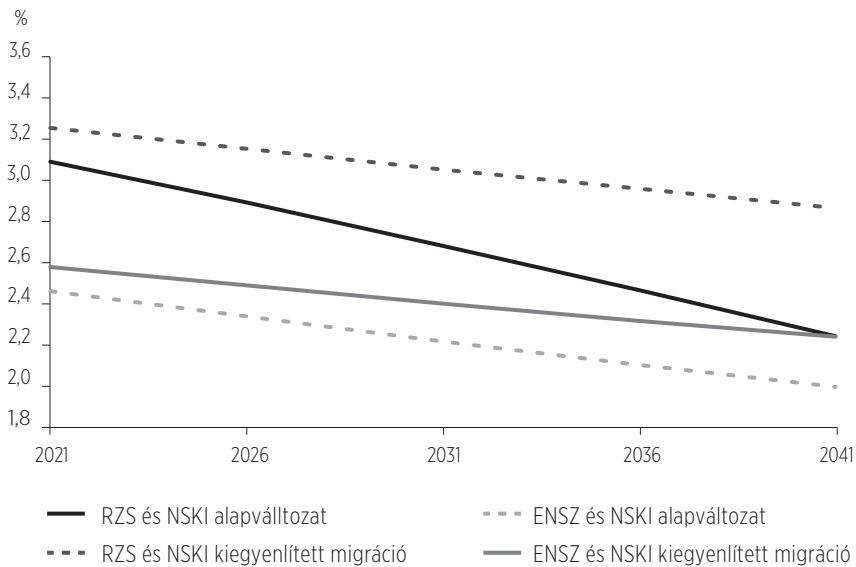

Forrás: NSKI; SUMMA 2017; Ukrán Állami Statisztikai Szolgálat; WPP 2019 Ukrajnára vonatkozó előreszámítása.

Vajdasági magyarság

A vajdasági magyarság jövőbeli arányával kapcsolatban az ENSZ (Koszovó népességét beleszámolja Szerbiába) és a Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatala (RVS) által készített népesség-prognózissal (Koszovót nem számolja bele Szerbiába) lehet számolni, azonban a kedvezőtlen demográfiai folyamatok eredményeként a vajdasági magyarság aránya forrástól függetlenül valamennyi forgatókönyv szerint csökkenni fog Szerbia és a Vajdaság népességén belül.

21. ábra: A magyarság arányának változása Szerbiában a különböző forgatókönyvek alapján, 2021–2041⁸

Forrás: NSKI; Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatala (RZS)^a, WPP 2019 Szerbiára vonatkozó előreszámítása^b

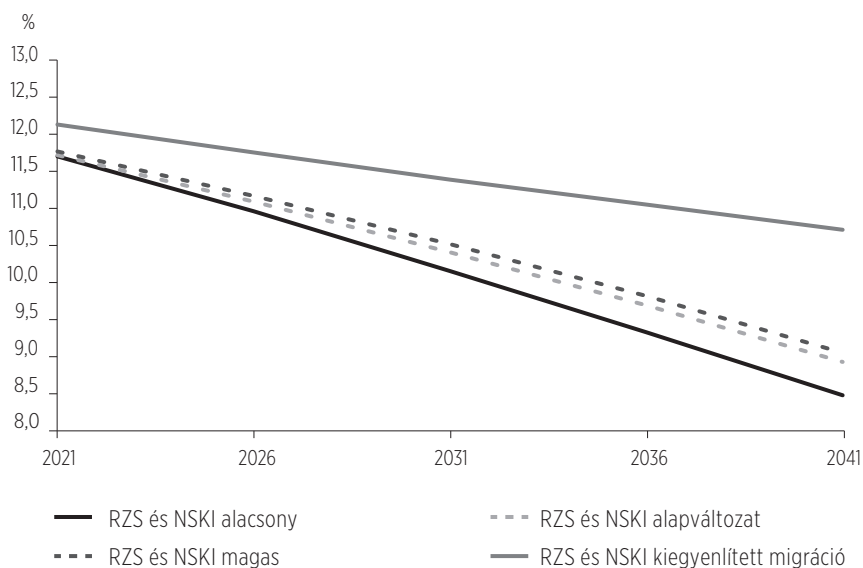
^a Koszovót nem számolja bele; ^b Koszovót beleszámolja.

Az alapváltozat forgatókönyvéhez képest a kiegyenlített migrációs forgatókönyv itt is kedvezőbb értékekhez vezet, esetében a magyarság arányvesztése viszonylag mérsékelt marad. Ugyanakkor ebben a forgatókönyvben szintén a

⁸ A Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatala által készített népesség-prognózis 2041-ig szól, így az arány változás kimutatása is csak eddig az időpontig volt lehetséges.

többi nemzetrészhöz viszonyítva jelentős az arányvesztés. A többségi nemzet-hez nézve nagyobb migrációs veszteség mellett még az előregedés is relatíve jobban sújtja a vajdasági magyarságot. Mindehhez az asszimilációból származó veszteségek is hozzájárulhatnak, bár ezek jelentősége a jövőben talán mérséklődik, a magyar identitásválasztás Kárpátaljához hasonlóan vonzóbb lehet. Összességében a szerbiai magyarság aránya 2041-re országosan majd egy (21. ábra), míg a Vajdaság esetében 3-4 százalékponttal fog csökkenni az összlakosságon belül (22. ábra). Lélekszámuk az alapforgatókönyv alapján körülbelül 128 ezer fő lesz a 6-7 milliós Szerbián és az 1,7 milliós Vajdaságon belül.

22. ábra: A vajdasági magyarok arányának változása Vajdaságban a Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatalának forgatókönyvei alapján, 2021-2041

Forrás: NSKI; Szerb Statisztikai Hivatal (RZS) Vajdaságra vonatkozó előreszámítása.

KONKLÚZIÓ ÉS DISZKUSSZIÓ

A Kárpát-medencei magyarság népességszámának és demográfiai helyzetének változása még e század közepén is a térség fontos geopolitikai tényezőjévé teszi Magyarországot és az anyaországi és külhoni magyarságot. Vélhetően messze a magyarság lesz e nagytérség legnagyobb etnikai csoportja, a jelenlegi folyamatokból kiindulva mintegy 9-10 millió fős össznépességgel. Ezt az ered-

ményt ráadásul úgy érheti el (illetve tarthatja meg) a magyar népesség, hogy Magyarország várhatóan a jövőben sem lesz olyan, a klasszikus nyugat-európai bevándorlási mintákat követő ország, mint például Ausztria.

Az elmúlt évtizedek demográfiai folyamatai ugyanakkor jelentős veszteségeket okoztak a külhoni közösségeknek és Magyarországnak. Ennek köszönhető, hogy a Kárpát-medencén belüli magyar népességarány némileg csökkenhet a következő évtizedekben. Látható, hogy az előregedés minden nemzetrészen jellemző, csak Kárpátalja értékei kedvezőbbek a bennfoglaló országénál és Magyarországénál. Az asszimiláció erősen jelen van Felvidéken és Erdély szórványtérsegeiben. Az elvándorlás mindenhol általános, különösen a Vajdaságban, Erdélyben és Kárpátalján. Így a jelenleg tapasztalható folyamatokból kiindulva a magyarság népességcsökkenése tovább folytatódik, és ez különös mértékben jelentkezik a Magyarországinál többnyire kedvezőtlenebb demográfiai helyzetű külhoni nemzetrészekben.

A külhoni közösségek aránya saját országuk népességén belül tovább csökkenhet 2051-re. Ezen a téren azonban jelentős eltérések várhatók az egyes nemzetrészek és térségek között. Erdély szórványtérsegei, Vajdaság és Felvidék a leginkább kitett ezen folyamatoknak, míg például Székelyföld esetében kifejezetten jók a kilátások. Ha azonban kitekintünk a magyarság arányváltozásának eddigi térségi szintű változásaira, akkor mindenhol, még Székelyföld esetében is óvatosnak kell lenni a prognózisokkal és tudatosan érdemes tervezni a folyamatokat. A többségi társadalom által dominált térségekkel körülvett, a többi magyarlakta térségtől elszigetelt Székelyföld kapcsán érdemes kiemelni, hogy a többségi népesség adott országon belüli vándorlása előre ki nem számítható népesedési jelenségekhez, a magyarság aránycsökkenéshez vezethet. Ez már most tapasztalható a Kárpát-medence sok térségében és várostérségében, különösen a dinamikus fejlődő ipari és nagyvárosi agglomerációban (Péti és Szabó, 2016).

Nem meglepő összefüggés, hogy a prognosztizált kedvezőtlen népesedési folyamatok igen nagymértékben mérséklődhetnek vagy akár megváltozhatnak, amennyiben kedvezőbb termékenységi értékek kezdik jellemezni a magyarságot. Ennél újszerűbb kapcsolat, hogy önmagában igen nagymértékben javítaná a magyarság népesedési pozícióját, különösen a külhoni magyarság népesedési pozícióját, ha a nemzetrészekben migrációs egyensúlyt sikerülne kialakítani, kiegyenlítve az el- és odavándorlásokat, vagy mérsékelve az elvándorlást. Mindez különösen a magyarországi népesedéspolitika számára feladat, mivel az anyaország demográfiai szerkezetében meghatározó utánpótlást jelent a külhoni népesség áttelepülése, ami a jövőben csökkenhet a kibocsátó térségek kimerülése

és az új, a magyarországitól eltérő nemzetközi vándorlási célok kialakulása miatt. A csökkenés okozta kihívások ugyanakkor a külhoni nemzetrészek pozíciója szempontjából előnyösek lehetnek, amennyiben ez a szülőföldön maradók számának emelkedésével jár együtt. Az új két- és többlaki életformák, többes kötődések elterjedése, valamint az egyirányú Magyarországra áramlás helyett a magyarság Kárpát-medencén belüli cirkulációja részben választ adhat a nehéz kihívásokra. Ezek az új jelenségek kedvezően egészíthetik ki a már elterjedt hagyományos, a termékenység növelését ösztönző népesedéspolitikai beavatkozásokat. Célszerű ezért a jövőben tudományos kutatásokkal minél részletesebben feltárni a hagyományos statisztikai és nyilvántartási adatbázisokkal nehezen vizsgálható, de feltételezhetően újabban egyre inkább elterjedő kétlaki életformákat, a kivándorlást, az át- és hazatelepülést és a cirkulációt.

Hozzájárulhat a magyarság népesedési kihívásainak kezeléséhez az az évszázados történelmi távlatot követően újra tapasztalható jelenség, miszerint a Kárpát-medence egyes nem magyarországi térségeiben a magyar identitás választása ismét vonzóvá válhat. A magyarság asszimilációs képessége egyes külhoni térségekben erősödhet a többségi identitásokhoz képest, természetesen elsősorban a korábban a magyarságtól eltávolodottak körében. E lehetőséget megteremtő jelenségek tapasztalhatók jelenleg különösen Kárpátalján vagy a Vajdaságban, ami például az iskolaválasztásban is tetten érhető. Elképzelhető, hogy más nemzetrészekben szintén megjelenhet. Ugyanakkor a külhoni és anyaországi magyar cigányság magyar identitásválasztása ugyancsak fontos hozzájárulás lehet ezen a téren.

IRODALOM

- Abel, G.J. (2019). *Demoproj: Demographic projection models*. <https://github.com/gjabel/demoproj>
- Badis R. (2008). A vajdasági magyar népesség társadalmi szerkezete két népszámlálás tükrében 1991, 2002. *Regio*, 19(4), 102–155.
- Badis R. (2012). Látélet a vajdasági magyarok demográfiai helyzetéről. *Pro Minoritate*, 21(3), 27–38.
- Balázs D. (2016). Mérhető asszimiláció? Módszerek az etnikai hasonulás nyomkövetésére. *Földrajzi Közlemények*, 140(2), 135–151.
- Coleman, D. (2006). Immigration and ethnic change in low-fertility countries: A third demographic transition. *Population and Development Review*, 32(3), 401–446.
- Coleman, D. (2009). Divergent patterns in the ethnic transformation of societies. *Population and Development Review*, 35(3), 449–478.
- Coleman, D. (2010). Projections of the ethnic minority populations of the United Kingdom 2006–2056. *Population and Development Review*, 36(3), 441–486.
- Csata I. és Kiss T. (2007). *Népesedési perspektívák: az erdélyi magyar népesség regionálisan tagolt előreszámítása húsz és harminc éves időtávra*. Kolozsvár: Kriterion.
- Duray M. (1996, augusztus). Előadás a Magyarok IV. Világtalálkozóján rendezett nemzetstratégiai tanácskozáson, Budapest.
- Ferenc V. és Séra M. (2012). Iskolaválasztás Kárpátalján. *Kisebbségkutatás*, 21(3), 473–513.
- Ferenc V. és Nánási-Molnár A. (2018). Kik választják a magyar óvodákat Kárpátalján? Szülői motivációk kárpátaljai ukránok és magyarok körében a 2013–14-es forradalmi események után. *Kisebbségi Szemle*, 3(2), 87–111.
- Frejka, T., Gietel-Basten, S., Abolina, L., Abuladze, L., and Aksyonova, S. et al. (2016). Fertility and family policies in central and eastern europe after 1990. *Comparative Population Studies*, 41(1), 3–56.
- Gál Z. (2011). Munkaerő-migráció Szlovákiából az uniós csatlakozás után komparatív szemszögből. *Demográfia*, 54(4), 236–269.
- Ghețău, V. (2004). A romániai románok, a romániai magyar etnikai kisebbség és Magyarország demográfiai helyzetének összehasonlítása (1992–2002). *Demográfia*, 47(3–4), 209–230.
- Gödri I. (2018). Nemzetközi vándorlás. In Monostori J., Óri P. és Spéder Zs. (szerk.), *Demográfiai portré 2018* (237–281. o.). Budapest: KSH NKI.
- Gyurgyík L. (2004). *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. Pozsony: Kaligramm.
- Gyurgyík L. és Kiss T. (2010). *Párhuzamok és különbségek. A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése*. Budapest: Eölkik.
- Gyurgyík L. (2013). Egy csökkenés anatómiája – A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai az 1990-es évektől napjainkig. In Tóth K. (szerk.), *Nyelvi jogok I.* (137–149. o.). Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Hablicsek L. (1996). Népeségelőreszámítások, demográfiai előrebecslések. In Klinger A. (főszerk.), *Demográfia* (375–410. o.). Budapest: KSH.

- Hablicsek L. (2003). *Országos referencia előreszámítások I. Magyarország népességének jövőbeni alakulása. Számítások a 2001. évi népszámlálás végleges adatai alapján.* Budapest: KSH NKI.
- Hablicsek L. (2005). A Kárpát-medencei magyarság előreszámítása 2021-ig. *Demográfia*, 48(1), 83-109.
- Kapitány B. (2007). Erdélyi magyar népesség-előreszámítás. *Demográfia*, 18(3), 189-200.
- Kapitány B. és Kiss T. (2010). Erdélyi magyarság: csökkenő létszám, változatlan arány. *Korfa - népesedési hírlevél*, 2010/4, KSH NKI, 1-4.
- Kapitány B. (2013). Kárpát-medencei népszámlálási körkép. *Demográfia*, 56(1), 25-64.
- Kapitány B. (2015a). Külhoni magyar közösségek. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs. (szerk.), *Demográfiai portré 2018 (227-240. o.)*. Budapest: KSH NKI.
- Kapitány B. (2015b): A magyarországi történelmi kisebbségi közösségek demográfiai viszonyai és perspektívái 1990-2011 között. *Kisebbségkutatás*, 24(3), 69-101.
- Kapitány B. (szerk.) (2015c): *Demográfiai Fogalomtár*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Kapitány B. és Spéder Zs. (2017). Hitek, tévhitek és tények a népességcsökkenés megállapításáról: Demográfiai kihívások és kezelési lehetőségeik. In Jakab A. és Urbán L. (szerk.), *Hegymenet: Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon (177-191. o.)*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kiss T. és Csata I. (2007). A magyar népesség előreszámításának lehetőségei Erdélyben. *Demográfia*, 50(4), 360-391.
- Kiss T. (2010). *Adminisztratív tekintet: Az erdélyi magyar demográfiai diskurzus összehasonlító elemzéséhez: Az erdélyi magyar népesség statisztikai konstrukciójáról.* Cluj-Napoca: Editura ISPMN.
- Kiss T. és Barna G. (2012). *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés.* Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Kiss T. és Csata I. (2016). *Demographic perspectives. A projection of the Hungarian-speaking population of Transylvania for the time period between 2011 and 2031.* Kolozsvár – Brussels: Kós Károly Akadémia – Wilfried Martens Center for European Studies.
- Kovács K. és Bálint L. (2018). Halandóság. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs. (szerk.), *Demográfiai portré 2018 (147-175. o.)*. Budapest: KSH NKI.
- Lampl Zs. (2004): A dél-szlovákiai magyar és szlovák fiatalok egészségkárosító és egészségvédő szokásai. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 6(2), 21-36.
- Lanzieri, G. (2011). *Fewer, older and multicultural?: Projections of the EU populations by foreign/national background.* Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Lutz, W. (2010). *Emerging population issues in Eastern Europe and Central Asia. Research gaps on demographic trends, human capital and climate change.* New York: UNFPA.
- Lutz, W. and Goldstein, J. R. (2004). Introduction: How to deal with uncertainty in population forecasting? *International Statistical Review*, 72(1), 1-4.
- Molnár J. és Molnár D. I. (2005). *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* Beregszász: Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv-és Taneszköztanácsa.

- Molnár J., Csernicskó I. és Braun L. (2016). Cigányok Kárpátalján. In Szilágyi F. és Péntes J. (szerk.), *Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében* (91–108. o.). Nagyvárad: Partium Kiadó.
- Morauszki A. és Papp Z. A. (2014): Nemzetiségi revival? Magyarország nemzetiségei a 2011. évi népszámlálás megváltozott módszertana tükrében. *Kisebbségkutatás*, 23(3), 73–98.
- Murphy, A., Levchuk, N., Stickley, A., Roberts, B. and McKee, M. (2013). A country divided? Regional variation in mortality in Ukraine. *International Journal of Public Health*, 58(6), 837–844.
- Norman, P., Rees, P., Wohland, P. and Boden, P. (2010). Ethnic group populations: The components for projection, demographic rates and trends. In Stilwell, J. and van Ham, M. (eds.), *Ethnicity and integration* (pp. 289–315). Dodrecht: Springer.
- Obádovics Cs. (2018). A népesség szerkezete és jövője. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs. (szerk.), *Demográfiai portré 2018 (271–294. o.)*. Budapest: KSH NKI.
- Obádovics Cs. és Szabó L. (2017). *A 2015-ös hivatalos magyarországi népesség-előreszámítás alapváltozatának módosítása a Szerbiából, Romániából, Szlovákiából és Ukrajnából történő bevándorlók számának változtatása alapján: három hipotézis tesztelése*. Munkaanyag, Nemzetstratégiai Kutatóintézet.
- Pakot L. és Obádovics Cs. (2019). *Kárpát-medencei magyar népesség-előrebecslés, 2011–2051*. Munkaanyag, Nemzetstratégiai Kutatóintézet.
- Pakot L., Tóth Cs. és Obádovics Cs. (2019). *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzetfeltárása és prognózisa, különös tekintettel az egészségi állapotra, szociális helyzetre, összehasonlításban más közösségekkel*. Munkaanyag, Nemzetstratégiai Kutatóintézet.
- Péti M. és Szabó B. (2016). Külhoni magyar városok a Kárpát-medencében napjainkban. *Falu-Város-Régió*, 17(2), 107–113.
- Péti M., Szabó B. és Szabó L. (2017). A Kárpát-medence országaiból Magyarországra áttelepült népesség területi mintázata. *Területi Statisztika*, 57(3), 311–350.
- Péntes J., Tátrai P. és Pásztor I. Z. (2018). A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon. *Területi Statisztika*, 58(1), 3–26.
- Preston, S., Heuveline, P., and Guillot, M. (2000). *Demography: Measuring and modeling population processes*. New Jersey: Wiley.
- Ravasz Á. (2012). *Szlovákiai magyarok és a 2011-es népszámlálás: mérleg és elemzés*. Komárom: Kempelen Intézet.
- Rees, P., van der Gaag, N., de Beer, J. and Heins, F. (2012). European regional populations: Current trends, future pathways, and policy options. *European Journal of Population*, 28(4), 385–416.
- Rees, P., Wohland, P., Norman, P. and Boden, P. (2012). Ethnic population projections for the UK, 2001–2051. *Journal of Population Research*, 29(1), 45–89.
- Szilágyi N S. (2002). Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról, különös tekintettel az asszimilációra. *Magyar Kisebbség*, 7(4), 64–96.
- Tagai G. (2015). Járási népesség-előreszámítás 2051-ig. In Czirfusz M., Hoyk, E. és Suvák A. (szerk.), *Klímaváltozás - társadalom - gazdaság: Hosszú távú területi folyamatok és trendek Magyarországon*. (141–166. o.). Pécs: Publikon.

- Tarvainen, K. (2018). Population projections for Sweden, Norway, Denmark, and Finland, 2015–2065. *Bulletin of Geography. Socio-Economic Series*, 39(39), 147–160.
- Tátrai P. (2017). A Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői. *Kisebbségi Szemle*, 2(1), 7–31.
- Tátrai P., Kocsis K., Gábrity M. I. és Takács Z. (2013). A Vajdaságot érintő migráció és annak történeti előzményei. *Tér és Társadalom*, 27(2), 35–54.
- Tátrai P., Molnár J., Molnár I., Kovály K., Eröss Á., Ferenc V. és Rákóczi K. (2018). A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására. *Metszetek*, 7(1), 5–29.
- Tátrai P., Molnár, J., Kovály K. és Eröss Á. (2018). A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 3(3), 7–31.
- UA112 (2020): 37 289 000 people live in Ukraine, – digital census. 112.UA News Agency <https://112.international/video/37-289-000-people-live-in-ukraine-digital-census-1371-1371.html>
- Veres V. (2015). *Népeségszerkezet és nemzetiség. Az erdélyi magyarok demográfiai képe a 2002. és 2011. évi népszámlálások tükrében*. Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
- Egyéb források:
- EUROSTAT, demográfiai és vándorlási táblák. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/data/database> (letöltve: 2020.05.13)
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH), Népszámlálás 2011, Demográfiai adatok. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_demografia (letöltve: 2020.05.13)
- Román Országos Statisztikai Intézet (INS), népszámlálás (2011) táblák. <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/> (letöltve: 2020.05.13)
- Román Országos Statisztikai Intézet (INS), Projection of the Romanian population at the horizon of 2060 (2017). <http://www.insse.ro/cms/en/content/projection-romanian-population-horizon-2060> (letöltve: 2020.05.13)
- Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatala (RZS), demográfiai adatok és előreszámítás. <http://www.stat.gov.rs/en-us/oblasti/stanovnistvo/> (letöltve: 2020.05.13)
- Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala (SÚSR), népszámlálás (2001, 2011). https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/themes/demography/census/indicators!/ut/p/z1/IZHdjolwEIWfxRegU35KeI1YKZiKhQLr9sawG2NIBL0wGt_exhiTze6Ce-4m-c6c-UE-GrZEEZ2nO3a0_dYWj3tv4wZNNIRaMlc6DpEkOWSNWoeYXLCND7HYgFT_1QA-IApAsh4Wpes8DzgHjKv-OEPcXjN_wREWFkgz3Xd0MlrmpTp_0_Ajl83nl-SqfwFMT1n71y-egecgNkLhgSzAMAnOLDDzfcGv-x3BxKtXM58Eb-VqwSyK-naplsQFQSYAwA9g7IVTR8jTQ79FejugY19bra8669SOz2Y3KCS08A!!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/ (letöltve: 2020.05.13)
- Ukrán Állami Statisztikai Szolgálat, Kárpátalja régió Statisztikai Főosztály, statisztikai információk, népesség és vándorlás. <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/index.html> (letöltve: 2020.05.13)
- World Population Prospects 2019 – Az ENSZ népesség-előreszámítása: <https://population.un.org/wpp/> (letöltve 2020.05.13)

PROJECTION OF THE ETHNIC HUNGARIAN POPULATION IN HUNGARY, SLOVAKIA, UKRAINE, ROMANIA, AND SERBIA, 2011-2051

ABSTRACT

The study provides an overview of the demographic characteristics of the major Hungarian communities living in the Carpathian Basin (in Hungary and its neighbouring countries). It also presents the projection of the Hungarian population till 2051. The research covers the population of Hungary and some surrounding countries (with >100.000 native ethnic Hungarians) and their regions inhabited by ethnic Hungarians: Slovakia, Transcarpathia (Ukraine), Transylvania (Romania) and Vojvodina (Serbia). The projection was made using the cohort-component method along four scenarios (baseline, pessimistic, optimistic, balanced migration) for the 2051 population of each Hungarian community and the expected ethnic ratio within the mentioned countries.

Based on the results, the number of Hungarians in the Carpathian Basin will decrease similarly to the total population of this macro region (from the current 12 million to about 9 million in the next thirty years, according to the most probable scenario). The number of Hungarians in 2051 can be between 6.6 and 8.5 million in Hungary, between 320 and 370 thousand in Slovakia, between 640 and 900 thousand in Transylvania, between 71 and 94 thousand in Transcarpathia and between 110 and 157 thousand in Vojvodina depending on which projection scenario will materialize. The proportion of the Hungarian population in the neighbouring countries is generally also expected to decrease, at least slightly, but individual country scenarios can differ significantly. Based on the current aging processes, the projection assumes an elderly population of 25-33% by 2051, and the dependency ratio will also deteriorate (it could double from the current level). Negative trends would otherwise be substantially mitigated, both by an increase in natural reproduction or even by a change in negative migration trends (at least to a balanced [zero amount] migration balance).

MELLÉKLETEK

NÉPESEDÉSI HIPOTÉZISEK

Magyarország

Alapváltozat

Mutatószám	2016	2020	2035	2051
Teljes termékenységi arányszám	1,49	1,65	1,65	1,65
Születéskor várható élettartam, férfi	72,4	73,2	76,7	80,1
Születéskor várható élettartam, nő	79,2	80,0	82,8	85,5
Vándorlási egyenleg ^a	-22 700	-20 000	-12 500	-10 000

Alacsony változat

Mutatószám	2016	2020	2035	2051
Teljes termékenységi arányszám	1,49	1,45	1,45	1,45
Születéskor várható élettartam, férfi	72,4	73,0	76,7	81,4
Születéskor várható élettartam, nő	79,2	79,5	82,3	85,5
Vándorlási egyenleg ^a	-22 700	-30 000	-27 000	-20 000

Magas változat

Mutatószám	2016	2020	2035	2051
Teljes termékenységi arányszám	1,49	1,67	1,80	1,80
Születéskor várható élettartam, férfi	72,4	73,2	77,3	81,3
Születéskor várható élettartam, nő	79,2	80,0	83,4	86,8
Vándorlási egyenleg ^a	-22 700	-10 000	-6 250	-5 000

^a A tanulmány a többi nemzetrészhez hasonlóan Magyarország esetében is csak a magyarok (ez esetben magyar állampolgárok) nemzetközi vándorlásával számol. A külföldi állampolgárok vándorlását nem emeli be az előrejelzésbe, így sem a köztük megjelenő külföldi magyarokét, sem a nem magyarok asszimilációját. Ilyen értelemben ez egy pesszimista becslés, amely eltér a KSH NKI által készített legutóbbi népesség-előreszámítástól (Obádovics, 2018).

Felvidéki magyarság

Alapváltozat

Jellemző	2011	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046	2051
Teljes termékenységi arányszám	1,34	1,4	1,45	1,5	1,55	1,6	1,6	1,6	1,6
Születéskor várható élettartam, férfi	69,0	69,9	70,8	71,6	72,4	73,3	74,1	75,1	76,0
Születéskor várható élettartam, nő	76,8	77,4	78,1	78,7	79,4	80	80,6	81,3	82,0
Vándorlási egyenleg (fő/év)	-150	-400	-400	-400	-400	-400	-400	-400	-400
Nemzetiségváltás (születések %)	-7,00	-7,00	-10,00	-12,00	-8,00	-3,00	0,00	0,00	0,00

Alacsony változat

Jellemző	2011	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046	2051
Teljes termékenységi arányszám	1,34	1,4	1,45	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Születéskor várható élettartam, férfi	69,0	69,4	70,1	70,8	71,4	72	72,7	73,3	74
Születéskor várható élettartam, nő	76,8	76,9	77,3	77,7	78,1	78,6	79	79,5	80
Vándorlási egyenleg (fő/év)	-150	-700	-700	-700	-700	-700	-700	-700	-700
Nemzetiségváltás (születések %)	-8,00	-18,00	-11,00	-13,00	-11,00	-5,00	-2,00	-2,00	0,00

Magas változat

Jellemző	2011	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046	2051
Teljes termékenységi arányszám	1,34	1,41	1,48	1,56	1,63	1,7	1,7	1,7	1,7
Születéskor várható élettartam, férfi	69,0	70,7	71,7	72,8	73,9	75,1	76,3	77,6	79,0
Születéskor várható élettartam, nő	76,8	78,1	79	80	80,9	81,7	82,5	83,2	83,8
Vándorlási egyenleg (fő/év)	0	-200	-200	-200	-200	-200	-200	-200	-200
Nemzetiségváltás (születések %)	-6,00	-6,00	-7,00	-9,00	-9,00	-4,00	0,00	0,00	0,00

Erdélyi magyarság

Alapváltozat

Jellemző	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046	2051
Teljes termékenységi arányszám	1,58	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60
Születéskor várható élettartam, férfi	70,82	71,70	72,57	73,42	74,25	75,06	75,84	76,61
Születéskor várható élettartam, nő	78,17	78,88	79,57	80,23	80,86	81,46	82,04	82,59
Vándorlási egyenleg (‰/év)	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00
Nemzetiségváltás (születések %)	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00

Alacsony változat

Jellemző	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046	2051
Teljes termékenységi arányszám	1,58	1,60	1,50	1,50	1,5	1,50	1,50	1,50
Születéskor várható élettartam, férfi	70,82	71,70	72,14	72,57	73,0	73,42	73,84	74,25
Születéskor várható élettartam, nő	78,17	78,88	79,23	79,57	79,9	80,23	80,55	80,86
Vándorlási egyenleg (‰/év)	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,0	-5,00	-5,00	-5,00
Nemzetiségváltás (születések %)	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,0	-5,00	-5,00	-5,00

Magas változat

Jellemző	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046	2051
Teljes termékenységi arányszám	1,58	1,60	1,70	1,70	1,70	1,70	1,70	1,70
Születéskor várható élettartam, férfi	70,82	71,70	72,92	74,09	75,22	76,31	77,35	78,35
Születéskor várható élettartam, nő	78,17	78,88	79,70	80,48	81,22	82,04	82,69	83,41
Vándorlási egyenleg (‰/év)	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00
Nemzetiségváltás (születések %)	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00

Székelyföldi magyarság

Alapváltozat

Jellemző	2011	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046
Teljes termékenységi arányszám	1,46	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60
Születéskor várható élettartam, férfi	70,82	71,70	72,57	73,42	74,25	75,06	75,84	76,61
Születéskor várható élettartam, nő	78,17	78,88	79,57	80,23	80,86	81,46	82,04	82,59
Vándorlási egyenleg (%/év)	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00
Nemzetiségváltás (születések %)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Alacsony változat

Jellemző	2011	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046
Teljes termékenységi arányszám	1,46	1,50	1,50	1,50	1,5	1,50	1,50	1,50
Születéskor várható élettartam, férfi	70,82	71,70	72,14	72,57	73,0	73,42	73,84	74,25
Születéskor várható élettartam, nő	78,17	78,88	79,23	79,57	79,9	80,23	80,55	80,86
Vándorlási egyenleg (%/év)	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,0	-5,00	-5,00	-5,00
Nemzetiségváltás (születések %)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,0	0,00	0,00	0,00

Magas változat

Jellemző	2011	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046
Teljes termékenységi arányszám	1,46	1,70	1,70	1,70	1,70	1,70	1,70	1,70
Születéskor várható élettartam, férfi	70,82	71,70	72,92	73,92	74,90	75,84	76,76	77,64
Születéskor várható élettartam, nő	78,17	78,88	79,70	80,48	81,22	81,93	82,59	83,21
Vándorlási egyenleg (%/év)	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00
Nemzetiségváltás (születések %)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Kárpátaljai magyarság

Alapváltozat

Jellemző	2017	2022	2027	2032	2037	2042	2047
Teljes termékenységi arányszám	1,40	1,50	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60
Születéskor várható élettartam, férfi	66,31	67,16	67,99	68,80	69,59	70,36	71,12
Születéskor várható élettartam, nő	74,99	75,74	76,47	77,18	77,87	78,52	79,16
Vándorlási egyenleg (%/év)	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00
Nemzetiségváltás (születések %)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Alacsony változat

Jellemző	2017	2022	2027	2032	2037	2042	2047
Teljes termékenységi arányszám	1,40	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50
Születéskor várható élettartam, férfi	66,31	67,16	67,57	67,99	68,39	68,80	69,20
Születéskor várható élettartam, nő	74,99	75,74	76,11	76,47	76,83	77,18	77,53
Vándorlási egyenleg (%/év)	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00
Nemzetiségváltás (születések %)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Magas változat

Jellemző	2017	2022	2027	2032	2037	2042	2047
Teljes termékenységi arányszám	1,40	1,50	1,60	1,70	1,70	1,70	1,70
Születéskor várható élettartam, férfi	66,31	67,16	68,31	69,28	70,21	71,12	72,00
Születéskor várható élettartam, nő	74,99	75,74	76,62	77,46	78,26	79,03	79,77
Vándorlási egyenleg (%/év)	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00
Nemzetiségváltás (születések %)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Vajdasági magyarság

Alapváltozat

Jellemző	2011	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046
Teljes termékenységi arányszám	1,45	1,50	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60
Születéskor várható élettartam, férfi	70,78	71,58	72,36	73,13	73,88	74,61	75,33	76,04
Születéskor várható élettartam, nő	76,50	77,19	77,87	78,52	79,15	79,77	80,37	80,94
Vándorlási egyenleg (%/év)	-5,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00	-3,00
Nemzetiségváltás (születések %)	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00

Alacsony változat

Jellemző	2011	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046
Teljes termékenységi arányszám	1,45	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50
Születéskor várható élettartam, férfi	70,78	71,58	71,97	72,36	72,75	73,13	73,51	73,88
Születéskor várható élettartam, nő	76,50	77,19	77,53	77,87	78,20	78,52	78,84	79,15
Vándorlási egyenleg (%/év)	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00	-5,00
Nemzetiségváltás (születések %)	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00

Magas változat

Jellemző	2011	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046
Teljes termékenységi arányszám	1,45	1,50	1,60	1,70	1,70	1,70	1,70	1,70
Születéskor várható élettartam, férfi	70,78	71,58	72,67	73,58	74,47	75,33	76,18	76,99
Születéskor várható élettartam, nő	76,50	77,19	78,00	78,78	79,53	80,25	80,94	81,60
Vándorlási egyenleg (%/év)	-5,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00	-2,00
Nemzetiségváltás (születések %)	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00	-10,00

A NAGYSZÜLŐK GYERMEK- GONDOZÁSI TEVÉKENYSÉGE MAGYARORSZÁGON

Monostori Judit

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány az idősek egyik fontos szerepével, a nagyszülőséggel foglalkozik, ezen belül is a nagyszülők unokákra irányuló gondozási tevékenységével. Miközben a nagyszülőség és a nagyszülői transzferek az idősödéssel foglalkozó nemzetközi szakirodalom meghatározó részét képezik, addig a magyar szociológia és demográfia kutatásaiban mostanáig nagyon kis szerepet kaptak. Kutatásunkban egyrészt időbeli trendek, másrészt annak bemutatására törekszünk, hogy milyen ismérvek határozzák meg a nagyszülői támogatás gyakoriságát a nagyszülők és az unokák családja szemszögéből. Elemzésünk alapját az Életünk fordulópontjai című adatfelvétel 2004 és 2016 között lekérdezett hullámai adják. Ez alapján a nagyszülők gondozási tevékenységének kiterjedtségében mind a támogatást adók, mind a kapók oldalán jelentős társadalmi különbségeket találunk. Ez már abban is jelentkezik, hogy a társadalmi hierarchia különböző pontjain élő gyermekes családok eltérő nagyságú potenciális nagyszülői körrel rendelkeznek. Az alacsonyabb végzettségű „középső generációk” szüleinek handósági mutatói kedvezőtlenebbek, mint a társadalmi hierarchia magasabb fokán élőké, így az, hogy ők kevésbé számíthatnak a nagyszülői segítségre, azal is magyarázható, hogy sokuknál már nem élnek a nagyszülők. A nagyszülői támogatás kiterjedtsége az unokák családjainak típusai szerint is különbözik. A kétváltozós elemzések azt mutatják, hogy ha csak a háztartások közötti transzfereket nézzük, akkor az intakt családok több nagyszülői segítségre számíthatnak, mint a mozaikcsaládok vagy a gyermeküket egyedül nevelő szülők. Ugyanakkor a többváltozós elemzések azt jelzik, hogy a családtípusok szerinti

differenciák mögött, nagyrészt a társadalmi struktúrában elfoglalt pozíció különbségei – vizsgálatunkban az iskolai végzettség szerinti különbségek – állnak. Az iskolai végzettséggel kontrolált hatás ugyanis némiképpen más eredményt mutat, nevezetesen azt, hogy az egyszülős családokhoz képest az intakt és a mozaik családok számíthatnak kisebb mértékű nagyszülői segítségre. Mindezekhez hozzá kell tenni, hogy az egyszülős családok körében a legmagasabb a nagyszülőkkel együtt élők aránya, így körükben a gondozási tevékenység nem feltétlenül háztartások közötti transzferként jelenik meg.

Tárgyszavak: nagyszülőség, generációk közötti transzferek, gyermekes családok

Monostori Judit, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

E-mail: monostori@demografia.hu

BEVEZETÉS

Az időskorú népesség társadalmi szempontból is fontos szerepe a nagyszülőség. A nagyszülők számos formában segíthetik a gyermekeik családját: gondoskodhatnak, vigyázhatnak az unokákra, amikor a szülők a munkájukkal vagy egyéb tevékenységgel vannak elfoglalva, játszhatnak, tanulhatnak velük, elvihetik őket különböző szabadidős tevékenységekre, és anyagilag is segíthetik őket. Ezek nyilván nagymértékben hozzájárulhatnak az unokák objektív és szubjektív jólétéhez, de növelhetik a nagyszülők jólléti szintjét is (Zhou et al., 2017; Di Gessa et al., 2016; Arpino and Bordone, 2014; Grundy et al., 2012; Drew and Silverstein 2007; Lowenstein et al., 2007; Szinovacz and Davey, 2006; Grinstead et al., 2003). A nagyszülői támogatások segíthetnek a kisgyermekes anyáknak abban, hogy a munkahelyi és családi feladataikat összehangolják (Geurts et al., 2015; Arpino and Bordone, 2014; Aassve et al., 2012). Kutatások azt is igazolták, hogy a nagyszülői támogatások kiterjedtsége és intenzitása még a szülők gyermekvállalási kedvére is hatással lehetnek. Ha a szülők megtapasztalják, hogy számíthatnak a nagyszülőkre, akkor nagyobb valószínűséggel vállalják második, harmadik, további gyermeküket (Tanskanen and Rotkirch, 2014).

Számos kutató azzal érvel, hogy a várható élettartam növekedésével egyre több időt él meg az unokája felnőtté válását, hogy a nagyszülői életszakasz hossza növekedni fog az életpályán. Ezáltal a nagyszülő-unoka viszony egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a rokoni kapcsolatok körében (Dykstra, 2009; Hoff, 2007; Hagestad, 2006; Uhlenberg, 2005; Silverstein et al., 2003; Crosnoe and Elder, 2002; Bengtson, 2001). Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a gyermektelenség növekedésével párhuzamosan emelkedik majd azoknak az aránya, akik sohasem válnak nagyszülővé. Az alacsony termékenység pedig együtt jár a csökkenő unokaszámmal. Ráadásul a mobilitás, a külföldre vándorlás a fizikai távolságot is növelheti az unokák és a nagyszülők között. Továbbá nemcsak a várható élettartam növekszik, hanem a fiatal generációk gyermekvállalási kora is, így egyáltalán nem biztos, hogy a nagyszülői életszakasz végül növekedni fog az életpályán, hiszen az idősek egyre később válnak nagyszülővé. Ezt támasztja alá egy kanadai vizsgálat, (Margolis, 2016) amely arra az eredményre jutott, hogy egy 1985-ben, illetve egy 2011-ben 20 éves nő várható nagyszülői életpályája között, annak a hosszát tekintve nincs említendő különbség. Más a helyzet a férfiaknál, ugyanis az ő várható élettartamuk jelentősebben növekedett, mint a nőké, és nagyobb mértékben, mint amennyire a gyermekvállalási kor kitolódott. Ennek következtében 1985-ben egy férfi átlagosan 17 év nagyszülői életszakaszra számíthatott, 2011-ben már 18,9 évre.

A nagyszülővé válás életpályán belüli eltolódását igazolja az a német kutatás (Leopold and Skopek, 2015), amelyik kimutatta, hogy a háború előtti nemzedéknél – akik 1929 és 1938 között születtek –, valamint a háború utáni nemzedéknél – akik 1949 és 1958 között születtek – igen jelentős különbséget lehetett megfigyelni abban, hogy mely életkorban váltak nagyszülővé. A háború előtti nemzedékbe tartozó kelet-németországi nők átlagosan a 40-es éveik végén váltak nagyszülővé, a háború utániak az 50-es éveik közepén. A nyugat-németországi, háború előtt született nők az 50-es éveik közepén, a háború utániak a 60-as éveik elején lettek nagyszülők. A férfiak körében is hasonló eltolódásokat mértek. Az ország keleti felében élő férfiak körében az 50-es éveik elejéről az 50-es éveik közepére tolódott a nagyszülővé válás, míg a nyugati országrészben az 50-es éveik végéről a 60-as éveik elejére. Mindezek jelentős változásoknak tekinthetők, ám ekkortájt Németországban is erőteljesen emelkedett a várható élettartam, így a kutatás arra a konklúzióra jutott, hogy a nagyszülői életszakasz arányait tekintve nem növekedett az elmúlt időszakban.

Az unokák felől nézve viszont már világosabb tendenciák rajzolódhatnak ki. A várható élettartam növekedésével egyre többen érik el úgy a felnőtt kort, hogy gyermekkorukat végig kísérték a nagyszülők. Verdery számítása (Verdery, 2015) azt mutatja, hogy a 2000-es években egy 20 éves amerikai fiatalnak 91% esélye volt arra, hogy legalább az egyik nagymamája még éljen, míg 1900-ban egy fiatalnak csak 83% esélye volt, hogy mire eléri a 20 éves kort, az – egygyel későbbi generációba tartozó – anyja életben legyen. Uhlenberg számításai (Uhlenberg, 1996) szerint egy 10 éves amerikai gyereknek 1900 körül 5% esélye volt arra, hogy mind a négy nagyszülője éljen, a 2000-es évek elejére már 40%. Murphy kutatásai (Murphy, 2011) pedig azt mutatják, hogy a mai angol gyerekek döntő többségének legalább három nagyszülője megéli az unoka felnőtté válását. Hagestad számításai (Hagestad, 2006) szerint pedig a 20. században a 10–12 éves norvég gyerekek körében 6-ról 41%-ra emelkedett azok aránya, akiknek mind a négy nagyszülője élt még. Ráadásul a gyerekek szempontjából az alacsony termékenység több nagyszülői gondoskodást is jelenthet, hiszen kevesebb unoka jut egy-egy nagyszülőre.

Hosszabb időszakra vonatkozó magyar adatok hiányában azt nem láthatjuk, hogy ezek a folyamatok végül hogyan befolyásolják a nagyszülői támogatások társadalmi és egyéni szintű alakulását, hogyan alakul az egymással ellentétes hatást kifejtő folyamatok eredője. Azt viszont meg tudjuk vizsgálni, hogy a 2000-es és 2010-es évek egy-egy periódusában miként változtak a nagyszülői támogatások, milyen szerepe van ebben a nagyszülők és az unokák egyéni jellemzőinek. Hogyan befolyásolja a nagyszülők neme, életkora, egészségi

állapota, munkaerőpiaci státusza, családi körülményei azt, hogy segíteni tudják-e az unokáikat? És vajon kik azok az unokák, akik nagyobb valószínűséggel számíthatnak a nagyszülői gondoskodásra? A szülők munkaerőpiaci státusza befolyásolja-e a nagyszülői támogatás tényét és intenzitását? Tanulmányunk nagyon fontos kérdése az is, hogy a különböző típusú gyermekes családok eltérő mértékben számíthatnak-e a nagyszülői támogatásra? Vannak különbségek e vonatkozásban az intakt, a mozaik- és az egyszülős családok támogatottsága között? Hogyan befolyásolja a válás az unoka-nagyszülő kapcsolatot? Itt kapcsolódunk azokhoz a kutatásokhoz, amelyek kimutatták, hogy a szülők válása nemcsak a szülő-gyermek, hanem a nagyszülő-gyermek kapcsolatra is hatással van. Különösen akkor nagy a valószínűsége az unoka-nagyszülő kapcsolat meggyengülésének, ha a válás után külön háztartásban élő szülő sem tartja intenzíven a kapcsolatot a gyermekkel. Mivel a gyermekek válás után az esetek többségében az anyánál maradnak, különösen az apai ágú nagyszülők szerepvállalása csorbulhat (Drew and Smith, 1999; Jappens and van Bavel, 2012, 2016; Mahne and Huxhold, 2012; Westphal et al., 2015; Albertini and Tosi, 2018). A nagyszülők ugyanakkor fontos lelki támaszai lehetnek az unokáknak a szülők válásakor is. Jelenlétük és támogatásuk csökkentheti mindazokat a pszichológiai problémákat, amelyekkel a gyermekek küzdenek a válás során (Gretchen et al., 2002; Bridges et al., 2007; Henderson et al., 2009; Doyle et al., 2010). Arra is látunk példákat, hogy maguk a nagyszülők ösztönzik az unokáktól elköltöző gyermekeiket, hogy maradjanak minél szorosabb kapcsolatban a gyermekeikkel, és tartsák fenn az intenzív személyes kapcsolatot (Timonen and Doyle, 2012).

Kutatásunk alapvetően a nagyszülőség magyarországi vonatkozásait, és annak időbeli változásait vizsgálja, hiszen ebben a témakörben alig vannak korábbi kutatási eredmények. Az idevonatkozó írások részben szakirodalmi feldolgozások, részben interjú kutatások (Gyarmati, 2011; 2014), vagy pedig az idősek felé irányuló transzfereket (Medgyesi, 2017), illetve általában a családok közötti transzfereket vizsgálják (Harcsa, 1996; Bocz és Harcsa, 2001; Spéder, 2002; Bocz és Medgyesi, 2004). Témánkhoz hasonló kérdéseket vet fel az a 2004-re vonatkozó kutatás, amely a nagyszülői transzfereket meghatározó ismérveket kutatja (Gyarmati, 2015). Ugyanakkor a kutatás eredményei közvetlenül nem hasonlíthatók össze a mi eredményeinkkel, mert a hivatkozott vizsgálat néhány – véleményünk szerint alapvető – szempontot nem vett figyelembe. Ilyen például az unokák életkori lehatárolása, az unokákkal egy háztartásban, illetve külön élő nagyszülők külön kategóriaként kezelése, az unokák és a családjaik vonatkozásában az apai és az anyai nagyszülői ág vizsgálata.

A nagyszülői támogatásokat meghatározó individuális jellemzők az unokák, a szülők és a nagyszülők generációjára is vonatkoznak. Míg az egyik oldalról a szükségleteket írjuk le, addig a másiktól a lehetőségeket térképezzük fel. Ez olyan hálózatszerű adatgyűjtést igényelne, amelyet idáig egyetlen hazai kutatás sem vállalt fel. Így kutatásunkban külön vizsgáljuk az unokák és szülők, valamint a nagyszülők generációját. Egyedi (tágabb családi) szinten ezeket az információkat nem tudjuk összekapcsolni, ami komoly korlátot jelent abból a szempontból is, hogy a nagyszülői transzfereket olyan elméleti keretbe ágyazottan vizsgáljuk, mint például a csereelmélet vagy az altruizmus teóriája. Hozzá kell tenni, hogy ezeknek a vizsgálata nem csak hálózatszerű kutatást igényelne, hanem az életpálya során változó transzfertípusok kutatását is, hiszen a transzferek és a transzferek mögött álló motivációk az életpálya során is változnak (Medgyesi, 2005).

ADATOK ÉS MÓDSZEREK

Kutatásunk fő pillérét az Életünk fordulópontjai adatfelvétel jelenti, amely 2001 és 2016 között 5 időpontban (2001, 2004, 2008, 2012 és 2016) vizsgálta a felnőtt magyar népességet. Az adatfelvétel demográfiai témákra fókuszáló panelvizsgálat, amely több hullámában is foglalkozott a nagyszülői támogatások kérdésével.

Ezeknek egy része a nagyszülők felől közelítette meg a kérdést. Három hullámban is (2004, 2008, 2016) megkérdezték az idősektől, hogy vannak-e unokáik, és ha igen, akkor hány unokájuk van. 2004-ben és 2016-ban még azt is megkérdezték az adatfelvétel résztvevőitől, hogy hány éves a legidősebb és a legfiatalabb unokájuk. Ezeket az adatokat használva 2004-ben és 2016-ban ki tudtuk választani azokat az időseket, akiknek a kérdés időpontjában legalább egy 14 éves vagy annál fiatalabb unokájuk volt. Az unokákra vonatkozó 14 éves felső korhatár bevezetését azért tartjuk indokoltnak, mert a korábbi kutatások és a mindennapi tapasztalások is azt mutatták, hogy a nagyszülők személyes gondoskodása az unokák óvodáskorának végéig intenzív, utána azonban csökkenő tendenciát mutat. Az általános iskola befejezése után a nagyszülői transzferek ilyen formája jelentéktelenre csökken. A gyerekek életkori határának meghúzását az is indokolta, hogy a másik oldal – a gyerekek és az unokák családjainak – vizsgálata csak erre a körre lehetséges, ugyanis a nagyszülői transzfereket az Életünk fordulópontjai adatfelvételben csak azoktól a családoktól kérdezték, ahol legalább egy, 0–14 év közötti gyermek élt. Mivel a kiinduló minta a 18–75 év

közötti népszerűséget vizsgálja, az elemzés legtöbb pontján az elemzési mintánkba bevont idősök felső korhatárát 75 évben határoztuk meg.

Nagyszülői transzfert nyújtóknak azokat tekintettük, akik arra a kérdésre, hogy „Szokott-e Ön segíteni valaki másnak gyermekek ellátásában, felügyeletében (szívességből, más háztartásban élőknek)?” igennel válaszoltak, és a transzfert fogadók körében fiukat(fiaikat) vagy lányukat(lányaikat) jelölték meg. Elemzésünk korlátja, hogy azt nem látjuk, mely családban élő, milyen korú és milyen egyéb jellemzőkkel bíró unokákat támogat a nagyszülő. Viszont részletes képet kaphatunk a nagyszülők jellemzőiről, és vizsgálni tudjuk, hogy ezek közül melyek valószínűsítik és melyek korlátozzák az unokákra irányuló gondoskodást.

Az Életünk fordulópontjai kutatás 2004-es, 2008-as és 2012-es hullámai alapján a nagyszülői transzfereket az unokák és családjaik felől tudjuk vizsgálni. Ahogyan említettük is, ez esetben a kérdőív a nagyszülői gondoskodásra vonatkozó kérdést csak azokra a családokra vonatkoztatta, akik legalább egy, 14 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelnek. Nagyszülői támogatást kapó családoknak azokat tekintettük, akik arra a kérdésre, hogy „Kap-e rendszeresen szívességből segítséget a gyermeknevelésben Önnel nem egy háztartásban élő személyektől (pl. rokonok, barátok stb.)?„, igennel válaszoltak, és a segítséget nyújtók között szüleiket vagy anyósukat, apósukat jelölték meg. Korlátot jelent az elemzés szempontjából, hogy azt nem látjuk, a családban hány unokát és milyen mértékben támogatnak a nagyszülők. Ha több unoka van a családban, akkor mennyire egyenlőtlenül oszlik el a nagyszülői támogatás. Egyáltalán hogyan befolyásolja a nagyszülői transzfert, hogy kevesebb vagy több unoka él a családban? És azt sem tudjuk, hogy a kisgyermekes családok nagyszülői támogatottságát miként befolyásolja az, hogy a nagyszülőknek más gyermekeiktől származó unokáik is lehetnek, akik szintén nagyszülői támogatásra, gondoskodásra szorulnak. Nem látjuk továbbá azt sem, hogy a nagyszülők munkaerőpiaci helyzete, egészségi állapota, családi körülményei hogyan alakulnak, noha ezek alapvetően befolyásolják az idősök nagyszülői szerepeit. Csak az unokák családjáról, a középső (szülők) generációról vannak részletesebb ismereteink.

A nagyszülői támogatásra vonatkozó kérdés a háztartások közötti transzfereket méri. Így tehát nem vonatkozik arra, amikor a nagyszülők és az unokák egy háztartásban élnek. Nem tudjuk, hogy a nagyszülői támogatás mennyire kiterjedt ezekben az esetekben. Egyrészt ilyenkor a nagyszülő sokkal gyakrabban áll rendelkezésre, mintha külön élne. Másrészt az is lehetséges, hogy a nagyszülő éppen azért él együtt az unokák családjával, mert betegesebb, önellátási problémái vannak, stb. Ekkor pedig kevésbé lehet rá számítani az unokák gondozásában, még akkor is, ha közvetlenül rendelkezésre áll. A kutatásunkban ezt a cso-

portot – az unokákkal együtt élő nagyszülőket – önálló kategóriaként kezeltük, mivel rájuk vonatkozóan nincsenek adataink a nagyszülői támogatásról, és mivel nagyon eltérő arányban képviseltették magukat az idősek és a „középső generáció” különböző demográfiai és társadalmi csoportjaiban. Hozzá kell tenni, hogy ez a mérés sem teljesen pontos, hiszen a legalább egy unokával együtt élő nagyszülőnek is lehetnek más, nem vele együtt élő unokái, akiket szintén támogathat.

Az alacsony esetszám miatt nem vizsgáljuk külön kategóriaként azokat a családokat, ahol a 'középső generáció' hiányzik, és a nagyszülő(k) nevelik az unokáikat. Ezeket az angol nyelvű szakirodalom 'skipped generation family'-nek hívja. Az ilyen családban élő nagyszülők és unokáik vizsgálatának főként az amerikai szociológiai kutatásokban van nagy hagyománya. Ezek eredményei azt mutatják, hogy az ilyen családok anyagi helyzete messze átlag alatti, a nagyszülők fiziológiai és mentális betegségekkel küzdenek, az unokák körében pedig felülreprezentáltak a deviáns viselkedések, a fiatalkori gyermekvállalás, felnőtt korban a válás (Mills et al., 2005).

Írásunkban alapvetően kétváltozós kereszttáblás elemzésekre és többváltozós multinominális regressziós elemzésekre támaszkodunk. A többváltozós elemzésekben a nagyszülők oldaláról történő vizsgálatok esetében a függő változó három értéket vehetett fel: 1. együtt él legalább egy unokával; 2. nem él együtt, de adott támogatást unokák gondozásában; 3. nem él együtt, és nem adott támogatást. Az unokák és családjaik oldaláról szintén egy háromértékű függő változóval dolgoztunk: 1. együtt élnek legalább egy nagyszülővel; 2. nem élnek együtt, de kaptak nagyszülői segítséget az unokák gondozásában, felügyeletében; 3. nem élnek együtt, és nem kaptak támogatást.

Az adatbázisok elemszámáról az 1. táblázat tájékoztat.

1. táblázat. Elemszámok az *Életünk fordulópontjai* adatfelvételben

(fő)

	2004	2008	2012	2016
Nagyszülők: azoknak a száma, akik 50 évesek vagy annál idősebbek, és van legfeljebb 14 éves unokájuk	3067	-	-	2326
„Középső generáció”: azoknak a szülőknek a száma, akiknek a családjában legfeljebb 14 éves gyermek is nevelkedik	3098	2230	2481	-

A NAGYSZÜLŐI TÁMOGATÁS KITERJEDTSÉGE, INTENZITÁSA ÉS IDŐBELI VÁLTOZÁSA

Magyarországon az időskori életszakasznak meghatározó szerepe a nagyszülőség. Egy 2016-os adatfelvétel¹ szerint a nyugdíjazás előtt álló korosztályok 58%-a mondta, hogy azt tervezi, a nyugdíjba vonulás után jelentős részt vállal az unokák gondozásában, felügyeletében. További 17%-ot tesz ki azok aránya, akik ha nem is magabiztosan állítják, de nem zárkoznak el ettől a feladattól. Az 50 év felettiek 46%-a teljesen egyetért azzal az állítással, hogy „A nagyszülőknek kell gondoskodni az unokákról, ha a szülők nem képesek rá”. És további 20%-ot tett ki a közel maximálisan egyetértők aránya is.

Ugyanakkor nem mindenki válik nagyszülővé. Részben, ha nincsen gyermeke, részben, ha a gyermekének nem született gyermeke (*1. ábra*). Ez utóbbi nem feltétlenül akadályozza annak, hogy valaki nagyszülővé váljon, hiszen örökbefogadás, a partner korábbi párkapcsolataiból származó gyermekek által is válhat valaki nagyszülővé. Az általunk használt adatfelvétel éppen ezért azokat sem zárja ki a kérdezősből, akik maguk nem szülők. Tehát mindenkit nagyszülőnek sorol be, aki magát annak tartja. Mindezek alapján 2016-ban az 50 éves és annál idősebb népesség 68%-a volt nagyszülő. 8%-ot tett ki azok aránya, akiknek nincsen gyermeke és unokája sem, és 25%-ot azoké, akiknek van gyermeke, de nem született még unokája. Bizonyos korosztályoknál ez természetesen nem lezárt folyamat, hiszen a gyermekek generációja még gyermekvállalási korban van. Ebből következően az idősök korcsoportjai szerinti vizsgálatok egyszerre mutatják a mai fiatalok alacsonyabb termékenységi szintjét, és a gyermekvállalás halasztásának hatását is (*1. ábra*).

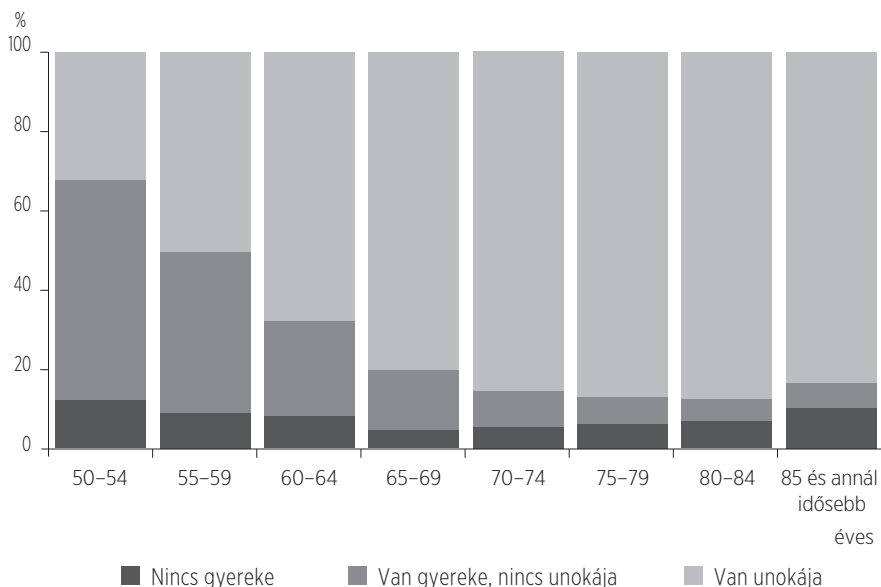
2016-ban ténylegesen az 50 éves és annál idősebb népesség 3%-a élt együtt legalább egy unokájával, és további 38%-ot tett ki azok aránya, akik nem éltek együtt velük, de részt vettek az unokák gondozásában, tehát a 41%-uk körében a nagyszülőség az időskori életszakasz meghatározó szerepe lett.

Az életkor előrehaladtával egyre növekszik azoknak az aránya, akik nagyszülővé válnak, viszont fokozatosan csökken azoké, akik aktív szerepet tudnak vállalni az unokák gondozásában (*2. ábra*). Az 50 és 59 év közötti korosztály 58%-ának nincs unokája, de akiknek van, azok 80%-a részt vesz a gyermek gondozásában. Hozzá kell tenni, hogy ez az arány azért is ilyen nagyon magas, mert ha ennek a korosztálynak van unokája, akkor ők jellemzően még kicsik, akik több gondoskodásra, felügyeletre szorulnak. A 60–69 év közötti

¹ Az adatok az Életünk fordulópontja adatfelvétel 5. hullámából származnak.

korosztályban már csak 27%-ot tesz ki azok aránya, akiknek nincs unokája. A korosztály 55%-ának van unokája és részt is vesz a gyermekek gondozásában. Úgy is fogalmazhatunk, hogy ez az életkori szakasz a „nagyszülőiség aranykora”. A 70 éven felüli korosztályoknál azonban fokozatosan visszaszorul ez a szerep. Miközben csak 14%-uknak nincs unokája, a „gondoskodók” aránya a 70–79 éves korosztályban 42, a 80 év felettek körében 16%-ra esik vissza. Ez nyilván összefügg azzal, hogy nagyobbak az unokáik, és nem szorulnak a nagyszülői gondoskodásra (legalábbis arra a formájára, amit az adataink mérnek). Másrészt ezeknek a korosztályoknak fokozatosan romlik az egészségi állapota is, ami komoly korlátot jelent a nagyszülői szerepkör kiteljesedése szempontjából.

1. ábra: Az idősök megoszlása aszerint, hogy van-e unokája, 2016

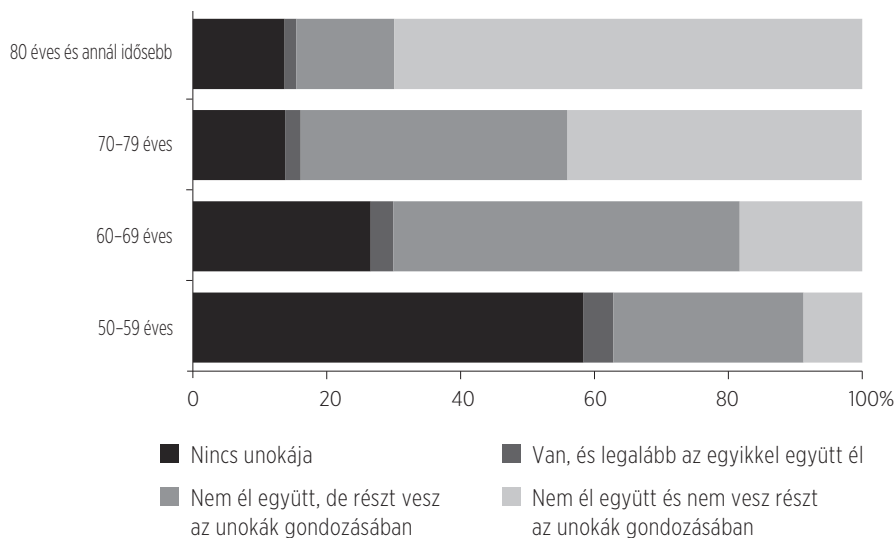

Forrás: Életünk fordulópontjai, 2016.

Az időbeli trendeket tekintve az egyik legfontosabb változás, hogy az idősök egyre később válnak nagyszülővé, és kissé növekedett azok aránya is, akik valószínűleg sosem válnak majd azzá. 2004-ben az 50–59 év közötti korosztály felének még nem volt unokája, 2016-ban már az 58%-ának. Kisebb mértékben, de a 60–69 év közöttiek körében is csökkent a nagyszülők aránya.

Mindezek összefüggnek azzal a már említett ténnyel, hogy a fiatalabb generációk körében az utóbbi időszakban növekedett a gyermektelenek aránya, így az ő szüleik nem válnak nagyszülővé. Hozzá kell tenni, hogy a gyermektelenség terjedésének üteme mérsékeltebben jelentkezik a nagyszülővé válás elmaradásában, hiszen ahhoz, hogy valaki ne váljon nagyszülővé, minden gyermekének gyermektelennek kell maradnia. Továbbá – ahogyan említettük is – az idősek nemcsak a vér szerinti gyermekeik útján lehetnek nagymamák vagy nagypapák, hanem a párjuk korábbi kapcsolatából származó gyermekeik által is.

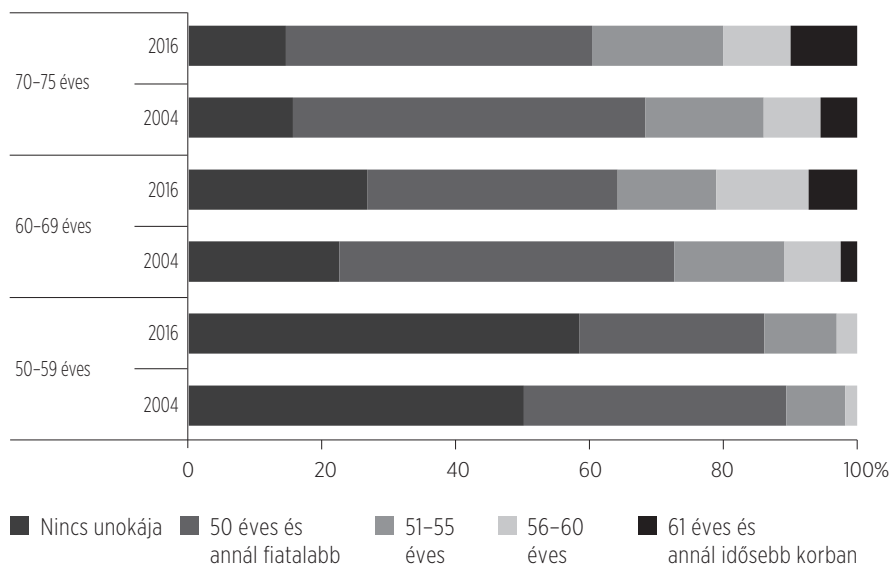
2. ábra: Az idősek és az unokák kapcsolata az idősek különböző korcsoportjaiban, 2016

Forrás: Életünk fordulópontjai, 2016.

A nagyszülővé válás elmaradása mellett a nagyszülőség életpályán való későbbre tolódása is jól kimutatható az adatok alapján. 2004-ben az 50-59 évesek 39%-a már 50 éves kora előtt nagyszülővé vált, 2016-ban csak a 28%-uk. A 60-69 évesek körében is ugyanezt a változást látjuk: míg 2004-ben 50%-uk már 50 éves kora előtt nagyszülővé vált, addig 2016-ban már csak a 38%-uk (3. ábra).

3. ábra: Hány éves korban válnak nagyszülővé az idősök?

Forrás: Életünk fordulópontjai, 2004, 2016.

2004 és 2016 között az unokák gondozásában részt vevő nagyszülők aránya jelentősen növekedett. 2004-ben az 50 és 75 év közötti idősök 58, 2016-ban a 72%-a vett részt a háztartáson kívül élő unokák gondozásában (2. táblázat). A növekedés mögött részben strukturális okok állnak, hiszen a vizsgált korosztályban 2004-hez képest jelentősen megnövekedett a 60-69 év közöttiek aránya, amely életkorokban a nagyszülői aktivitás különösen kiterjedt. Ebben a korcsoportban vannak ugyanis az 1950-es évek elején született Ratkó-gyerekek, akik a korábbi évfolyamokhoz képest igen nagy létszámúak voltak. Továbbá a vizsgált korosztályokban a 2004-eshez képest jelentősen megnövekedett az érettségizettek és a diplomások aránya is, akik szintén magasabb részvételt mutatnak a nagyszülői tevékenységekben, mint az alacsonyabban kvalifikált társaik. A növekedés ugyanakkor minden korosztályban kimutatható, a nagymamák és a nagypapák körében is (2. táblázat), ami arra utal, hogy a nagyszülői gondoskodás kiterjedése nem csupán a fentebb jelzett strukturális folyamatokkal volt összefüggésben.

2. táblázat: Az unokák gondozásában résztvevők aránya a nagyszülők körében*

	2004				2016			
	Együtt él legalább egy unokával, %	Nem él együtt részt vesz az unokák gondozásában, %	nem vesz részt	N, fő	Együtt él legalább egy unokával, %	Nem él együtt részt vesz az unokák gondozásában, %	nem vesz részt	N, fő
Nagymama	9,3	60,5	30,2	1701	4,7	68,1	27,2	837
Nagypapa	8,2	55,2	36,6	1243	8,3	73,7	18,1	1295
50–59 éves	9,9	63,5	26,6	1278	11,0	68,2	20,8	610
60–69 éves	8,2	57,9	33,9	1273	5,1	75,3	19,6	1150
70–75 éves	7,4	42,6	50,0	392	5,4	65,4	29,2	373
Összesen	8,8	58,3	32,9	2944	6,8	71,5	21,6	2133

* Azok a nagyszülők, akik 50 és 75 év közöttiek, és legalább egy 14 éves vagy annál fiatalabb unokájuk van.
 Forrás: Életünk fordulópontjai, 2004, 2016.

A nagyszülői támogatások intenzitás szerinti struktúrája is lényeges változáson ment keresztül a vizsgált időszakban. 2004 és 2016 között a támogató nagyszülők körében jelentősen megnövekedett azoknak az aránya, akik viszonylag ritkán – havonta 1–3-szor – nyújtanak támogatást. Ezzel párhuzamosan jelentősen lecsökkent a szinte napi rendszerességgel támogató nagyszülők aránya (3. táblázat). Ez részben azzal magyarázható, hogy 2004-hez képest jelentősen bővült a kevésbé intenzív segítséget nyújtó nagyszülők aránya a nagyszülők teljes körén belül. Majdnem kétszeresére (13-ról 24%-ra) nőtt azoknak a nagyszülőknek az aránya, akik havonta csak 1–3-szor segítenek. A nagyon intenzíven segítők (legalább heti 4-szer) viszont 22-ről 16%-ra csökkent.

3. táblázat: A nagyszülői segítségnyújtás intenzitása a támogató nagyszülők körében (%), 2004, 2016*

	2004	2016
Havonta 1–3-szor segít	19,4	30,5
Hetente 1–2-szer segít	24,9	31,1
Hetente 3-szor segít	22,0	17,2
Hetente 4-szer vagy többször is segít	33,8	21,1
Összesen	100,0	100,0
N, fő	1941	1638

* Azok a nagyszülők, akik 50 és 75 év közöttiek, és legalább egy 14 éves vagy fiatalabb unokájuk van.
 Forrás: Életünk fordulópontjai, 2004, 2016.

Az időbeli trendeket az unokák és a szüleik szemszögéből nézve megállapíthatjuk, hogy a 2004 és 2012 közötti időszakban a kisgyermekes családok nagyszülői támogatottsága meglehetősen nagy állandóságot mutatott. Az egyes években a 14 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelők tizede élt együtt a nagyszülővel. A fennmaradó 90% egyik fele kapott nagyszülői támogatást, a másik fele nem (4. táblázat).

4. táblázat: A 14 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelő szülők nagyszülői támogatottsága (%)

	2004	2008	2012
Együtt élnek a nagyszülővel	10,6	11,0	9,3
Nagyszülői segítséget kap	43,9	46,7	45,8
Nem kap nagyszülői segítséget	45,5	42,3	44,9
Összesen	100,0	100,0	100,0
N, fő	3112	2238	3066

* Azok, akik legalább egy 14 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelnek.

Forrás: Életünk fordulópontjai, 2004, 2008, 2012.

Felmerül a kérdés, mi lehet az oka annak, hogy az idősök felől az unokák családja felé áramló természetbeni transzfereket vizsgálva ekkora diszkrepanciát mérünk, ha az unokák, illetve ha a nagyszülők felől vizsgáljuk a kérdést. Mivel a nagyszülők felőli mérések azt mutatták, hogy elsősorban a ritkább transzfereket adó nagyszülők léptek be a segítői hálóba, lehetséges, hogy a kérdőíves vizsgálatban ezeket kisebb mértékben vallották be a fiatalok, mint a nagyszülők. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy ebben szerepet játszik az is, hogy az idősök várható élettartamának növekedésével több nagyszülő tud segítséget adni ugyanannak a családnak. Tehát nem növekedett a támogatott gyermekes családok aránya, de ők több nagyszülőtől is kapnak segítséget. Ezt sajnos nem látjuk az adatfelvételben (legalábbis a 2004-es hullámban), ugyanis amikor az unokák családjában élő szülőt kérdezik arról, hogy kitől kap segítséget a gyermeknevelésben, akkor egy kategóriában szerepel a kérdezett apja és anyja, illetve szintén egy kategóriában az anyósa és apósa. Tehát nem tudjuk mérni, hogy 2004 és 2012 között változott-e az egy családot támogató nagyszülők száma. Végül a nagyszülők és az unokák szemszögéből való vizsgálat eltérő trendjét az is okozhatja, hogy nem ugyanazokban az években mértük a 'két oldalt'. 2012 és 2016 között pedig számos olyan társadalmopolitikai lépés született, amely befolyásolhatta a nagyszülők unokák gondozásában betöltött szerepét. Elsősorban az, hogy a kisgyermekes anyák nagyobb arányban jelentek meg a munkaerőpiacon, mert az anyasági ellátásokat a korábbi rendelkezésekkel ellentétben akkor sem

veszítették el, ha dolgoztak. Továbbá bővültek a kisgyermekes nappali ellátását biztosító bölcsődei férőhelyek, amelyek szintén abba az irányba hatottak, hogy a kisgyermekes anyák a korábbiakhoz képest hamarabb visszatérhettek a munka világába. Az anya munkaerőpiaci aktivitása viszont növeli a nagyszülői támogatás iránti szükségletet.

A NAGYSZÜLŐI TÁMOGATÁST MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK A NAGYSZÜLŐK SZEMSZÖGÉBŐL

A nagyszülői támogatást meghatározó demográfiai jellemzők mellett feltételezhetjük, hogy a nagyszülők munkaerőpiaci státusza, egészségi állapota és családi körülményei is befolyásolják azt, hogy hogyan tudják támogatni az unokáikat. Az alábbiakban ezeknek a tényezőknek a hatását vizsgáljuk. Multinomiális regressziós elemzésünk eredményeit az 5. táblázat tartalmazza.

Ahogy korábban is utaltunk rá, a nagymamák nagyobb valószínűséggel gondoskodnak az unokákról, mint a nagypapák (5. táblázat). Ez más országokban is megfigyelhető (Glaser et al., 2014; Hank and Buber, 2009; Guzman, 2004; Gray, 2005; Wheelock and Jones, 2002), aminek a magyarázatára többféle elmélet is született. Az egyik elmélet szerint ennek az az oka, hogy leszármazási szempontból az anyai ág mindig biztosabb, mint az apai, így az ösztönös gondoskodás is inkább az anyai ághoz köthető. Ez megjelenik abban is, hogy az anyai águ nagyszülői transzferek jelentősebbek, és abban is, hogy a nagymamák gondoskodása kiterjedtebb, mint a nagypapáké (Laham et al., 2005). Mások szerint a nagymamák és a nagypapák közötti különbséget éppen azok a biológiai, társadalmi és kulturális faktorok magyarázzák, mint az anyák és az apák közöttit. A nők gondoskodó attitűdje erősebb, ami nemcsak anyaként, hanem nagymamaként is megmutatkozik.

Az életkor szerinti különbségek szintén meghatározzák a nagyszülői gondoskodást. A vizsgált korosztályokban a legnagyobb valószínűségi értékeket a 60–69 éves korosztályban mértük (5. táblázat). Az adatokból azt sajnos nem látjuk, hogy a nagyszülők milyen korú gyermeket támogatnak, de feltételezhetően e mögött részben az áll, hogy ennek a korosztálynak vannak a legnagyobb arányban olyan korú unokái, akik még gondoskodásra, felnőtt felügyeletre szorulnak. Ki kell emelnünk azt is, hogy a fiatalabb, 50–59 év közötti korosztályban nagyon magas annak a valószínűsége is, hogy a nagyszülő együtt él az unokáival és annak (azoknak) a családjával, ami azzal is magyarázható, hogy ezekben a háztartásokban nagyobb arányban vannak jelen a fiatalabb korosz-

tályba tartozó szülők is, akik még nem tudtak elköltözni a szülői háztól. Ebben a nagyszülői korosztályban tehát az unokákról való gondoskodás nagyobb arányban jelenik meg olyan formában, hogy a nagyszülők együtt élnek egy vagy több unokával.

Az egészségi állapot az egyik legfontosabb prediktora a nagyszülői gondoskodásnak. Hasonlóan a korábbi kutatási eredményekhez (Glaser et al., 2014; Hank and Buber, 2009) a magyar adatok is azt mutatják, hogy minél rosszabb a nagyszülő egészségi állapota, annál kevésbé tudja vállalni a más háztartásban élő unokákról való gondoskodást (5. táblázat). Más értelmezésben persze az okási kapcsolat meg is fordulhat, azaz éppen azok maradnak tovább egészségesekek, akik aktív nagyszülőként élnek, szemben azokkal, akik nem vesznek részt az unokák gondozásában.

A munkaerőpiaci státusz – a természetbeni nagyszülői transzferekre vonatkozó külföldi kutatások szerint – általában erőteljesen meghatározza a támogatás valószínűségét. A kutatások többsége szerint a dolgozó nagyszülők kisebb valószínűséggel vesznek részt az unokák gondozásában (Glaser et al., 2014), ugyanakkor ellenpéldák is vannak (Hank and Buber, 2009; Guzman, 2004). Mivel az általunk vizsgált időszakban, 2004 és 2016 között az idősök munkaerőpiaci részvételét tekintve fontos strukturális átalakulások történtek, feltételezhetnénk, hogy ennek erőteljes hatása van a nagyszülői gondoskodás kiterjedtségére. A nyugdíjkorhatár emelése miatt ugyanis az 50–75 év közötti korosztályban jelentősen megnövekedett azon nagyszülők aránya, akik még dolgoztak. 2004-ben a nagyszülők 20, 2016-ban 27%-a a munkaerőpiac aktív tagja volt. Ugyanakkor azt is láttuk, hogy ebben az időszakban a nagyszülői gondoskodás kiterjedtsége nem csökkent, hanem növekedett. Ez alapján feltételezhetjük, hogy nálunk az idősök munkaerőpiaci aktivitása önmagában nem befolyásolja negatívan a nagyszülői aktivitást. A számítások azt mutatják, hogy ez még akkor is így van, ha ezt a hatást az életkorral és az egészségi állapottal kontrolláljuk. Tehát nem arról van szó, hogy a dolgozó nagyszülők azért aktívabbak nagyszülőkként is, mert fiatalabbak és egészségesebbek, mint a már nyugdíjban levők (5. táblázat). Ráadásul az unokák gondozásában való részvétel intenzitásában sincsenek lényeges különbségek. A napi vagy szinte napi rendszerességgel támogatók aránya a dolgozók körében 18, a nem dolgozóknál 22%. Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy Magyarországon az idősök munkaerőpiaci aktivitása, az a tény, hogy még dolgoznak-e vagy már

nyugdíjban vannak, nem befolyásolja a nagyszülői transzferek általunk vizsgált típusának az előfordulását.

Az idősek párkapcsolati státuszának hatását tekintve a magyar adatok jól illeszkednek a korábbi kutatási eredményekhez. Eszerint a párkapcsolatban élők szignifikánsabb magasabb valószínűséggel vesznek részt az unokák gondozásában (Glaser et al., 2014), és azok is, akik eddigi életpályájuk során nem váltak el. Továbbá, akik nem váltak el, azok nagyobb valószínűséggel élnek együtt legalább egy unokájukkal, mint akiknek volt válásuk az életük során (5. táblázat).

Az iskolai végzettség vonatkozásában is illeszkednek a magyar adatok több, más országra vonatkozó kutatás eredményeihez: minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál nagyobb a valószínűsége, hogy részt vesz az unokák gondozásában. Ennek értelmezésekor többféle interpretáció is felmerülhet. Az egyik lehetséges magyarázat, hogy a magasabb iskolai végzettségű nagyszülők ugyanúgy, mint a magasabban kvalifikált szülők, nagyobb erőforrásokat mobilizálnak a gyermekek vagy unokák érzelmi és értelmi fejlesztéséhez, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező társaik. Ennek legfontosabb csatornája pedig a személyes együttlét, gondoskodás, tehát a transzfereknek éppen az a típusa, amit mi is vizsgálunk. A másik lehetséges interpretáció, hogy a magasabb végzettségűek nagyobb arányban rendelkeznek olyan anyagi javakkal (pl. autó, nagyobb lakás), amelyek kedvezőbb 'infrastrukturális' lehetőséget adnak az unokák gondozásában való részvételre. Az a tény, hogy a nem együtt élő nagyszülőknél nem találtunk szignifikáns hatást az anyagi háttér vonatkozásában, arra utal, hogy talán az előbbi magyarázatnak van több relevanciája (5. táblázat).

5. táblázat: A nagyszülői támogatást meghatározó tényezők a nagyszülők oldaláról*, 2016 (multinominális regressziós elemzés)

	Együtt él legalább egy unokával			Nem él együtt, de segít		
	B	Exp B	Sig	B	Exp B	Sig
Nagypapa (ref.)						
Nagymama	0,860	2,363	0,000	0,675	1,964	0,000
50–59 éves	0,986	2,681	0,001	0,411	1,509	0,016
60–69 éves	0,384	1,467	0,189	0,530	1,699	0,000
70–75 éves (ref.)						
Egészségi állapota rossz (ref.)						
Egészségi állapota elfogadható	0,044	1,045	0,862	0,476	1,609	0,002
Egészségi állapota jó	0,455	1,576	0,135	0,667	1,948	0,000
Dolgozik (ref.)						
Nem dolgozik	0,049	1,051	0,425	-0,014	0,987	0,752
Legfeljebb 8 általános (ref.)						
Szakk munkásképző	-0,171	0,843	0,482	0,435	1,545	0,004
Érettségi	-0,531	0,588	0,064	0,552	1,737	0,001
Diploma	-0,649	0,523	0,100	0,653	1,921	0,001
Nincs párja (ref.)						
Van párja	-0,113	0,893	0,609	0,324	1,383	0,013
Volt válása (ref.)						
Nem volt válása	0,372	1,451	0,093	0,723	2,060	0,001
Nagy nehézségek között élnek (ref.)						
Beosztással jönnek ki	-0,164	0,848	0,516	0,145	1,156	0,386
Jól élnek	-0,524	0,592	0,088	0,209	1,232	0,255
Modellstatistikák	Cox and Snell: 0,101 Nagelkerke: 0,130					

* A függő változó referenciacsoportja: nem él együtt az unokájával, és nem nyújt nagyszülői támogatást.

Forrás: Életünk fordulópontjai, 2016.

A NAGYSZÜLŐI TÁMOGATÁST MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK AZ UNOKÁK ÉS A CSALÁDJAİK SZEMSZÖGÉBŐL

Ebben a részben azt vizsgáljuk meg, hogy az unokák és családjaik felől nézve, hogyan alakulnak a nagyszülői támogatások, és mik azok az unokák családjára jellemző ismérvek, amelyek kisebb vagy nagyobb mértékben valószínűsítik azt, hogy a nagyszülők részt vesznek a gyermekek felügyeletében, és gondoskodnak róluk. Erre vonatkozóan 2012-esek a legkésőbbi, használható adatok. Ahogyan fentebb is írtuk, ekkor a vizsgált családok 9%-a élt együtt legalább egy nagyszülővel, a fennmaradó 90%-nak egyik fele kapott, a másik fele nem kapott segítséget a nagyszülőktől (4. táblázat). Összességében ez azt jelenti, hogy a gyermekes családoknak valamivel több mint a fele részesült nagyszülői gondoskodásban.

Már a nagyszülői ismérvek körében is vizsgáltuk azt a kérdést, hogy vajon a nagymamák vagy a nagypapák vesznek-e részt nagyobb mértékben az unokákról való gondoskodásban. Azt láttuk, hogy a nagymamák számos ismérv hatásának kontrollálása után is nagyobb valószínűséggel gondoskodnak az unokáikról, mint a nagypapák (5. táblázat). Most azt is górcső alá vesszük, hogyan alakul az anyai vagy az apai nagyszülők támogatása. Mennyire igazolható az a hipotézis, hogy a legnagyobb segítséget az anyai nagymamák adják, ezután egyenlő mértékben következnek az anyai nagyapák és az apai nagymamák, a legkevesebb segítséget pedig az apai nagypapák adják. Ez a feltevés azon az elméleten alapul, miszerint a nagyszülői támogatásokat erőteljesen befolyásolja, hogy az anyai leszármazási vonal mindig biztosabb, mint az apai (Laham et al., 2005; Chan and Elder, 2000).

Az adatok azt mutatják, hogy az anyai oldalon levő nagyszülőktől a gyermekes családok egyértelműen több segítséget kapnak – legalábbis a vizsgált támogatást tekintve – mint az apai nagyszülőktől. A transzfer kapók 78%-a kap támogatást az anyai, míg csupán 54%-uk az apai oldaliaktól. Az összes gyermekes családot tekintve az anyai nagyszülők által támogatottak aránya 36, az apai nagyszülők általiaké csak 25% (6. táblázat).

6. táblázat: Nagyszülői támogatás a nagyszülői oldalak szerint, 2012

	Megoszlás, %	N, fő
Együtt laknak legalább egy nagyszülővel	9,3	285
Csak anyai nagyszülőktől kapnak segítséget	21,3	652
Csak apai nagyszülőktől kapnak segítséget	10,0	308
Mindkét oldali nagyszülőtől kapnak segítséget	14,5	445
Nem kapnak nagyszülői segítséget	44,9	1376
Összesen	100,0	3066

Forrás: Életünk fordulópontjai, 2012.

A gyermekes családtól külön háztartásban élő nagyszülők közül a legnagyobb valószínűséggel az anyai nagymamák segítenek. Őket az apai nagymamák követik, majd tőlük jelentősen lemaradva az anyai, és végül az apai nagypapák (7. táblázat). Az itt kapott rangsor összhangban van azokkal a kutatási eredményekkel, amelyek több ország és több európai régió vonatkozásában mutatták ki ugyan ezt a nagyszülői sorrendet (Danielsbacka et al., 2011), ugyanakkor más kutatók arra jutottak, hogy az anyai nagypapák többet investálnak az unokáikba, mint az apai nagymamák (Pollet et al., 2006). Ez utóbbit azzal magyarázták, hogy az anyai nagymamák ösztönzik a párjaikat az intenzívebb nagyszülői támogatásra, így végül nagyobb arányban gondoskodnak unokáikról, mint az apai nagymamák.

7. táblázat: Nagyszülői támogatás a nagyszülői oldalak és a nagyszülők neme szerint, 2012 (külön élő nagyszülők támogatása az unokák gondozásában)

	A támogatók aránya, %	N, fő
Anyai nagymama	33,1	1077
Apai nagymama	23,0	748
Anyai nagypapa	7,1	232
Apai nagypapa	4,3	141

Forrás: Életünk fordulópontja, 2012.

A magyarhoz hasonló eredményre jutó vizsgálat (Danielsbacka et al., 2011) további érdekessége, hogy az európai régiókat összehasonlítva az apai és az anyai nagymamák és nagypapák közötti különbség a kelet-európai régióban (amelyet Csehország és Lengyelország reprezentált) volt az egyik legmagasabb. Amit az is okozhatott, hogy ezekben az országokban a vizsgált időszakban jelentős volt a férfiak és a nők várható élettartama közötti különbség, tehát a nagymamák sokkal nagyobb arányban éltek még unokáik gyermekkorában, mint a nagypapák. Ez lehet annak is az oka, ha a nagyszülők perspektívájából nézzük a nagypapák és a nagymamák közötti különbséget, akkor sokkal kisebb nemi differenciákat tapasztalunk, mint ha az unokák családja felől.

Azt nem tudjuk megvizsgálni, hogy a négy nagyszülő közül ki él még, de az adataink lehetőséget adnak arra, hogy megnézzük, vajon a kérdezettek (azaz az egyik szülő) szülei élnek-e még. Ez is alátámasztja azt, hogy a kiterjedtebb nagymamai gondoskodása abból is adódik, hogy sokkal több nagymama él, mint nagypapa (8. táblázat).

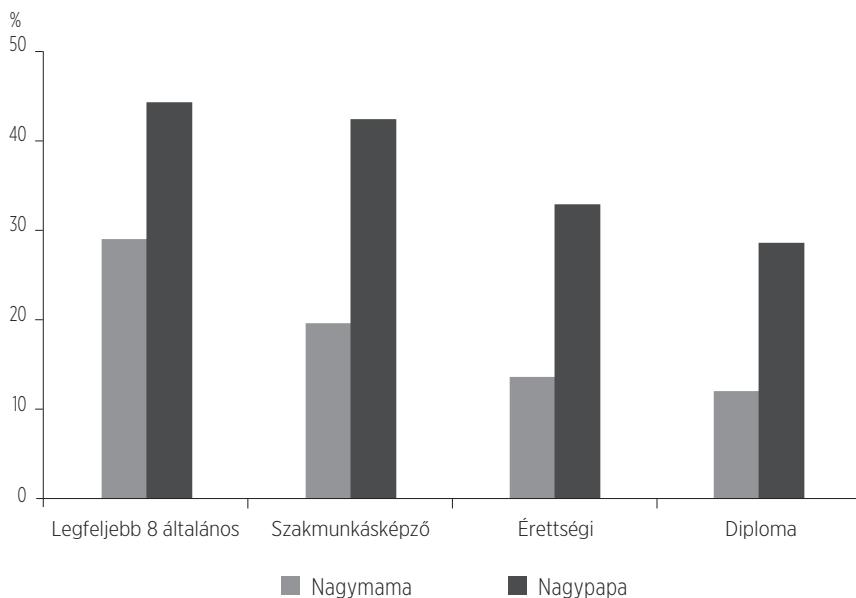
8. táblázat: Élnek-e a szülői generáció szülei (nagyszülők), 2012

	Nagymama	Nagypapa
Él, és együtt él a szülővel (unokával is)	6,0	6,3
Él, de nem él együtt velük	77,1	57,8
Nem él/nem tud róla a szülő	16,9	35,9
Összesen	100,0	100,0

Forrás: Életünk fordulópontja, 2012.

Ráadásul ez társadalmi különbségekre is adhat magyarázatot, hiszen például az alacsonyan kvalifikáltak körében sokkal rosszabbak az életkilátások, különösen a férfiaké. A státuszátörökítés miatt a nagyszülői generáció halandósága a szülői nemzedék számos jellemzőivel is összefügg. Ezt mutatja például az, hogy az alacsonyabban kvalifikált szülők szülei nagyobb arányban nem élnek már, mint a magasabb végzettségűekéi (4. ábra). Főként a nagypapák hiányoznak a potenciális támogatói körből.

4. ábra: Azoknak a szülőknek az aránya, akiknek nem élnek a szülei (nagyszülők) vagy nem tudnak róla; iskolai végzettség szerint, 2012

Forrás: Életünk fordulópontjai, 2012.

Kutatásunk egyik központi kérdése, hogy a nagyszülői transzferek különbségeket mutatnak-e aszerint, hogy az unokák szülei párkapcsolatban élnek vagy sem, hogy a családforma intakt vagy mozaikcsalád. Intakt családoknak azokat tekintettük, ahol az összes ott élő gyermek a szülők biológiai/közös gyermeke. Míg mozaikcsaládoknak azokat, ahol legalább egy olyan gyermek él, aki az egyik szülő korábbi kapcsolatából származott.

A válást, a szülői kapcsolat felbomlását követően a szülő-gyermek kapcsolat jogi eszközökkel szabályozott, ugyanakkor a nagyszülő-unoka kapcsolat nem. A nagyszülők nem kérhetik az unokák láthatását, az pusztán a szülőkön múlik. Másrészt a válást követően az unokák talán még inkább rászorulnak a nagyszüleik segítségére, gondoskodásukra. De vajon megkapják-e ezt a gondoskodást? Vajon az intakt, a mozaik- és az egyszülős családban élő gyermekek is ugyanazt a támogatást kapják a nagyszüleiktől? Vajon elveszítik-e a gyermekek a különélő szülők szüleinek a támogatását? Hogyan alakul az anyai és az apai ágú nagyszülői támogatás a szülők kapcsolatának felbomlása után? Ezen kérdések vizsgálatának azért is van jelentősége, mert a korábbi kutatások azt mutatták, hogy a három családtípusban élők anyagi körülményei, munkaerőpiaci aktivitása szignifikáns különbségeket mutatott (Harcza és Monostori, 2020). Eltérő lehet azoknak az erőforrásoknak a köre is, amelyeket a családok gyermekgondozás vonatkozásában mozgósítani tudnak a családon belül, illetve az állami és a fizetett gyermekgondozási szolgáltatások területén. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy a nagyszülői támogatás iránti szükségletek családtípusok szerint is eltérőek.

Itt különösen nagy jelentősége volt annak, hogy külön kategóriaként kezeltük azokat az eseteket, ahol a gyermekes család együtt él a nagyszülővel. Nemcsak azért, mert Magyarországon az ilyen családok aránya nem elenyésző, hanem azért is, mert az egyes családtípusokban nagyon eltérő arányban fordulnak elő azok, akik a nagyszülővel is együtt élnek (Harcza és Monostori, 2017). A korábbi kutatási eredményekkel összhangban ebben a vizsgált körben is az egyszülős családok körében volt a legmagasabb a három- és többgenerációs háztartások aránya. 2012-ben a 14 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelő egyszülős családok negyede ilyen háztartásban élt, míg a másik két családformánál a 10%-ot sem érte el a multigenerációs háztartások aránya. A kétváltozós elemzések alapján az egyszülős családok kaptak a legkisebb arányban háztartások közötti nagyszülői transzferet, legnagyobb mértékben pedig az intakt családok (9. táblázat).

9. táblázat: A 14 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelő szülők nagyszülői támogatottsága családtípus szerint*, 2012

Családtípus	Együtt élnek nagyszülővel, %	Nagyszülői segítséget kap, %	Nem kap nagyszülői segítséget, %	Összesen, %	N, fő
Intakt család	7,6	48,4	44,0	100,0	2439
Mozaikcsalád	6,9	38,9	54,2	100,0	306
Egyszülős család	24,3	33,0	42,7	100,0	321
Összesen	9,3	45,8	44,9	100,0	3066

* Azok, akik legalább egy 14 éves vagy fiatalabb gyermeket nevelnek.

Forrás: Életünk fordulópontja, 2012.

A mozaik- és egyszülős családokban jellemzően az apai nagyszülők támogatása hiányzik. Ezt az anyai nagyszülők támogatása sem tudja kompenzálni, hiszen az anyai nagyszülők támogatása is kisebb arányú a mozaik- és az egyszülős családokban (10. táblázat). Mindezeket erősen befolyásolja az a már fentebb említett tény, hogy az egyszülősök között magas azoknak az aránya, akik a nagyszülőkkel együtt élnek.

10. táblázat: A 14 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelő szülők nagyszülői támogatottsága családtípus szerint*, 2012

(%)

Családtípus	Együtt élnek a nagyszülővel	Csak anyai nagyszülőtől kapnak segítséget	Csak apai nagyszülőtől kapnak segítséget	Mindkét oldali nagyszülőtől kapnak segítséget	Nem kapnak nagyszülői segítséget	Összesen, %	N, fő
Intakt család	7,6	20,2	11,2	17,0	44,0	100,0	2439
Mozaikcsalád	6,9	20,9	8,5	9,5	54,2	100,0	306
Egyszülős család	24,3	29,9	2,8	0,3	42,7	100,0	321
Összesen	9,3	21,3	10,0	14,5	44,9	100,0	3066

* Azok, akik legalább egy 14 éves vagy fiatalabb gyermeket nevelnek.

Forrás: Életünk fordulópontja, 2012.

Nézzük meg, hogy hogyan alakul a családszerkezet hatása egy többváltozós modellben, amelyben a gyermekek életkorát, számát, a szülők iskolai végzettségét, munkaerőpiaci helyzetét és anyagi helyzetét is figyelembe vesszük. Mindezt egy multinominális logisztikus regressziós modellben vizsgáltuk, ahol figyelembe vettük azt is, hogy a különböző családtípusok eltérő valószínűséggel laknak együtt nagyszülőkkel, ami a háztartások közötti gondozási támogatást erősen befolyásolja. A regressziós elemzés eredményeit a 11. táblázat tartalmazza.

Előrebocsátjuk, hogy azt nem látjuk az adatokból, hogy ha egy család nagyszülői segítséget kap, akkor az melyik unokára irányul, illetve hány unokát érint, de az jól érzékelhető, hogy minél fiatalabb gyermekek vannak a családban, annál nagyobb a nagyszülői támogatás valószínűsége. Azokban a családokban, ahol a legfiatalabb gyermek legfeljebb 3 éves, 56%-ot tett ki a nagyszülői támogatásban részesülők aránya. Ha a legfiatalabb gyermek 4 és 6 év közötti volt, akkor 50%-ot, ha pedig 7-14 év közötti, 35%-ot. Ez összhangban van azokkal a kutatási eredményekkel, amelyek azt hangsúlyozzák, hogy a nagyszülői gondoskodás főként azokra a családokra irányul, ahol az unoka iskoláskor-alatti (Guzman, 2004; Silverstein and Marengo, 2001). A legfiatalabb gyermek életkorának hatása a többváltozós modellben is szignifikáns maradt (*11. táblázat*).

A legkevesebb támogatást az egygyermekesek kapták, míg a több gyermeket nevelők körében a kétgyermekesek és a 3 vagy több gyermeket nevelők között nem volt szignifikáns különbség. Az egy gyermeket nevelők alacsonyabb támogatottsága mögött részben az áll, hogy ezen gyerekek gondozását a szülők jobban meg tudják oldani, mint ha több gyermekről kell gondoskodniuk. Ugyanakkor szerepet játszik ebben az is, hogy az egygyermekeseknek nagyobb aránya él együtt a nagyszülőkkel, így a nagyszülői gondoskodás nem családok közötti transzferként, hanem családon belüli támogatásként jelentkezik.

A szülők munkaerőpiaci pozíciója nyilvánvalóan meghatározza, hogy milyen mértékű segítségre van szükségük háztartáson kívüli transzferként. A korábbi kutatások általában azt találták, hogy a foglalkoztatottak, azoknak is bizonyos csoportjai (teljes időben, vagy nem szokásos munkaidőben foglalkoztatottak) nagyobb valószínűséggel kapnak nagyszülői támogatást az unokák gondozásában, mint azok, akik nem dolgoznak (Vandell et al., 2003; Kuhltau and Mason, 1996). Magyarországon a gyermekeket nappali ellátásban részesítő intézmények nem elég rugalmasak ahhoz, hogy a gyermekekről való gondoskodást azoknak a családoknak is megfelelően biztosítsák, ahol a szülők hosszan vagy nem szokványos munkabeosztásban dolgoznak. Így eléggé nyilvánvaló, hogy a dolgozó szülők gyermekei nagyobb mértékű – szülőkön kívüli – gondozási szükséglettel rendelkeznek, mint azok, akiknek a szülei nem dolgoznak. Erre reflektálnak a nagyszülői támogatások is, hiszen a nagyszülői gondozásnak ott a legnagyobb a valószínűsége, ahol mindkét szülő dolgozik. Továbbá, ahol egy szülő a kereső a családban, ott is szignifikánsan magasabb az érték, mint ahol nincs szülő a munkaerőpiacon. Az adatok értelmezéséhez ebben az esetben is hozzá kell tenni, hogy ahol mindkét szülő inaktív, ott feltehetően a nagyszülők is nagyobb arányban alacsonyabb státuszúak, ami az életesélyeiket, az anyagi helyzetüket és az egészségi állapotukat is

negatívan befolyásolja. Tehát nem csak azért nem segítenek a nagyszülők, mert a szülők úgyis otthon vannak, és gondoskodni tudnak a gyermekeikről, hanem azért sem, mert a nagyszülők rendelkezésre állása is korlátozottabb.

11. táblázat: A nagyszülői támogatást meghatározó tényezők az unokák családja oldaláról, 2012* (multinominális regressziós elemzés)

	Együtt él legalább egy nagyszülővel			Nem él együtt, de segít a nagyszülő		
	B	Exp B	Sig	B	Exp B	Sig
Legfiatalabb gyermek életkora						
0–3 éves	1,018	2,768	0,000	1,084	2,956	0,000
4–6 éves	0,536	1,709	0,003	0,606	1,833	0,000
7–14 éves (ref.)						
Gyermekek száma						
1 (ref.)						
2	-0,142	0,868	0,361	0,283	1,327	0,002
3 és több	-1,152	0,316	0,000	0,296	1,344	0,025
A szülők aktivitása						
Egyik szülő sem dolgozik						
Csak az egyik szülő dolgozik	-0,329	0,720	0,122	0,325	1,384	0,042
Mindkét szülő dolgozik	0,032	1,033	0,901	0,735	2,086	0,000
A szülők iskolai végzettsége						
Legfeljebb 8 általános (ref.)						
Szakmunkásképző	-0,126	0,882	0,597	0,849	2,337	0,000
Érettségi	-0,082	0,922	0,732	1,206	3,339	0,000
Diploma	-0,649	0,523	0,012	1,373	3,948	0,000
A család anyagi helyzete						
Nagy nehézségek között élnek	-0,328	0,720	0,122	-0,073	0,929	0,528
Beosztással jönnek ki	0,250	1,284	0,160	-0,100	0,905	0,311
Jól élnek (ref.)						
A család típusa						
Intakt család	-1,396	0,248	0,000	-0,419	0,658	0,008
Egyszülős család (ref.)						
Mozaikcsalád	-1,629	0,196	0,000	-0,747	0,474	0,000
Modellstatistikák	Cox and Snell: 0,135 Nagelkerke: 0,160					

* A függő változó referenciacsoportja: nem él együtt nagyszülővel, és nem kap nagyszülői támogatást.
Forrás: Életünk fordulópontjai, 2016.

A középső generáció iskolai végzettsége szintén meghatározó prediktora a nagyszülői támogatásnak, noha nem tudjuk pontosan, hogy ez milyen valószínű társadalmi jelenséget rejt magában. Munkaerőpiaci folyamatok, kulturális, attitűdbeli különbségek is okozhatják ezt a differenciálódást. Egyértelmű az összefüggés a tekintetben, hogy minél magasabb a „középső generáció” iskolai végzettsége, annál jellemzőbb, hogy a család gyermekgondozási támogatást kap a nagyszülőktől.

A több változós modellben a család szubjektív anyagi helyzete nem befolyásolta a nagyszülői segítség kiterjedtségét. Ennek az oka, hogy az anyagi helyzet és az iskolai végzettség között erős a korreláció, és amikor az iskolai végzettség belép a modellbe, akkor eltűnik az a kétváltozós elemzésekben látható hatás, hogy a rosszabb körülmények között élők kisebb valószínűséggel számíthatnak a nagyszülők gondozási támogatására.

A családszerkezet szerinti összefüggések a többváltozós elemzésekben részben megváltoznak. Az egyszülős családoknak a többváltozós modellek alapján is szignifikánsan nagyobb esélye van arra, hogy a nagyszülőkkel együtt éljenek, mint az intakt vagy a mozaik családoknak. Az egyszülős családoknak szintén nagyobb esélye van arra is, hogy a más háztartásban élő nagyszülőktől gondozási támogatást kapjanak, ami a kétváltozós hatásokhoz képest eltérő eredmény. A hatás azért módosul a többváltozós modellekben, mert az iskolai végzettség és a családtípus között szoros a korreláció. Ha azonos iskolai végzettségi szinten nézzük a családtípusok szerinti differenciákat, akkor az egyszülős családok nagyszülői támogatottságának nagyobb a valószínűsége.

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS ÉS ANNAK KORLÁTAI

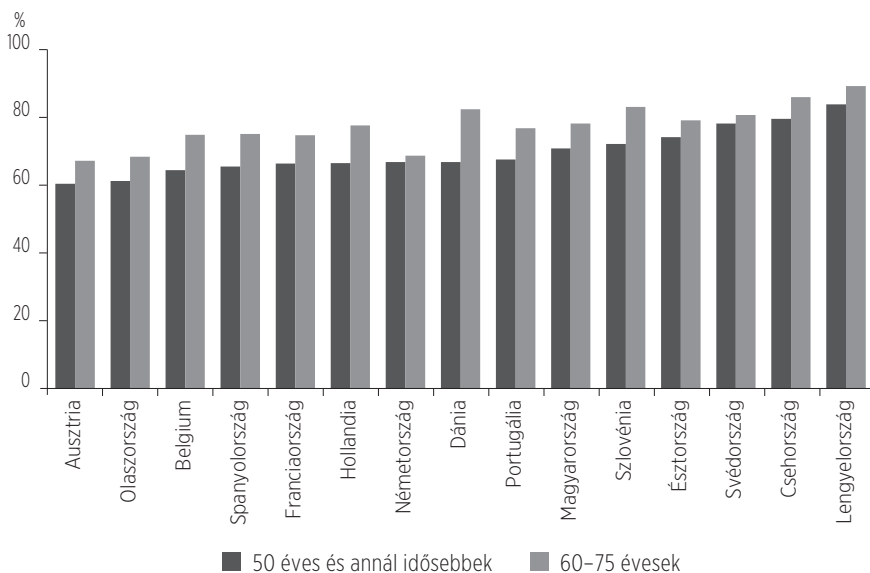
Ahogy fentebb is írtuk, a nagyszülői gondoskodás fontos szerepet játszik az idősök eltérő szerepei között. Az, hogy ebben milyen különbségek vannak, erősen függ egy adott ország kultúrájától, a nemzedékek közötti családi kohézió általános jellemzőitől, az idősebb generáció életmódjától, munkaerőpiaci aktivitásától, egészségi állapotától és a gyermekes családok eltérő gondozási szükségleteitől is. Ebben a vonatkozásban felsorolhatnánk számos olyan társadalompolitikai eszközt, amely az anyák munkához és gyermekvállaláshoz kapcsolódó feladatainak összehangolását segíti, vagy éppen gátolja, beleértve a munkaerőpiac és a gyermekek nappali felügyeletét ellátó intézmények jellemzőit, amelyek nyilván nagymértékben magyarázzák az országok közötti különbségeket.

Ezeknek a feltárására ebben a rövid kitekintésben nem vállalkozunk. Mindössze szeretnénk rávilágítani arra, hogy a magyar nagyszülői aktivitás hogyan alakul más európai országokéhoz képest.

Az országok közötti összehasonlítás egyik fontos szempontja annak vizsgálata, hogy az idősek mekkora része nem válik nagyszülővé, amiben a leginkább a jelenlegi fiatalok termékenysége a meghatározó, azaz Európa országainak eltérő termékenységi adatai jól tükröződnek abban is, hogy az időseknek hány százaléka nagyszülő.

Összehasonlításra a legjelentősebb, számos európai országra kiterjedő adatfelvétel, a SHARE (Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe) adatait használtuk. Sajnos időbeli trendeket ezen adatfelvétel alapján nem tudtunk vizsgálni, mert Magyarország idáig két hullámban is részt vett, 2011-ben a 4. és 2017-ben a 7.-ben, de utóbbiban az unokákra vonatkozó adatok hiányoznak a nemzetközi adatbázisból. Feltűnő az is, hogy a 4. hullámból készült nemzetközi elemzésekben általában nem szerepel Magyarország, noha az ide vonatkozó adatok 2011-re rendelkezésre állnak.

5. ábra: A nagyszülők aránya* az idősek körében, 2011

* A SHARE-kutatás kérdése magyar szövegezésben a következőképpen hangzott: „Önnek és az Ön partnerének hány unokája van? (A korábbi partnerkapcsolatból származó unokákat is számítsa ide.)

Forrás: SHARE, 4. hullám, 2011.

Az összehasonlítást részben az általunk magyar vonatkozásban is vizsgált korcsoportra (50 éves és annál idősebb), és részben egy olyan korcsoportra is elvégeztük (60–75 év közöttiek), amelyre a nagyszülővé válás későbbre tolódása, és az országok között eltérő várható élettartam (továbbá az ebből következő szelekciók) kevésbé vannak hatással. Magyarország a vizsgált országok körében azok közé tartozik, ahol viszonylag magas a nagyszülők aránya. Ugyanakkor, ha a közép-kelet-európai régió országaival vetjük össze, akkor nálunk mérjük a legalacsonyabb értéket. Szlovéniában, de különösen Csehországban és Lengyelországban jóval magasabb a nagyszülők aránya. Nyugat- és Dél-Európában viszont rendre alacsonyabbak az értékek, mint nálunk (5. ábra).

Ebből látszik, hogy az alacsony magyar termékenység ellenére a magyar idősök többsége nagyszülővé válik, ami részben annak köszönhető, hogy a fiatalabb generációk alacsony termékenysége nem magas gyermektelenségi mutatókban jelentkezik, hanem abban, hogy az érintett korosztályok döntő többsége egy vagy két gyermeket vállal. Ez megmutatkozik abban is, hogy az unokák száma Magyarországon viszonylag alacsony (6. ábra). Svédországban, Dániában, Franciaországban vagy Lengyelországban a nagyszülők körülbelül 40%-ának 5 vagy annál több unokája van. A magyar nagyszülőknél ez az arány alig haladja meg a 20%-ot. Hozzánk hasonló alacsony értéket csak Németországban, Olaszországban, Portugáliában és Szlovéniában mértek. A csak egyunokások magas aránya viszont részben ebből az országcsoorból (Németország, Olaszország, Portugália és Magyarország) kerül ki, kiegészülve Spanyolországgal és Ausztriával.

A továbbiakban azt vizsgáltuk meg, hogy a nagyszülőknek mekkora aránya vesz részt az unokák gondozásában. A SHARE-kérdés némiképpen eltér az Életünk fordulópontjai adatfelvételtől, hiszen az előbbiben csak azokat a gondozási tevékenységeket veszik figyelembe, amelyeknél a szülő nincs jelen, míg a magyar adatfelvételben nincs ilyen distinkció. Ebből következően a SHARE eleve alacsonyabb nagyszülői aktivitást mér, mint az általunk elemzett Életünk fordulópontjai.

A SHARE-adatbázis gazdag és jól felépített tematikája ellenére az országok közötti összehasonlításokat sok bizonytalanság övezi. Részben azért, mert sok országban magas az adathiány (item non response), részben pedig azért, mert az adatok tartalma gyakran inkonzisztens. Nem véletlen például, hogy a legtöbb nemzetközi elemzés az egyes országokra vonatkozó eredeti esetszám töredékén végzi a vizsgálatát. Az egyik leginkább hivatkozott, 10 ország összehasonlítására vállalkozó tanulmány (Hank and Buber, 2009) például az eredeti 15 ezres mintát 10 ezerre csökkentve elemezte az adathiányokra és az inkonzisztenciákra hivatkozva. Témánk szempontjából az egyik legfontosabb probléma, hogy

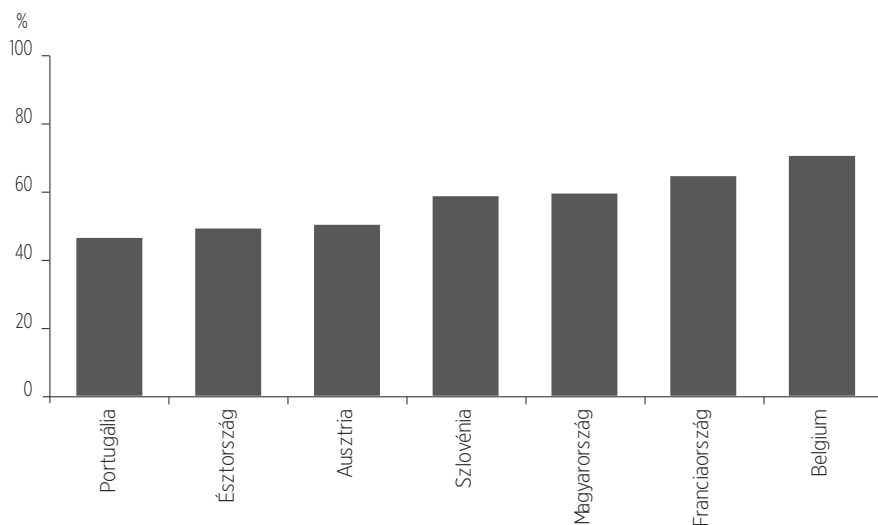
a kérdezés során az időseknek minden gyermekükről egy hosszabb adatsort kell megválaszolni, többek között azt is, hogy az adott gyermeküknek vannak-e gyermekei, és ha igen, akkor hány éves a legfiatalabb unoka. A gyermekekről kitöltött kérdéssor nagyon hosszú, így az adathiány ezeknél a kérdéseknél elég magas. A gyermekekre vonatkozó kérdések egyike például az, hogy együtt élnek-e a szülővel (a megkérdezett időssel). Ezen adatok felhasználásával tudnánk kialakítani azt a kategóriát, amelyet a magyar adatok elemzésekor is megtettünk, hogy a 'nagyszülő együtt él legalább egy unokájával'. Viszont ennél a kérdésnél szintén nagy az adathiány, néhány országnál (pl. Lengyelország) egyáltalán nincsenek kitöltve ezek az információk. Ennek pedig alapvető jelentősége lenne, hiszen az európai országok között igen nagyok a különbségek a háromgenerációs háztartások gyakoriságát tekintve, ami befolyásolhatja azt a nemzetközi összehasonlításokban gyakorta tett megállapítást, hogy a legkiterjedtebb gondozási tevékenységet az északi országokban mérték, míg a kevésbé kiterjedt, de intenzív támogatást a déli országokban (Glaser et al., 2010; Hank and Buber, 2009). A közös háztartásban együtt élő nagyszülők nyilván nem ugyanabban a formában segítenek, mint a külön élők. A kérdezés szabályai szerint például, amikor a szülő és a nagyszülő is otthon van, és a nagyszülő felügyeli a gyermeket, azt nem kell nagyszülői gondozásnak tekinteni. Viszont az együtt élő generációknál feltételezhetően ez egy gyakori élethelyzet lehet, ami nem jelenik meg a SHARE által felvett adatokban.

A fenti adatokból látjuk, hogy az országok különböznek abban, hogy a nagyszülők hogyan oszlanak meg az unokák száma szerint. Az elemzések arra vizsgálják rá, hogy azon országok többségében, ahol az unokák száma átlag feletti, a nagyszülői aktivitás kiterjedt, de nem intenzív. Az intenzitást viszont nem az összes unoka vonatkozásában mérik, hanem az egy-egy szülőhöz tartozó legfiatalabb unokák körében (diád típusú elemzések) vagy egy kiválasztott gyermek legfiatalabb gyermeke vonatkozásában (nagyszülő szintű elemzések). Ez utóbbiak a gyakoribbak, ami viszont azzal jár, hogy az eredmények a nagyszülők szemszögéből torzok lesznek, hiszen lehetséges, hogy ők több unokáról is gondoskodnak, relatíve kevesebb időben, de ebből az adatfelvétel csak az egyik unokára fordított időt méri. A diád típusú elemzések ennél pontosabb képet adnak, de ezek sem mérik fel az összes unoka-nagyszülő kapcsolatot, hiszen az adatfelvétel minden gyermek esetében csak egy, hozzá kapcsolt unokáról gyűjt információkat. Mindezeket mérlegelve az összehasonlítás során csak azt vizsgáltuk meg, hogy az egyes országokban az összes nagyszülő mekkora aránya nyújt támogatást legalább egy unokának. A gyerekek életkori határát itt 16 évben húztuk meg, mivel az összehasonlító kutatások általában ezt az életkort

alkalmazzák. Továbbá csak néhány ország adatait használtuk, azokat, amelyek viszonylag kevés adathiányt és inkonzisztenciát tartalmaztak a vizsgált adatok tekintetében (6. ábra).

Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy Magyarországon a nagyszülői személyes gondoskodás kevésbé kiterjedt, mint Belgiumban vagy Franciaországban, de lényegesen magasabb, mint Portugáliában, vagy a szomszédos Ausztriában, míg Szlovéniával nagyon hasonló. Ha azt is figyelembe tudnánk venni, hogy az egyes országokban hogyan alakul a három- vagy többgenerációs családok aránya, akkor feltehetően a magyar adatok sokkal közelebb kerülnének a magas értékkel rendelkező országokhoz, és a déli államok (amit ebben az esetben Portugália reprezentál) sem lennének akkora lemaradásban.

6. ábra: A személyes gondoskodást nyújtó nagyszülők* aránya, 2011

* Azok a nagyszülők, akiknek legalább egy 16 éves vagy annál fiatalabb unokájuk van.

Forrás: SHARE, 4. hullám, 2011.

ÖSSZEZÉS

Tanulmányunkban az időskor egyik meghatározó szerepével, a nagyszülőséggel foglalkoztunk. Azt vizsgáltuk, hogy a magyar nagyszülők mekkora arányban segítik a gyermekeik családjait az unokák gondozásával, felügyeletével. Ezáltal a nagyszülői támogatási rendszernek csak egy elemét, a személyes gondoskodást emeltük ki, azaz nem kaptunk képet arról, hogy például a nagyszülők milyen anyagi segítséget adnak a gyermekes családoknak, vagy más formában hogyan támogatják unokáik családját. Nem vizsgáltuk azt sem, hogy az unokák családja felől milyen transzferek áramolnak az idősek felé, és hogy mennyire szimmetrikusak a generációk közötti segítségnyújtások.

Eredményeink azt mutatják, hogy a kisgyermekes családok életében meghatározó szerepe van a nagyszülői támogatásoknak, ugyanakkor nagyon jelentősek a demográfiai, családszerkezet és társadalmi helyzet szerinti különbségek. A nagyszülői támogatásokat első szinten az befolyásolja, hogy egyáltalán élnek-e még a nagyszülők, akikre az unokák számíthatnak. Az utóbbi évtizedekben Európa-szerte, így Magyarországon is növekedett a várható élettartam. Ennek következtében egyre több gyerek felnőtté válását éli meg több, esetleg mind a négy nagyszülője. Ugyanakkor a várható élettartam nemi különbségei azt eredményezik, hogy több nagymama él, mint nagypapa. Részben ez magyarázza, hogy az unokák nagyobb mértékben számíthatnak a nagymamáik segítségére. Különösen jellemző ez az alacsonyabb státuszú családokban, ahol vélhetően a nagyszülők társadalmi státusza is alacsonyabb. A 8 általánost vagy szakmunkásképzőt végzett kisgyermekes szülők körülbelül 40%-ának már nem él az apja, ugyanez a mutató az érettségizettek és a diplomások körében csak 30% körül mozog. A nagyszülői transzferekben jelentkező egyenlőtlenségek második szintjét az generálja, hogy az alacsonyabb státuszú szülők körében magasabb azok aránya, akik együtt élnek a nagyszülőkkel, de sokkal alacsonyabb azoké, akik a más háztartásban élő nagyszülőtől kapnak gondozási segítséget. Így végül az általános iskolai végzettséggel rendelkező szülők 61, a szakmunkás végzettségűek 51%-a nem kap nagyszülői támogatást, míg az érettségizettek és a diplomások körében ez 40% alatt marad.

A nagyszülői gondoskodás különbségeit különböző életesemények is befolyásolják. A nagyszülők vizsgálata azt mutatta, hogy a párkapcsolatok felbomlása megláztja a generációk közötti szálakat. Azok a nagyszülők, akik elváltak, sokkal kisebb arányban gondoskodtak az unokáikról, mint az együtt élő nagyszülők. Jelentős különbségeket generált az is, hogy az unokák szülei az általunk megfigyelt időpontban milyen családszerkezetben éltek. Az egyszülős

családok esetében magas azoknak az aránya, akik a nagyszülőkkel egy háztartásban élnek. Nem tudjuk, hogy itt hogyan működnek együtt a generációk egymással, de az biztos, hogy ez alapvetően befolyásolja a háztartások közötti nagyszülői gondozási transzfer alakulását is. A kétváltozós elemzések azt mutatták, hogy az egyszülős és mozaik családok kisebb valószínűséggel számíthatnak a nagyszülőkre, mint az intakt családok. De mivel a családszerkezet és az iskolai végzettség között nagyon szoros az összefüggés, a többváltozós modellekben ez nem mutatható ki, sőt a hatás éppen ellenkező irányba fordult. Vagyis azonos iskolai végzettségi szinteken az egyszülős családok számíthatnak legnagyobb valószínűséggel arra, hogy a nagyszülők besegítenek az unokák gondozásában.

IRODALOM

- Aassve, A., Arpino, B. and Goisis, A. (2012). Grandparenting and mothers' labour force participation: a comparative analysis using the Generations and Gender Survey. *Demographic Research*, 27(3), 53–84.
- Albertini, M. and Tosi, M. (2018). Grandparenting after parental divorce: The association between non-residence parent-child meetings and grandparenting in Italy. *European Journal of Ageing*, 15(5), 1–10.
- Arpino, B. and Bordone, V. (2014). Does grandparenting pay off? The effect of child care on grandparents' cognitive functioning. *Journal of Marriage and Family*, 76(2), 337–351.
- Bengtson, V. (2001). Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 1–16.
- Bocz J. és Harcsa I. (2001). *A háztartások közötti együttműködés jellemzői*. Budapest: KSH.
- Bocz J. és Medgyesi M. (2004). *A háztartások közötti együttműködés jellemzői II*. Budapest: KSH.
- Bridges L. J., Roe A. E. C., Dunn J., and O'Connor T. G. (2007). Children's perspectives on their relationships with grandparents following parental separation: a longitudinal study. *Social Development*, 16(3), 539–554.
- Chan, C.G. and Elder, G.H. (2000). Matrilineal advantage in grandchild-grandparent relations. *Gerontologist*, 40(2), 170–190.
- Crosnoe, R. and Elder, G. Jr. (2002). Life course transitions, the generations stake, and grandparent-grandchild relationships. *Journal of Marriage and Family*, 64(4), 1089–1096.
- Danielsbacka, M., Tanskanen, A. O., Jokela, M. and Rotkirch, A. (2011). Grandparental Child Care in Europe: Evidence for Preferential Investment in More Certain Kin. *Evolutionary Psychology*, 9(1), 3–24.
- Di Gessa, G., Glaser, K. and Tinker, A. (2016). The health care impact of intensive and non-intensive grandchild care in Europe: new evidence from SHARE. *Journals of Gerontology: Social Sciences*, 71, 867–879.
- Drew, I. M. and Silverstein, M. (2007). Grandparents' psychological well-being after loss of contact with their grandchildren. *Journal of Family Psychology*, 21(3), 372–379.
- Drew, L. A. and Smith, P. K. (1999). The impact of parental separation/divorce on grandparent-grandchild relationships. *The International Journal of Ageing and Human Development*, 48(3), 191–216.
- Doyle, M., O'Dywer, C. and Timonen, V. (2010). „How can you just cut off a whole side of the family and say move on?” The reshaping of paternal grandparent-grandchildren relationships following divorce or separation in the middle generation. *Family Relations*, 59(5), 587–598.
- Dykstra, P. (2009). *Intergenerational relationships in ageing societies: United Nations Economic Commission for Europe Working Group on Ageing*. ECE/WG.1/2009/3.
- Geurts, T., Van Tilburg, T., Poortman, A. R. and Dykstra, P.A. (2015). Child care by grandparents: changes between 1992 and 2006. *Ageing & Society*, 35(6), 1318–1334.

- Glaser, K., Ribé Montserrat, E., Waginger, U., Price, D., Stuchbury, R. and Tinker, A. (2010). *Grandparenting in Europe*. London: Grandparents Plus.
- Glaser, K., Gessa, G. D. and Tinker, A. (2014). *Grandparenting in Europe. The health and wellbeing of grandparents caring for grandchildren: the role of cumulative advantage/disadvantage*. https://www.grandparentsplus.org.uk/wp-content/uploads/2020/02/Grandparentinf_in_Europe-_the_health_and_wellbeing_of_grandparents_caring_for_grandchildren.pdf
- Gray, A. (2005). The Changing Availability of Grandparents as Carers and its Implications for Childcare Policy in the UK. *Journal of Social Policy*, 34(4), 557–577.
- Gretchen L., Deater-Deckard K., Dunn J. and Davies L. (2002). Support across two generations: children's closeness to grandparents following parental divorce and remarriage. *Journal of Family Psychology*, 16(3), 363–376.
- Grinstead, L. N., Leder, S., Jensen, S. and Bond, L. (2003). Review of research on the health of caregiving grandparents. *Journal of Advanced Nursing*, 44(3), 318–326.
- Grundy E., Albala C., Allen E., Dangour A., Elbourne D. and Uauy R. (2012). Grandparenting and psychosocial health among older Chileans: a longitudinal analysis. *Aging and Mental Health*, 16(8), 1047–1057.
- Guzman, L. (2004). *Grandma and grandpa taking care of the kids: Patterns of involvement*. *Child Trends Research Brief 2004–2017*. <https://www.childtrends.org/publications/grandma-and-grandpa-taking-care-of-the-kids-patterns-of-involvement>
- Gyarmati A. (2011). Nagyszülők és unokák. Az intergenerációs kapcsolatok jellege és változása. *Kapocs*, 10(4), 2–17.
- Gyarmati A. (2014). A nagyszülői gyermekgondozás intergenerációs változásának néhány jellemzője Magyarországon, kvalitatív adatok. *Demográfia*, 57(1), 45–72.
- Gyarmati A. (2015). *Nagyszülők és unokák. A nagyszülöktől az unokák felé irányuló gondozási transzferek jellege és változása*. PhD-értekezés. Corvinus Egyetem.
- Harcza I. (1996). *Az ifjúság életkörülményei. Gyermek a családban. Családok közötti együttműködés*. Társadalomstatisztika füzetek. 17. sz.
- Harcza I. és Monostori J. (2017). A háztartás- és családszerkezeti változások hosszútávú trendjei Magyarországon európai kontextusban: teóriák, tévképzetek, tények. *Demográfia*, 60(4), 299–332.
- Harcza I. és Monostori J. (2020). A mozaikcsaládok. *Socio.hu*. DOI: 10.18030/socio.hu.2020.2.1
- Hagestad, G. O. (2006). Transfers between grandparents and grandchildren: The importance of taking a three-generation perspective. *Zeitschrift für Familienforschung*, 18(3), 315–332.
- Hank, K. and Buber, I. (2009). Grandparents caring for their grandchildren: findings from the 2004 Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues*, 30(1), 53–73.
- Henderson C.E., Hayslip B., Sanders L. M. and Loudon L. (2009). Grandmother-grandchild relationship quality predict psychological adjustment among youth from divorced families. *Journal of Family Issues*, 30(9), 1245–1264.
- Hoff, A. (2007). Patterns of intergenerational support in grandparent-grandchild and parent-child relationships in Germany. *Ageing & Society*, 27(5), 643–665.

- Jappens, M. and van Bavel, J. (2012). Regional family cultures and child care by grandparents in Europe. *Demographic Research*, 27(4), 85-120.
- Jappens, M. and van Bavel, J. (2016). Parental divorce, residence arrangements and contact between grandchildren and grandparents. *Journal of Marriage and Family*, 78(2), 451-467.
- Laham, S. M., Gonsalkorale, K. and von Hippel, W. (2005). Darwinian grandparenting: Preferential investment in more certain kin. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(1), 63-72.
- Kuhltau, K., and Mason, K.O. (1996). Market child care versus care by relatives: Choices made by employed and nonemployed mothers. *Journal of Family Issues*, 17(4), 561-578.
- Leopold, T. and Skopek, J. (2015). The Delay of Grandparenthood: A Cohort Comparison in East and West Germany. *Journal of Marriage and Family*, 77(April), 441-460.
- Lowenstein, A., Katz, R. and Gur-Yaish, N. (2007). Reciprocity in Parent-Child Exchange and Life Satisfaction among the Elderly: A Cross-National Perspective. *Journal of Social Issues*, 63(4), 865-883.
- Mahne, K. and Huxhold, O. (2012). Social contact between grandparents and older grandchildren: a three-generation perspective. In Arber S. and Timonen V. (Eds.), *Contemporary grandparenting: changing family relationships in global context* (pp. 225-246). Bristol: Policy Press.
- Margolis, R. (2016). The Changing Demography of Grandparenthood. *Journal of Marriage and Family*, 78(June), 610-622.
- Medgyesi M. (2005). *A nemzedékek közötti transzferek és a társadalmi státusz átörökítése*. PhD-értekezés. Corvinus Egyetem.
- Medgyesi M. (2017). Az idős szülőknek nyújtott nem anyagi segítség - Magyarország európai összehasonlításban. *Demográfia*, 59(1), 59-87.
- Mills, T., Auyong, Z. and De Leon, J. (2005). Skipped Generation Families: Sources of Psychological Distress Among Grandmothers of Grandchildren Who Live in Homes Where Neither Parent Is Present. *Marriage & Family Review*, 37(1-2), 191-212.
- Murphy, M. (2011). Long-term effects of the demographic transition on family and kinship networks in Britain. *Population and Development Review*, 37S, 55-80.
- Pollet, T. V., Nettle, D. and Nelissen, M. (2006). Contact frequencies between grandparent and grandchildren in a modern society: Estimates of the impact of paternity uncertainty. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*, 4(3-4), 90-106.
- Silverstein, M., Giarrusso, R. and Bengtson, V. L. (2003). Grandparents and grandchildren in family systems: a social-developmental perspective. In Bengtson, V. L. and Lowenstein, A. (Eds), *Global Ageing and Challenges to Families* (pp. 75-103). New York: Aldine de Gruyter.
- Silverstein, M. and Marenco, A. (2001). How Americans enact the grandparent role across the family life course. *Journal of Family Issues*, 22(4), 493-522.
- Spéder, Zs. (2002). Generációk és élethelyzetek. Háztartások közti segítő kapcsolatok. In Spéder Zs. (szerk.), *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet*. Gyorsjelentés (81-91. o.). Budapest: KSH NKI.

- Szinovacz, M. E. and Davey, A. (2006). Effects of retirement and grandchild care on depressive symptoms. *International Journal of Ageing and Human Development*, 62(1), 1-20.
- Tanskanen, A. O. and Rotkirch, A. (2014). The impact of grandparental investment on mothers' fertility intentions in four European countries. *Demographic Research*, 31(1), 1-26.
- Timonen, V. and Doyle M. (2012). Grandparental agency after adult children's divorce. In Arber, S. and Timonen V. (Eds.), *Contemporary grandparenting: changing family relationships in global contexts* (pp. 159-180). Policy Press.
- Uhlenberg, P. (1996). Mortality Decline in the Twentieth Century and Supply of Kin Over the Life Course. *The Gerontologist*, 36(5), 681-685.
- Uhlenberg, P. (2005). Historical forces shaping grandparent-grandchild relationships: Demography and beyond. *Annual review of gerontology and geriatrics*, 24(1), 77-97.
- Vandell, D.L., McCartney, K., Owen, M. T., Booth, C., and Clarke-Stewart, A. (2003). Variations in child care by grandparents during the first three years. *Journal of Marriage and Family*, 65(2), 375-381.
- Verdery, A. M. (2015). Links between demographic and kinship transitions. *Population and Development Review*, 41(3), 465-484.
- Wheelock J. and Jones, K. (2002). Grandparents are the next best thing: Informal childcare for working parents in urban Britain. *Journal of Social Policy*, 31(3), 441-463.
- Westphal, S. K., Poortman, A. R. and van der Lippe, T. (2015). What about grandparents? Children's postdivorce residence arrangements and contact with grandparents. *Journal of Marriage and Family*, 77(2), 424-440.
- Zhou J., Mao W., Lee Y. and Chi I. (2017). The impact of caring for grand-children on grandparents' physical health outcomes: the role of intergenerational support. *Research on Aging*, 39(5), 612-634.

GRANDPARENTS' CHILDCARE ACTIVITY IN HUNGARY

ABSTRACT

The study deals with the grandparenting, especially with the grandparents' childcare activities. Grandparenting and intergenerational transfers are important part of the sociological literature on ageing all over Europe and US. In Hungary until now we have limited knowledge about the grandparents' childcare activities, since the related line of research focused on the intergenerational transfers in general. In our research we investigated the trends in grandparents' childcare and the main demographic and social characteristics of grandparents and grandchildren's families that have effect on care. The main data source of our work are the waves of the Hungarian GGS between 2004 and 2016. We have found several important determinants from the grandparents' side and also from the grandchildren's family side that have significant effect on the probability of childcare. On the first level the grandchildren's families on the lower level of social strata have fewer potential grandparents than those are on the higher level of it, since the mortality rate is higher among the grandparents whose children (the middle generation) are less qualified. Moreover the grandparents' gender, age, health status, educational level and partnership status are regarded as determinants of care. The number and age of the children, the activity and educational level of the middle generation are also basic predictors of grandparental care. The grandparents' childcare activities differs by the types of grandchildren's families: the single-parent families receive more childcare as a grandparental household transfer than the step- or intact families. Furthermore the incidence of coresidence grandparents is the highest among the one parent households.

KI A MIGRÁNS? A JELENKORI MAGYAR TÁRSADALMAT ÉRINTŐ MIGRÁCIÓS FOLYAMATOK ÖSSZEGZÉSE

Gazsó Dániel

ÖSSZEFOGLALÓ

A népvándorlás központi témává vált Magyarországon is az elmúlt évtizedekben. Jelentőségét az emigráció gazdasági és népesedési folyamatokra gyakorolt hatásaitól, az agyelszívástól, a fiatal, képzett munkaerő külföldre vándorlásától való félelmek mellett tovább fokozta a 2010-es évek közepén felerősödő menekülthullám. A kivándorlás mellett a bevándorlás kérdése is meghatározó lett a magyarországi migrációs politikában. Ezzel egyidejűleg a „migráns” kifejezés minden eddiginél tágabb és érzelmileg túlfűtöttebb jelentéstartalommal terjedt el a hazai köztudatban. De ki a migráns valójában? Kik, honnan, mikor és miért jöttek Magyarországra? Mennyien maradtak itt? Mit jelez a számuk és a teljes népességen belüli arányuk nemzetközi viszonylatban? Hogyan alakult a magyarországi bevándorlás mérete és szerkezete a rendszerváltástól napjainkig? Mikor, hányan, hova és miért vándoroltak el Magyarországról? Közülük mennyien tértek vissza? A jelenkori magyar emigráció milyen szociodemográfiai jellemzőkkel bír? Milyen a kivándorlók kor és nemek szerinti összetétele, családi állapota, végzettsége? Melyek a legfőbb elvándorlási és visszavándorlási szándékot meghatározó vonzó és taszító tényezők Magyarországon? Tanulmányomban ezekre a kérdésekre keresem a választ. Célom, hogy a meglévő hazai és nemzetközi statisztikák, valamint a témában releváns kutatások eredményeinek másodelemzése révén átfogó és strukturált képet nyújtsak a jelenkori magyar társadalmat érintő migrációs folyamatokról.

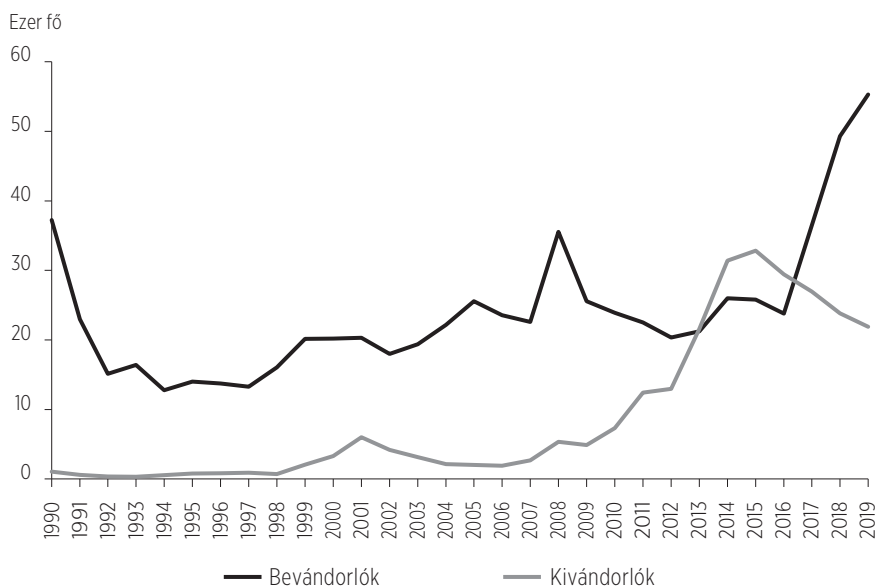
Tárgyszavak: migráció, bevándorlás, kivándorlás, visszavándorlás, menekültügy, idegenellenesség, egyszerűsített honosítás

Gazsó Dániel, Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Nemzeti Közszerológati Egyetem
 Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar
 E-mail: Gazso.Daniel@uni-nke.hu

BEVEZETÉS

A migrációs folyamatok legáltalánosabb és legegyszerűbb megjelenítési formája a bevándorló külföldi állampolgárok és a kivándorló hazai állampolgárok számának hazai statisztikák alapján történő időrendi összevetéséből adódik (1. ábra). Ezzel azonban csupán egy felszínes képet kapunk a népvándorlás méretéről és tulajdonságáról. Egy mélyebb és átfogóbb összkép kialakítása viszont számos módszertani nehézségbe ütközik (Kováts és Várhalmi, 2014). Tanulmányom bevezetéseként ezeket a kérdéseket járom körül, tisztázva a későbbi fejezetekben használt alapfogalmakat.

1. ábra: A be- és kivándorlás alakulása Magyarországon

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, Demográfiai évkönyvek; STADAT-táblák.

Az adminisztratív statisztikai adatok tekintetében az első kérdés, hogy hivatalosan ki számít migránsnak. Az elemzésem fókuszában álló nemzetközi népvándorlás, tehát az országhatárokat átívelő népmozgás esetében az egyik legfontosabb kritérium a célországban eltöltött idő. Egészen más következményekkel jár ugyanis az ideiglenes külföldi munkavállalás, az ingázás és a letelepedés mind egyéni, mind társadalmi szinten (Kováts és Soltész, 2018). Figyelembe véve, hogy a vándorlók között – legyen szó önkéntes vagy kényszerű migrációról – vannak, akik csupán tranzitországnak tekintik az őket befogadó államot, és amint lehetőségük nyílik rá, tovább vándorolnak, esetleg hazaköltöznek, vagy cirkuláris migrációt folytatnak, első lépésként a rövid és a hosszú távú migrációt kell megkülönböztetnünk egymástól. Ennek a legáltalánosabban elfogadott alapelvét az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) nemzetközi vándorlás méréséről szóló 1998. évi ajánlása adja, amelynek értelmében nemzetközi migráns az a személy, aki legalább 12 hónapra megváltoztatja a tartózkodási országát.¹ A jelen tanulmányban megjelenített adminisztratív adatok két fő forrása az Európai Unió Statisztikai Hivatala (Eurostat), valamint a magyar Központi Statisztikai Hivatal (KSH) is ezt a meghatározást veszi alapul. Ezzel a definícióval azonban a migrációkutatás módszertani nehézségei korántsem oldódtak meg.

Egyrészt a bevándorlókat nemcsak állampolgárság szerint definiálhatjuk, hanem születési ország alapján is, ezzel azonban lényegesen eltérő adatokat kapunk. Magyarországi viszonylatban, ha az állampolgárság szerinti meghatározást követjük, számításunkból kimaradnak azok a külföldön született bevándorlók, akik korábban – főképp a 2011-ben bevezetett egyszerűsített honosítási eljárás lehetőségével élve – felvették a magyar állampolgárságot. Számuk 2015-ben megközelítette a 18 ezer főt, azaz az 1. ábrán azonos évre vonatkozóan megjelenített bevándorló külföldi állampolgárok összlétszámának több mint kétharmadát. Másrészt a kivándorlók mérése is dilemmákat vet fel (Kapitány és Rohr, 2014). A kivándorlási statisztikákban ugyanis csak azok jelennek meg, akik bejelentették a távozásukat valamilyen formában a hazai hatóságoknak. Ezt azonban a külföldre költözők csupán töredéke teszi meg, részben mert közülük sokan – kiváltképp az önkéntes gazdasági emigráció esetében – nem végérvényesen tervezik elhagyni az adott országot, hanem a későbbi hazaköltözés reményében. Következésképpen a befogadó országok tükörstatisztikái e tekintetben lényegesen magasabb értékeket mutatnak, mint a kibocsátó országok statisztikái (Blaskó

¹ United Nations (1998): Recommendations on Statistics of International Migration. Revision 1, Statistical Papers, Series M, No. 58. Elérhető: unstats.un.org

et al., 2014). Magyar vonatkozásban 2013 és 2015 között a hazai adatok alapján az 1. ábrán megjelenített kivándorlások száma évi 22 és 33 ezer között mozgott, míg ugyanabban az időben csak az európai célországokban több mint 85 ezer magyar állampolgárt regisztráltak évente (Gödri, 2018).

A nemzetközi vándorlás társadalmi hatásainak vizsgálatánál a bevándorlók különféle – állampolgárság, illetve születési ország szerinti – meghatározása, valamint a kivándorlók hazai statisztikákban megjelenő számának tükörstatisztikákkal való összevetése mellett fontos figyelembe venni a migráns népesség letelepedésére vonatkozó adatokat is. Tehát a migráció alakulását, trendjét, intenzitását mutató ún. flow adatok mellett – amelyek az 1. ábrán megjelennek – a migráns népesség állományára vonatkozó ún. stock adatokat is górcső alá kell venni. Utóbbinál szintén felmerülhet az állampolgárság vs. születési ország szerinti meghatározás dilemmája, ami különösen nagy jelentőséggel bír az egyes országokhoz kötődő migráns népesség számának és arányának megállapításakor. A Magyarországon életvitel-szerűen tartózkodó, Romániához kötődő népesség tekintetében például, ha pusztán az állampolgárság szerinti meghatározást vesszük alapul, akkor azt látjuk, hogy 2017-ben a tartózkodásra vagy letelepedésre jogosító engedéllyel rendelkező 151 ezer külföldi 16%-a román állampolgár volt. A születési ország szerinti meghatározás figyelembevételével azonban – ha az ugyanabban az évben Magyarországon élő 370 ezer, külföldön született magyar állampolgárt is számításba vesszük – arra az eredményre jutunk, hogy az 521 ezer fős külföldi kötődésű lakosság 43%-a Romániából származott (Kincses és Tóth, 2020).

A migrációs folyamatokról kialakítandó összkép szempontjából meghatározó továbbá a menekültügy, amely a fentiekben ismertetett bevándorlás kérdésétől külön kezelendő. E két, a közgondolkodásban sokszor összemosódó migrációs folyamat teljesen más befogadási elvek és jogszabályok mentén zajlik, ráadásul az érintett csoportok is lényegesen eltérnek egymástól. A menekültügy ismereténél elsőként és legáltalánosabban a menedékkérők számát, valamint az állampolgárságuk szerinti megoszlást használják. Ezek azonban vajmi keveset árulnak el a menekültügy valós helyzetéről és hatásáról. A kérelmezők ugyanis nem biztos, hogy meg is kapják a nemzetközi védelmet, azaz a menekült, oltalmazott vagy befogadott státust. Sokan még a hivatalos eljárás befejezése előtt elhagyják az országot, így a kérelmük el sem jut az elbírálásig. A fogalmi kereteket tisztázva menekültstátust az a külföldi állampolgár vagy hontalan személy kaphat, akinél a genfi egyezménynek megfelelően igazolható, hogy az üldözéstől való félelme megalapozott.² Akit a származási országában nem fenyeget

---

² United Nations (1951): Convention Relating to the Status of Refugees. Genf, 1951. július 28. Elérhető: unhcr.org

személyes üldözés, de fennáll a veszélye, hogy visszatérése esetén súlyos sérelem érné, oltalmazott státust kaphat, továbbá azoknak, akik sem menekült, sem oltalmazott státusra nem jogosultak, de a származási országukba átmenetileg nem küldhetők vissza, mert ott halálbüntetésnek, kegyetlen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek lennének kitéve, befogadott státus adható (Gödri, 2018). Magyarországon a KSH adatai alapján 2015-ben – amikor a menedékkérők száma kiemelkedően magas, több mint 177 ezer volt – menekült, oltalmazott vagy befogadott státust összesen alig több mint 508 fő kapott. Utóbbiak száma 2016-ban még ennél is alacsonyabb, 432 volt (KSH, STADAT-táblák).

Az eddigiekben tárgyalt adminisztratív statisztikai adatokkal kapcsolatos dilemmák mellett a népvándorlás mélyebb megértésére irányuló kérdőíves (survey) kutatások még összetettebb módszertani nehézségekbe ütköznek. Migrációkutatás esetén – mivel a célcsoportot lényegében egy mozgó népesség alkotja – nem egyértelmű az alapsokaság meghatározása. Következésképpen a többségi társadalom vizsgálatára bevett mintavételi módszerek alkalmazása a legtöbbször ellehetetlenül. Ez jelentősen korlátozza a célcsoportok kvalitatív megismerését, a szociodemográfiai jellemzőik, a helyváltoztatásuk mögött álló motivációik feltárására irányuló kutatások érvényességét és megbízhatóságát (Várhalmi és Kovács, 2014).

A következőkben a jelenkori magyar társadalmat érintő migrációs folyamatokat a meglévő hazai és nemzetközi statisztikák, valamint a nagymintás kutatások eredményei alapján ezen módszertani nehézségek és mérési korlátok tudatában kísérlem meg összegezni. A bevándorlás, kivándorlás és visszavándorlás ismeretése során külön kitérek majd a 2010-es évek közepén tapasztalt menekülthullám következményeire, az idegenekkel szembeni attitűdök hazai és nemzetközi tendenciáira, az évtized végére felerősödő ukrán emigrációra és annak kárpátaljai vetületeire, valamint az egyszerűsített honosítási eljárás népvándorlási adatokra gyakorolt közvetett hatásaira.

BEVÁNDORLÁS

A külföldi állampolgárok bevándorlását az 1989-es rendszerváltást követő bő húsz esztendőben alapvetően a négy szomszédos országból – Romániából, Szerbiából, Ukrajnából és Szlovákiából – áttelepültek száma és összetétele határozta meg. Még a 2000-es évek elején is ezekből az országokból származott a bevándorló külföldi állampolgárok 70%-a (Gödri, 2018). Az első nagyobb bevándorlási hullám – amikor főként Romániából települtek át – 1988 és 1991 között le-

csengett. Ezt követően a bevándorló külföldi állampolgárok száma alacsonyabb szinten mozgott, évi 13–16 ezer fő között, csak az ezredforduló körüli években érte el a 20 ezer főt, majd évi 18–26 ezer fő között ingadozva stabilizálódott. Kivételt jelentett ez alól 2008, amikor a bevándorlók száma hirtelen megugrott, és meghaladta a 35 ezer főt, valamint a 2010-es évek vége, amikor három év leforgása alatt a számuk 26 ezerről 55 ezerre nőtt (1. ábra). A 2008-as, kimagasló értéket elsősorban a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazására és tartózkodására vonatkozó 2007. évi I. törvény idézte elő.³ A 2007. július 1-jén hatályba lépett új jogszabály leegyszerűsítette az Európai Gazdasági Térség (EGT) állampolgárai és harmadik országbeli családtagjai számára az állandó lakhely létesítésének feltételeit Magyarországon. 2008-ban közel 20 ezer fő élt ezzel a lehetőséggel. Ez azonban nem jelenti azt, hogy közülük mindenki itt is maradt, a lakcímlelésítés sok esetben nem járt együtt a tényleges letelepedéssel (Gödri, 2015). A bevándorló külföldi állampolgárok számának 2010-es évek végi ugrásszerű megnövekedése elsősorban az egyre nagyobb méreteket öltő ukrán emigrációs hullámmal függ össze, ami nemcsak Magyarországot érintette, hanem az egész kontinenst. A 2010-es évek második felében az Európai Unió tagállamai évente több mint félmillió első tartózkodási engedélyt adtak ki ukrán állampolgárok részére, 2019-ben 757 ezret, ami az EU27 területén kiadott összes tartózkodási engedély egynegyedét tette ki (Eurostat, 2020).

Az ukrán elvándorlás tömegessé válását nem pusztán a 2010-es évek közepén kialakult orosz–ukrán konfliktus eredményezte. A Szovjetunió felbomlásával 1991-ben függetlenné vált Ukrajna a rendszerváltásból fakadó nehézségeket még nem heverte ki a 2008-as világválság kirobbanásáig. A gazdasági depressziót fokozta a gyenge államiság és az abból fakadó társadalompolitikai válságok: a 2004–2005-ös Narancsos Forradalom és a 2013–2014-es Méltóság Forradalma. Mindez már a 21. század első évtizedében is jelentős népességcsökkenéshez vezetett. 1992 és 2013 között a világ országai közül Ukrajna veszített a legtöbbet a lakosságából, tehát még a 2014 márciusában kirobbant kelet-ukrajnai háborút megelőzően, amely tovább fokozta az elvándorlás mértékét (Karácsnyi és Kincses, 2020). Míg 2010 előtt Németország, Olaszország, Spanyolország, valamint a visegrádi négyek közül Csehország fogadta be a legtöbb ukrán migránst, addig a 2010-es években Lengyelország lett számukra az elsődleges célország. Magyarországon a bevándorló ukrán állampolgárok száma 2014-ben még ezer fő volt alatt volt, 2017-ben több mint hatezer, 2018-ban megközelí-

---

³ A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény teljes szövege elérhető a net.jogtar.hu weboldalon.

tette a 17 ezret, 2019-ben pedig már meghaladta a 21 ezret. Ez azt jelenti, hogy 2019-ben tíz magyarországi bevándorlóból csaknem négy ukrán állampolgár volt. Az egyre nagyobb méreteket öltő ukrán emigrációs hullám természetesen hatással volt a Kárpátalján élő magyar kisebbségi közösség népességszámának alakulására is. Utóbbit azonban a hivatalos statisztikai adatok hiányában nehéz pontosan meghatározni. A függetlenné vált Ukrajnában az első és máig utolsó népszámlálást 2001-ben tartották. Az ebből fakadó adathiány egész Európában egyedülálló. 2001-ben Kárpátalja népességének 12,1%-a, összesen 151,5 ezer fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A 16 évvel későbbi, Kárpátalja 111 magyarlakta településére kiterjedő, több mint 23 ezer személy adatait rögzítő SUMMA 2017-kutatás eredményei alapján a régióban élő magyarok száma 131 ezer főre becsülhető, ami a 2001-es népszámlálási adatokhoz viszonyítva megközelítőleg 21 ezer fős fogyást jelent (Ferenc és Kovály, 2020). A felmérést végző kutatók értelmezése szerint ezt a nagyszámú népességcsökkenést 70%-ban az elvándorlás, 30%-ban a természetes fogyás okozta, míg az asszimiláció, tehát az etnikai klasszifikáció alakulása ez esetben nem számottevő. A kárpátaljai magyarok népességcsökkenéséről még drasztikusabb képet nyújtanak a magyarországi bevándorlási statisztikák. Ezzel kapcsolatban azonban a fenti kutatás szerzői külön felhívják a figyelmet a cirkuláris migráció, azaz a rendszeres oda-vissza vándorlás jelentőségére. Mint azt a beérkező válaszokból megállapították, 2016-ban a különböző célú ideiglenes, határon átívelő vándorlás mintegy 28 ezer magyar embert tartott mozgásban Kárpátalján. Mindez a kisebbségi közösség magas szintű rugalmasságát jelzi, ami nemcsak a vándorlási hajlandóságot, de az otthonmaradás esélyeit is növelheti. A megélhetési nehézségek következtében egyre gyakoribbá vált külföldi munkavállalások láthatóan nem vezetnek feltétlenül hosszú távú vagy akár végérvényes emigrációhoz.

A bevándorlás szerkezetét illetően a Magyarországra bevándorló külföldi állampolgárok származási ország szerinti összetétele jelentősen átalakult az elmúlt évtizedekben. Míg az 1990-es és 2000-es években a bevándorlók többsége a fent említett négy szomszédos országból érkezett, addig a 2010-es évek elejére e csoport száma és aránya is jelentősen lecsökkent: 2014 és 2016 között már csak a bevándorlók egynegyedét adta. E változásnak több oka is van. Egyrészt Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása, valamint a fentebb részletezett, 2007. július 1-jétől hatályos új idegenjogi törvény következtében megnőtt a régi tagállamokból, elsősorban Németországból érkezők száma. Mindemellett 2006-tól az ázsiai országokból is, főként Kínából egyre többen jöttek Magyarországra. Mindez a bevándorlók származási országok szerinti diverzifikálódását okozta. Másrészt az Európai Unió keleti bővülése új útvonalakat nyitott meg a

szomszédos országok vándorló népessége előtt. Részben ennek köszönhetően a térség egyik legnagyobb kibocsátó országából, Romániából 2015-re a Magyarországra érkezők aránya a korábbi több mint 50-ről 20% alá csökkent. Ezzel egy időben a nyugat- és dél-európai országokban tömegesen jelentek meg a román bevándorlók. Továbbá a szomszédos országok állampolgárainak bevándorlására vonatkozó hazai statisztikákat jelentősen befolyásolta a 2011-ben bevezetett, egyszerűsített honosítási eljárás, amelynek következtében – mint arra fentebb is utaltam már – egyre nagyobb számmal érkeztek olyan külföldön született bevándorlók, akik magyar állampolgársággal (is) rendelkeztek, így az állampolgárság meghatározására alapozott bevándorlási statisztikákban nem jelentek meg.

Az egyszerűsített honosítási eljárást lehetővé tevő 2010. évi XLIV. törvény migrációs adatokra gyakorolt közvetett hatásainak elemzésénél a honosítottakat célszerű legalább három szempont szerint külön megvizsgálni: 1.) a honosítási eljárások összértékét; 2.) a bevándorló külföldön született magyar állampolgárok számát; valamint 3.) a Magyarországon élő külföldi állampolgárok honosítását figyelembe véve.⁴ Az első szempont szerint 1993 és 2015 között összesen 843 ezer fő kapott magyar állampolgárságot határon belül és határon túl, ebből 708 ezer az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetése utáni időszakra tehető (KSH, 2017). Egyértelműen látszik, hogy az új jogszabály milyen nagy jelentőséggel bír a honosítások számát illetően. A második szempontot figyelembe véve a bevándorló külföldön született magyar állampolgárok száma 2012-ben és 2013-ban alig több mint nyolcezer volt, míg 2014-ben és 2015-ben meghaladta a 17 ezret. Ezt követően ugyan csökkent a számuk, de még az évtized második felében is évi 10 ezer fölött maradt (2. ábra). Ez a nagymértékű növekedés szintén az egyszerűsített honosítási eljárás következményeként értelmezhető.

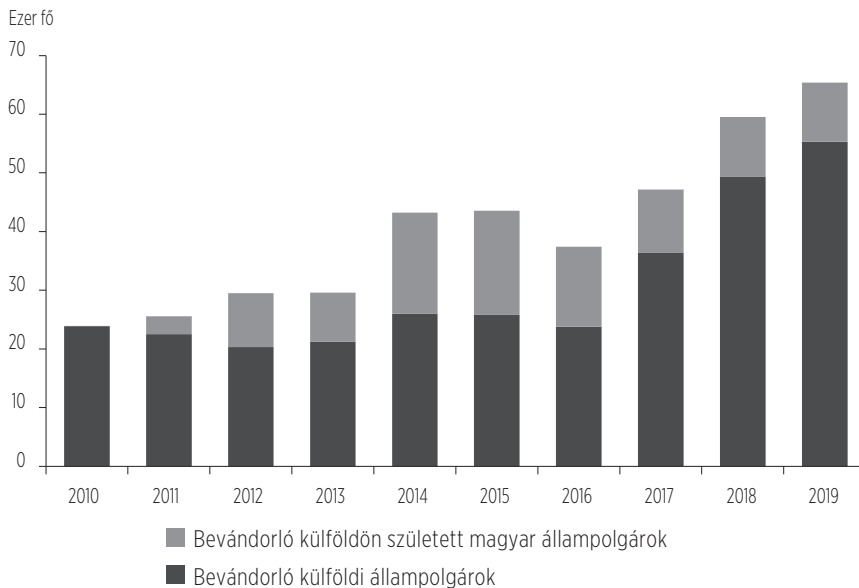
A harmadik szempont tekintetében Magyarországon az állampolgársági törvény 1993. évi bevezetésétől 2017 végéig összesen több mint 203 ezer bevándorló kapott magyar állampolgárságot, egyharmaduk 2011-et – az új állampolgársági törvény hatálybalépését – követően. Részben ennek a jogszabálynak köszönhetően 2012-ben Magyarország európai összehasonlításban első helyen állt a honosítási ráta, azaz az országban tartózkodó külföldi állampolgárságú népesség év eleji létszámához viszonyított állampolgárságot szerzők arányának tekintetében (Gödri, 2018). Itt azonban fontos hangsúlyozni, hogy míg az európai uniós tagországokban a honosítottak több mint 80%-a az unión

---

⁴ Az egyszerűsített honosítási eljárás alapfeltételeit a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról szóló a 2010. évi XLIV. törvény 2. § (2) a) követzőképp írja elő: "[...] kedvezményesen honosítható az a nem magyar állampolgár, akinek felmenője magyar állampolgár volt vagy valószínűsíti magyarországi származását, és magyar nyelvtudását igazolja." A törvény teljes szövege elérhető a net.jogtar.hu weboldalon.

kívülről származik, addig Magyarországon ez az arány – Románia 2007-es EU-s csatlakozását követően – mindössze 20–30%. Az Európán kívüli országokból származó bevándorlók közül kevesebb mint 7000 fő kapott magyar állampolgárságot 1993 és 2019 között. Mindez a vérségi elv (ius sanguinis) dominanciájára, valamint az eltérő származású bevándorlókkal szembeni szigorú honosítási feltételekre utal.

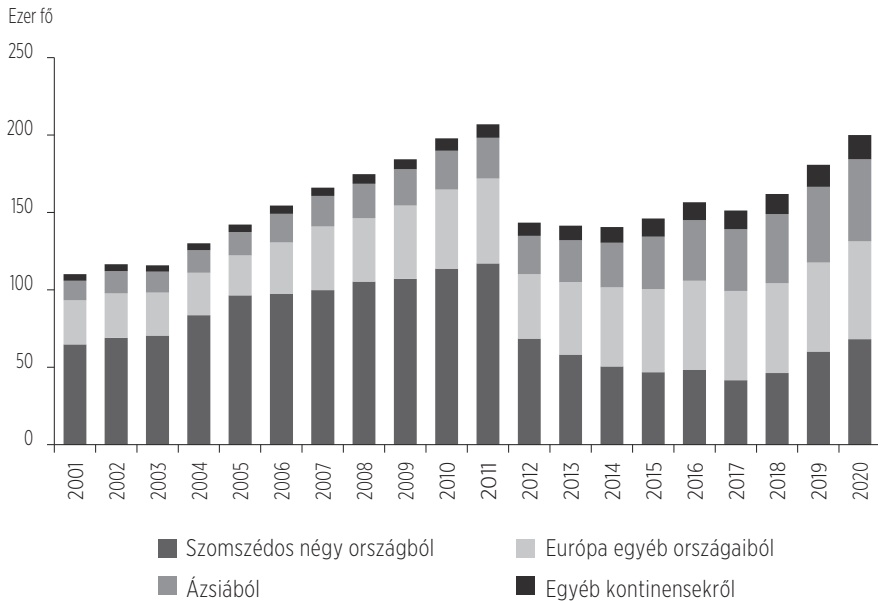
2. ábra: A Magyarországra bevándorló külföldi állampolgárok és a bevándorló külföldön született magyar állampolgárok

Forrás: KSH, STADAT-táblák.

A migrációs folyamatok hatáselemzésénél a honosítási eljárások mellett meghatározó még az országban tartózkodásra vagy letelepedésre jogosító engedélyek kiadása. Az e csoportba tartozó Magyarországon élő külföldi állampolgárok származási ország szerinti összetétele – a bevándorló külföldi állampolgárok szerkezetéhez hasonlóan – a 2010-es években jelentősen átalakult. Míg a 2000-es években 56–68%-uk a négy szomszédos ország, Románia, Szerbia, Ukrajna és Szlovákia valamelyikének állampolgára volt, addig ez az arány 2017–2018-ban nem érte el a 30%-ot sem, és még az ukrán bevándorlási hullám felerősödésének hatására is csupán 34%-ra emelkedett az évtized végére (3. ábra).

3. ábra: A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok földrészek szerint

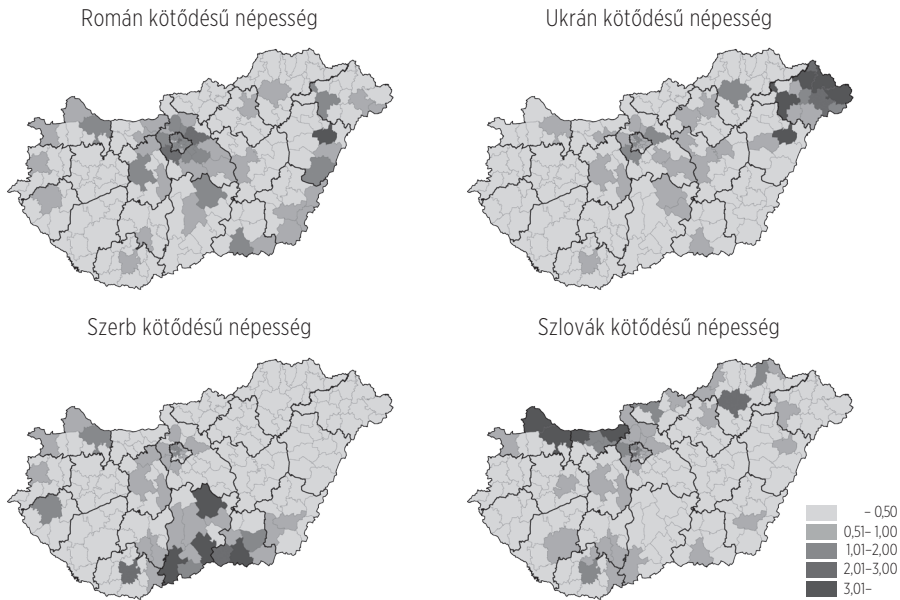

Forrás: KSH, STADAT-táblák.

Míg a bevándorlók ezer lakosra számított aránya nemzetközi összehasonlításban a nyugat-európai országok többségében 5, sőt némely államban 10% feletti, addig Magyarországon az ezredforduló óta 1,8–2,6% között ingadozik, és még a bevándorló külföldön született magyar állampolgárokkal együtt is csak ritkán érte el a 4%-ot (Gödri, 2018). Kivételt jelent ez alól a 2008-as év, amikor a 2007. évi I. törvény hatályba lépésének következtében 3,5%-re ugrott, valamint a 2010-es évek vége, amikor a nagyszámú ukrán bevándorlás miatt meghaladta az 5%-ot is. A tartózkodásra vagy letelepedésre jogosító engedéllyel rendelkező külföldi állampolgárok népességen belüli aránya is jóval alacsonyabb Magyarországon, mint a legtöbb európai országban. 2017-ben – tehát még az ukrán bevándorlás tömegessé válása előtt – míg az EU28 népességének 7,5%-a volt külföldi állampolgár abban az országban, amelyben élt, addig Magyarországon ez az érték csupán 1,5%, összesen 151 ezer fő volt (Eurostat, 2018). Megjegyzendő továbbá, hogy a legtöbb tagországban a külföldi állampolgárok zöme harmadik országbeli volt, míg Magyarországon ez az arány abban az évben mindössze 44%-ot tett ki. Ez azt jelenti, hogy az életvitelszerűen itt tartózkodó migránsok

többsége Európából, azon belül is a környező országokból származik (Kincses és Tóth, 2020). 2017-ben az 521 ezer fős külföldi kötődésű lakosságból – azaz a külföldi állampolgárok és a külföldön született magyar állampolgárok összességéből – 206 ezer román, 65 ezer ukrán, 40 ezer szerb, 27 ezer szlovák kötődéssel rendelkezett (4. ábra). Következésképpen a bevándorlás Magyarországon jelentős demográfiai változást nem idézett elő.

4. ábra: A négy szomszédos országhoz kötődő népesség területi eloszlása Magyarországon 2017-ben

Forrás: Kincses, 2019, 476 o.

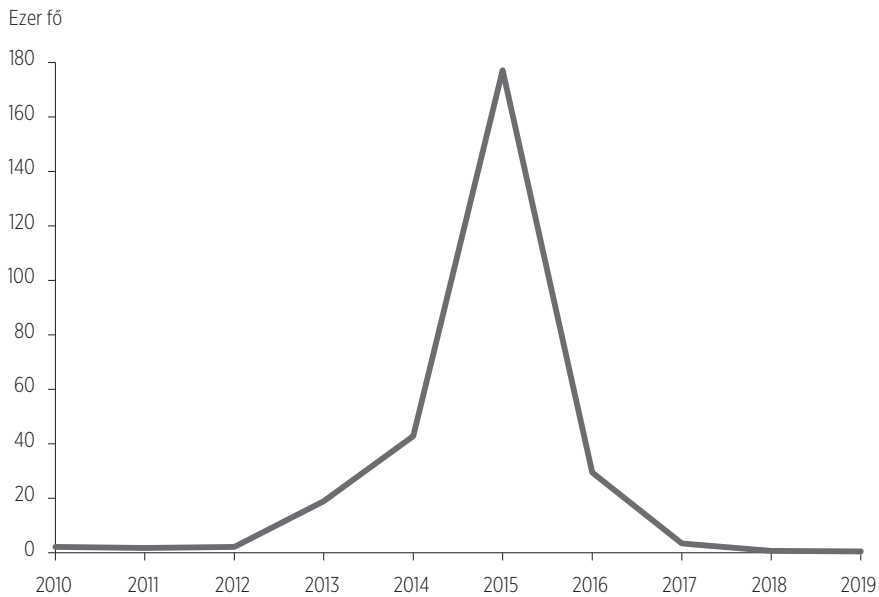
MENEKÜLTÜGY

Az eddigiekben tárgyalt, a Magyarországra bevándorló, esetlegesen itt letelepedett, illetve tartózkodási engedéllyel rendelkező vagy honosított külföldi állampolgárok kérdése nem összekeverendő a menekültek ügyével. Utóbbiaknál lényegesen eltérőek – mint azt a fogalmi keretek tisztázásánál hangsúlyoztam – a migráció motivációi, valamint a célországba való bevándorlás és tartózkodás feltételei, ezért a velük kapcsolatos kérdéseket külön kell kezelni.

A menekültügy a 2010-es évek közepétől – az észak-afrikai és közel-keleti országokban végbemenő forradalmi láncreakció, az ún. arab tavasz következtében kialakult migrációs hullámok hatására – központi témává vált Európában. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának (UNHCR) 2014-es jelentése szerint a fejlett ipari országokban 22 éve nem kértek olyan nagy számban (866 ezer fő) menedéket, mint abban az évben (UNHCR, 2014). Az őket befogadó országok rangsorában első helyen Németország (173 ezer fő), második helyen az Egyesült Államok (121 ezer fő), harmadik helyen Törökország (87 ezer fő) állt.

Magyarországon 2000 és 2017 között több mint 320 ezer menedékkérelmet nyújtottak be, 84%-át 2013 és 2016 között. A menedékkérők száma 2012-ben még alig haladta meg a kétezer főt, 2013-ban 19 ezer főt, 2014-ben már több mint 42 ezer fő volt, 2015-ben pedig elérte a 177 ezer főt. Ezt követően a kérelmek száma jelentősen visszaesett, 2016-ban a 30 ezret sem érte el, 2017-ben a háromezret is alig haladta meg (5. ábra).

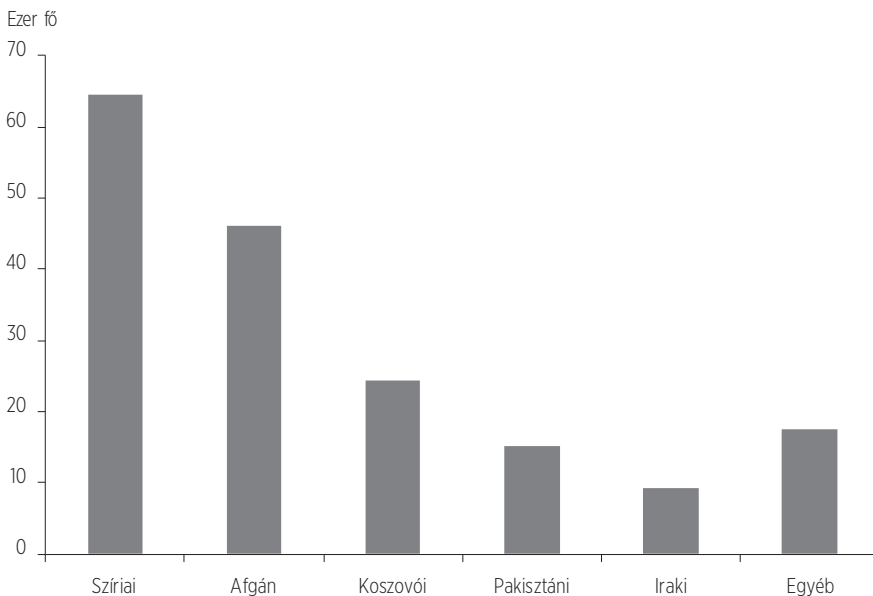
5. ábra: A Magyarországra érkezett menedékkérők száma

Forrás: KSH, STADAT-táblák.

A kérelmet benyújtók származási ország szerinti összetételét tekintve az 1990-es években a dél-szláv háborúk elől menekülők érkeztek a legtöbben az országba, az ezredforduló idején viszont egyre nagyobb számban jelentek meg az Európán kívüliek. A 2000-es évek elején az afgán, iraki és bangladesi állampolgárok voltak többségben. 2008-ban és 2009-ben a koszovóiak képezték e csoport legnagyobb részét, míg 2010-ben és 2012-ben ismét az afgánok. A különféle hírforrásokban sokat emlegetett, polgárháború elől menekülő szíriaiak tömegesen 2014-ben jelentek meg először Magyarországon (mintegy hétezer fő). 2015-ben a számuk megközelítette a 65 ezret. A szíriaiak mellett a menekülthullámnak ebben a kritikus évében is nagy számban érkeztek afgán (több mint 46 ezer fő) és koszovói (több mint 24 ezer fő) kérelmezők (6. ábra).

6. ábra: A Magyarországra érkezett menedékkérők állampolgárság szerinti megoszlása 2015-ben

Forrás: KSH, STADAT-táblák.

A menedékkérők száma Magyarországon 2000 és 2019 között ugyan meghaladta a 300 ezret is, menekült, oltalmazott vagy befogadott státust ez idő alatt kevesebb mint 10 ezer fő kapott. Ennek egyrészt az az oka, hogy a kérelmezők többsége még az eljárás befejezése előtt elhagyta az országot. Európai

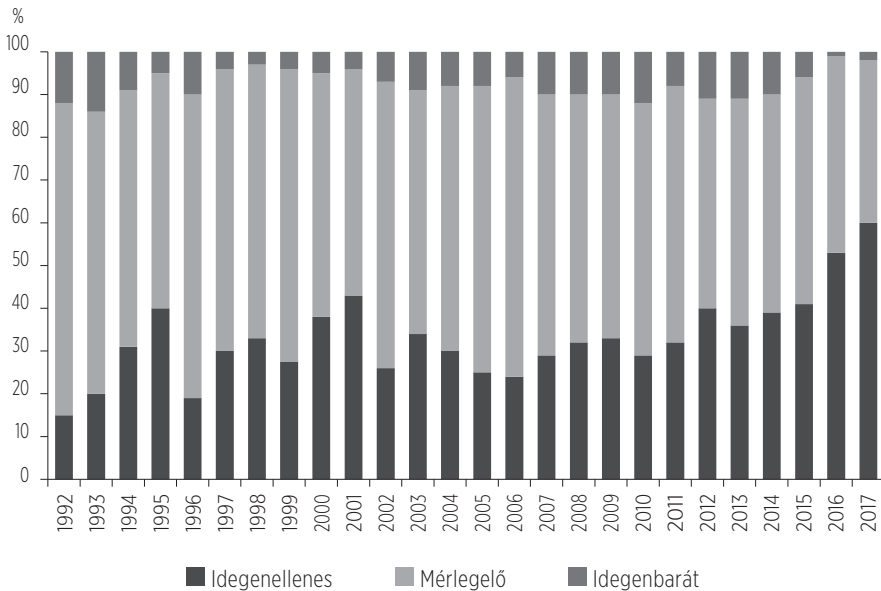
összehasonlításban itt a legalacsonyabb azoknak a menekültügyeknek az aránya, amelyek eljutnak a döntéshozatalig (KSH, 2016). A menedékkérők többsége ugyanis nem itt kíván letelepedni, Magyarországot csak tranzitországnak tekinti, és még a hivatalos eljárás befejezése előtt továbbvándorol. Másrészt, még ha el is jutnak a kérelem elbírálásáig, a pozitív döntések aránya e tekintetben igen alacsony. A 2014–2015-ös menekülthullámot követő évben Németországban, Svédországban és Ausztriában az elbírált menedékkérelmek 69–72%-ában született első fokon pozitív döntés, Magyarországon ez az arány mindössze 8% volt. 2016. január 1-jén a tartózkodásra jogosító menekült, illetve oltalmazott státussal rendelkező személyek száma 408 ezer volt az Európai Unió tagállamaiban, azaz a teljes népesség 0,08%-a, addig Magyarországon mindössze 4400 fő, az összlakosság 0,04%-a (KSH, 2016).

IDEGENELLENESÉG

Magyarországról általánosan megállapítható, hogy a migrációs folyamatok globális áramlatai ugyan hatnak rá, de befogadó országgént nemzetközi összehasonlításban minden szempontból alacsony értékeket mutat. A bevándorló, illetve a tartózkodásra vagy letelepedésre jogosító engedéllyel rendelkező külföldi állampolgárok, valamint a menekült, oltalmazott vagy befogadott státust kapott személyek száma és népességhez viszonyított aránya is elmarad az európai átlagtól. Arról a kevés migránsról pedig, aki életvitelszerűen itt tartózkodik, általánosan elmondható, hogy arányaiban magasabb iskolai végzettséggel és nagyobb vállalkozó kedvvel rendelkezik, mint a bennszülött szomszédjaik. Ez főképp a migráció szelekciós mechanizmusának és a bevándorlók fiatalabb korösszetételének köszönhető. Bizonyos származási csoportok – különösen a vietnámiak, kínaiak és törökök – körében továbbá kiugróan magas a vállalkozók aránya (Gödri, 2017). Mindezzel szemben, mintegy paradox módon az idegenellenesség igen nagymértékű a magyar lakosság körében (Sik et al., 2016; Csepeli és Örkény, 2017; Barna és Koltai, 2018). A TÁRKI Omnibuszkutatások eredményei szerint az idegenekkel szembeni negatív attitűd ráadásul nem új jelenség Magyarországon (7. ábra). Már a rendszerváltást követően növekedésnek indult (1992 és 1995 között 15-ről 40%-ra ugrott), majd ingadozott (1996-ban visszaesett 19%-ra, míg 2001-ben elérte a 43%-ot), stagnált (2002–2011-ben 26 és 32% között mozgott), 2012 után pedig újra növekvő tendenciát mutatott (2016-ban elérte az 53%-ot).

Az ezredfordulót követő két évtizedben a magyar népesség bevándorlókkal kapcsolatos attitűdjeiben a legnagyobb változás az Európán kívüli szegényebb országokban élő emberek befogadásának megítélésében volt tapasztalható. A European Social Survey (ESS) erre vonatkozó adatai alapján e csoport tagjainak bevándorlását 2002-ben a megkérdezettek csupán egynegyede utasította el teljes mértékben, 2015-ben már a 48%-a (Barna és Koltai, 2018).

7. ábra: Az idegenellenesség mértékének alakulása Magyarországon

Forrás: TÁRKI, Omnibusz.⁵

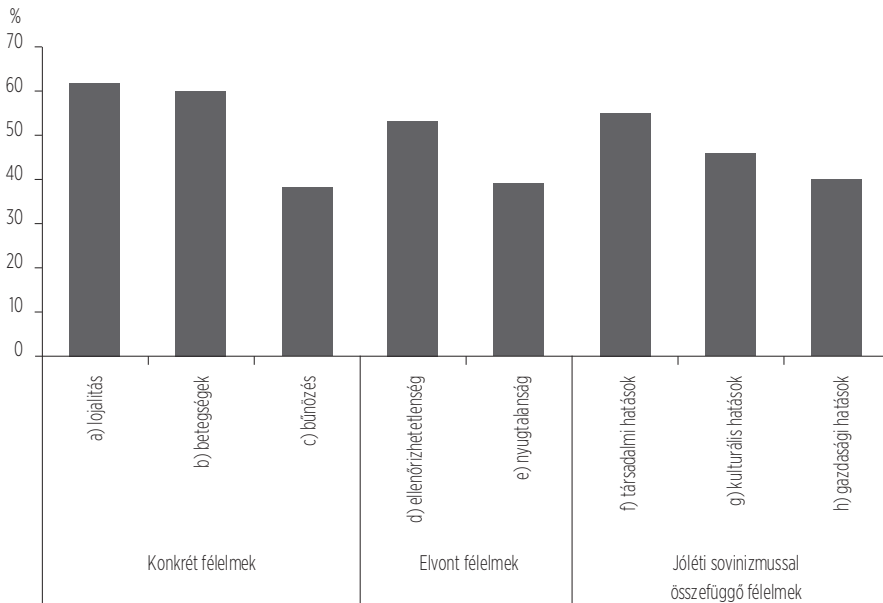
Az idegenellenes, illetve az idegenbarát attitűdök kialakulásában és felleltheségében leginkább a lakóhely, az iskolai végzettség, a politikai orientáltság, a vallásosság és az életkor játsza a fontos szerepeket. A visegrádi országokra kiterjedő Central European Opinion Research Group (CEORG) reprezentatív mintákon végzett, 2015-ös kutatásának Magyarországra vonatkozó eredményei az mutatják, hogy az idegenellenességet nyíltan vállalók aránya magasabb a

⁵ Az ábrán megjelenített TÁRKI Omnibusz-kutatások adatainak begyűjtésekor a következő kérdést és válaszlehetőségeket adták meg: Ön szerint be kell-e fogadni a menekülteket? 1.) Igen, minden menekültöt be kell fogadni (idegenbarát álláspont); 2.) Van, akit be kell fogadni és van, akit nem (mérlegelő álláspont); 3.) Senkit sem szabad befogadni (idegenellenes álláspont).

megyeszékhelyeken (50%), Dél- és Észak-Alföldön (40–40%), a Jobbik- és a Fidesz-szavazók körében (50, illetve 41%), a kevésbé képzettek között, akik legfeljebb általános iskolai vagy középiskolai végzettséggel rendelkeznek (44, illetve 42%), valamint a 38–47 éves korosztályban (43%). A politikai aktivitás tekintetében hangsúlyozandó továbbá, hogy a politikából kiábrándultak azok, akik a legnagyobb arányban nem engednének be egyetlen menedékkérőt sem az országba. Ezzel szemben az idegenbarátok (akik aránya lényegesen alacsonyabb, a magyarországi minta mindössze 4%-a) az átlagnál nagyobb valószínűséggel Nyugat-Dunántúlon (14%), a 67 éves vagy annál idősebb korosztályban (12%), a heti rendszerességgel templomba járók körében (10%), valamint a Budapesten kívüli városokban (7%) találhatóak. E kutatási eredményeket összegző tanulmány szerzői a korábbi felmérések eredményit is figyelembe véve arra a megállapításra jutottak, hogy az idegenellenesség leginkább a társadalmi-gazdasági szempontból vesztes csoportokra, a munkaerőpiacról kiszorultakra, alacsonyabb – legfeljebb általános iskolai – végzettséggel rendelkezőkre, nehéz anyagi körülmények között élőkre jellemző (Sik et al., 2016). Ennek az általános megállapításnak a kiegészítéseként megjegyzendő, hogy az idegenellenességre, illetve tágabb értelemben véve a másság elutasítására való hajlamot nem pusztán a szegénység vagy a jólét hiánya növeli, hanem sokkal inkább a lecsúszástól, a státuszvesztéstől való félelem, mint arra Messing Vera és Ságvári Bence felhívták a figyelmet. A szerzőpáros 2016-ban megjelent tanulmányában a létfenntartásért, valamint az alsó-középosztálybeli társadalmi pozícióik megőrzéséért folytatott küzdelem mellett fontos tényezőként említik a magyar oktatási rendszer néhány sajátosságát: az oktatás szelektív jellegét, és az annak következtében létrejövő homogén iskolai környezetet, a hagyományos, tananyag-orientált pedagógiai gyakorlatokat, valamint az állandó versenyhelyzetre építő módszereket, amelyek közvetett vagy akár közvetlen formában mind hozzájárulnak a kirekesztő attitűdök gyermekkorban történő kialakulásához és későbbi megőrzéséhez (Messing és Ságvári, 2016).

Az idegenellenesség elemzésénél fontos figyelembe venni továbbá a bevándorlással kapcsolatos félelmeket is, amelyekre külön kitért a fentebb hivatkozott CEORG-kutatás. A 2015-ben folytatott adatgyűjtés során nyolc állításon keresztül mérték a bevándorlással kapcsolatos félelmeket, és ezen állításokat három csoportba osztották. A magyarországi válaszadók a konkrét félelmek közül a bevándorlók lojalítására (62%), az elvont félelmek közül a bevándorlás mértékének ellenőrizhetetlenné válására (53%), míg a jóléti sovinizmussal összefüggő félelmek közül az életmóddal kapcsolatos fenyegetettségre, azaz a társadalmi szempontra (55%) vonatkozó állításokat jelölték meg a legnagyobb arányban (8. ábra).

8. ábra: A bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon 2015-ben

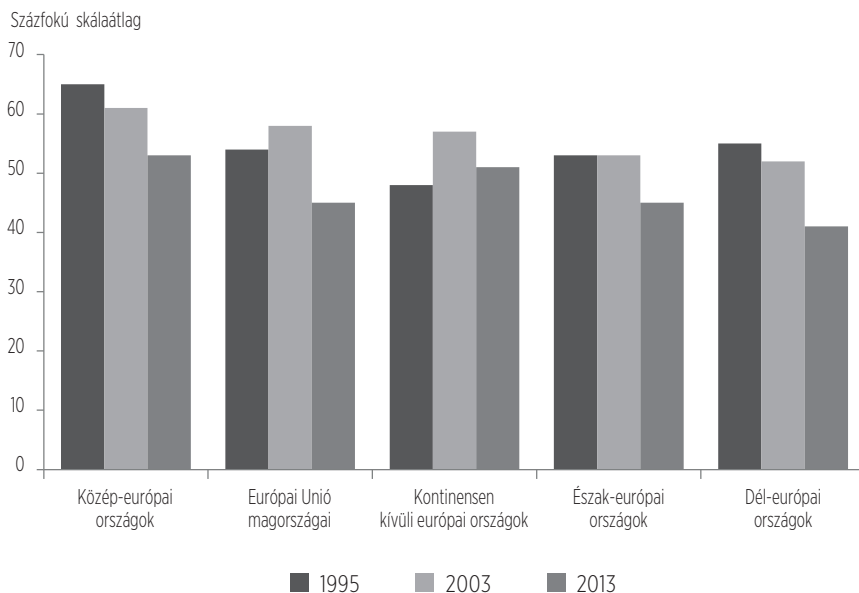
Forrás: CEORG-adatfelvételek, 2015. Sik et al., 2016, 102–103. o. F1. táblázat: A félelmet mérő kérdéssor alapmeg-
 oszlásai százalékban (N=1003).⁶

Végezetül fontos hangsúlyozni, hogy az idegenellenesség magas értéke nem hazai specialitás, hanem az egész kelet-közép-európai régióra jellemző, mint azt számos kutatás kimutatta. Ezek közül az egyik legkiemelkedőbb a majd húsz évre és több mint húsz országra kiterjedő International Social Survey Programme (ISSP), amelynek keretében az idegenellenességet kilenc állításon keresztül mérték. Egyes állítások negatív, míg mások pozitív ítéleteket fogalmaz-

⁶ Az ábrán azoknak a magyarországi válaszadóknak az aránya jelenik meg, akik „egyetértettek”, illetve „teljes mértékben egyetértettek” a CEORG 2015-ös adatfelvétele során a bevándorlással kapcsolatos félelmek méréséhez alkalmazott, három csoportra osztott, nyolc állítással. 1.) A konkrét félelmekre vonatkozó állítások: a) attól tartok, hogy háború vagy más politikai feszültség esetén a bevándorlók a származási országukhoz lesznek inkább lojálisak; b) aggodom amiatt, hogy a bevándorlók ismeretlen betegségeket terjeszthetnek; c) a bevándorlók miatt növekszik a bűnözés Magyarországon. 2.) Az elvont félelmekre vonatkozó állítások: d) a bevándorlás mértéke Magyarországon ellenőrizhetetlenné vált; e) nyugtalanná válok, ha bevándorlók kerülök kapcsolatba. 3.) A jóléti sovínizmussal összefüggő félelmekre vonatkozó állítások: f) attól tartok, hogy a bevándorlók számának növekedése rossz irányba változtatja az életmódunkat; g) attól tartok, hogy a bevándorlók számának növekedése miatt el fog veszni a mi saját kultúránk; h) a bevándorlók olyan emberek elől veszik el a munkát, akik már régebb óta itt élnek.

tak meg a bevándorlókkal szemben.⁷ Az összehasonlítás alapját ezen állítások elfogadásának a gyakorisága adta. Az időbeli trendeket is figyelembe véve ennek a kutatássorozatnak az eredményei is azt mutatják, hogy a bevándorlókkal szembeni negatív attitűdök a kelet-közép-európai országokban erőteljesebben nyilvánulnak meg, mint a kontinens nyugati, északi és déli régióiban (9. ábra).

9. ábra: Az idegenellenesség mértékének alakulása Európában

Forrás: Csepeli és Örkény, 2017, 57. o.⁸

A fenti kutatás eredményeire reflektálva Csepeli György és Örkény Antal *Nemzet és migráció* címen 2017-ben megjelent kötetükben azt írták: „Európa nyugati

⁷ A ISSP-kutatás során a idegenellenesség méréséhez alkalmazott kilenc állítás a következő volt: 1.) az országnak növelni kellene a bevándorlók számát; 2.) a legális bevándorlóknak ugyanolyan hozzáférést kell biztosítani a közoktatáshoz; 3.) az országnak szigorúbb intézkedéseket kell hoznia az illegális bevándorlás megakadályozására; 4.) a legális bevándorlóknak ugyanazon jogok járnak, mint az ország állampolgárainak; 5.) a bevándorlók aláássák az ország kultúráját; 6.) a bevándorlók nyitottabbá teszik az országot az új eszmék és kultúrák iránt; 7.) a bevándorlók elveszik a munkát azok elől, akik az országban születtek; 8.) a bevándorlók hasznára válnak a gazdaságnak; 9.) a bevándorlók miatt növekszik a bűnözés (Csepeli és Örkény, 2017, 56. o.).

⁸ Az ISSP-kutatássorozat eredményeire alapozott ábrán megjelenített nagyrégiók a következő országokra vonatkoznak: 1.) közép-európai országok: Csehország, Észtország, Horvátország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia; 2.) az Európai Unió tagországai: Belgium, Franciaország, Németország; 3.) a kontinensen kívüli európai országok: Nagy-Britannia, Írország (elemzésben ez utóbbi két nagyrégiót hívom egybevonatban Nyugat-Európának); 4.) észak-európai országok: Dánia, Finnország, Izland, Svédország, Norvégia. 5.) dél-európai országok: Portugália, Spanyolország.

és keleti régióiban a másság elutasításának érzülete egyaránt jelen van, csak a másságra adott reagálás módja különböző. Keleten az asszimilációt lehetetlennek tartó nyílt xenofóbia, Nyugaton az asszimilációs elvárásba bújtatott burkolt xenofóbia jellemző” (Csepeli és Örkény, 2017, 60. o.). Mindez a történelmi tapasztalatok figyelembevételével kiegészíthető azzal, hogy a többnyire külföldi nyomásra kialakult politikai ideológiák és rendszerek – a kommunizmus eszméjére alapozott államszocializmus, illetve a liberalizmusra épített globálkapitalizmus – összeomlása vagy esetleges megingása esetén a kelet-közép-európai országok többségi társadalmi szokás szerint befelé fordulnak. A vezetőik eredetmitoszok és kreált ellenségképek árnyékában igyekeznek a nemzetegyesítés zászlóvivőiként feltűnni, amely még mindig a társadalmi fejlődés és a válsághelyzetből való kilábalás egyetlen biztos útjaként jelenik meg a köztudatban. Mindez a nacionalizmus térnyerésével és az idegenekkel szembeni negatív attitűdök – a gyanakvás, a félelem, illetve az abból fakadó harag és gyűlölet – felerősödésével jár együtt. Ez tapasztalható volt a kétpólusú világrendszer megszűnése után, az 1989–1991-es rendszerváltások folyamataiban, valamint a 2008–2009-es világgazdasági válságot követően, amit a 2014–2015-ös menekülthullám tovább fokozott. A tőke és az emberek szabad mozgásának lehetőséget adó liberalizmusból való kiábrándulás újra divatba hozta a nemzeteszmeiket és a határfalakat.

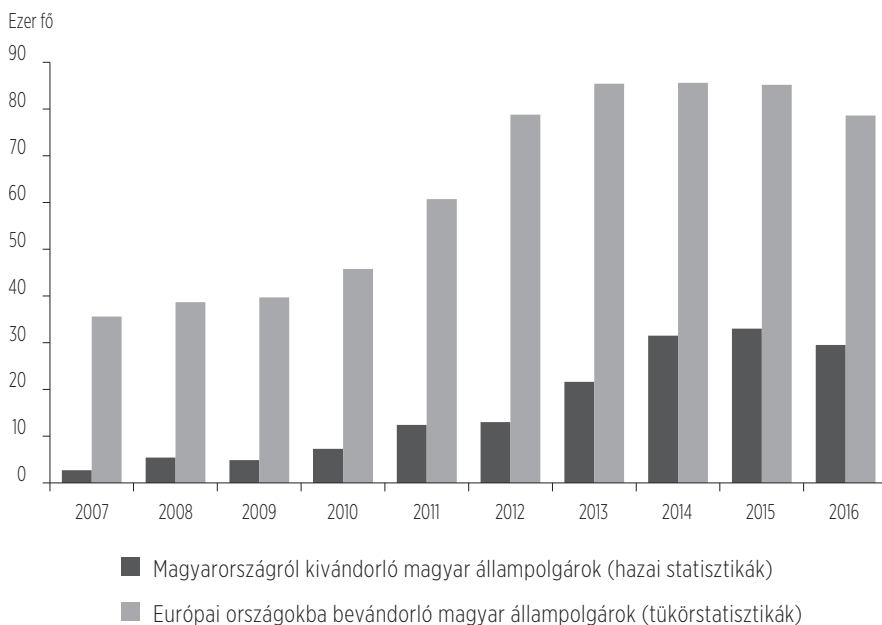
KI- ÉS VISSZAVÁNDORLÁS

Az alkalmazott módszerek sokfélesége miatt igen eltérő kutatási eredmények születtek arról, hogy az 1989-es rendszerváltás óta kik, hányan, mikor és hova vándoroltak el Magyarországról. E tekintetben – mint a bevezetőben már említettem – a kibocsátó országok adatai általában pontatlanabbak a befogadó országok adatainál. Következésképpen az 1. ábrán feltüntetett magyarországi statisztikák kivándorlási adatainál jóval magasabb értékeket mutatnak a magyar emigránsokat befogadó országok bevándorlási és munkaügyi statisztikái.⁹

⁹ A ki- és visszavándorlásra vonatkozó hazai adatok forrása az Országos Egészségbiztosítási Pénztár (OEP) – 2017-től a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő (NEAK) – külföldön munkavállalók biztosítási nyilvántartása (KÜLFI), amely a TAJ-számok átmeneti érvénytelenítését kezeli. A külföldön biztosított személyek magyarországi egészségügyi biztosítási pénztár nyilvántartásából való kijelentkezését a kötelező egészségügyi ellátásairól szóló 1997. évi LXXXIII. törvény 80. § (5) a) következésképp írja elő: „Az a TAJ-számmal rendelkező személy, aki valamely EGT-tagállamban, illetve Svájcban, valamint a Magyarország által kötött nemzetközi egyezmény hatálya alá tartozó államban biztosított, [...] köteles a külföldön, illetve a nemzetközi szervezet szociális biztonsági rendszerében létrejött biztosítását és annak megszűnését 15 napon belül bejelenteni az egészségbiztosítónak.” A törvény teljes szövege elérhető a net.jogtar.hu weboldalon.

Utóbbiakat illetően 2013 és 2015 között évi több mint 85 ezer bevándorló magyar állampolgárt regisztráltak csak az európai célországokban (10. ábra).

10. ábra: A magyar emigráció az ezredfordulót követően – hazai statisztikák vs. tükörstatisztikák

Forrás: Gödri, 2018, 254. o.¹⁰

Magyarországon az Európai Unióhoz való csatlakozást nem követte az elvándorlás olyan mértékű fellendülése, mint a környező országok többségében (csupán Csehország és Szlovénia esetében volt alacsonyabb szintű a kiáramlás). Az emigráció csak a 2000-es évek második felében – kiváltképp a 2008-as gazdasági válság kirobbanását követően – kezdett el felélénkülni, mely folyamat 2010 után felgyorsult (Lakatos, 2015). A hazai statisztikák alapján a legalább egy évre külföldre költözött magyar állampolgárok száma 2010-ben alig haladta meg a hétezer főt, 2012-ben majd 13 ezer fő, 2013-ban több mint 21 ezer fő, 2014-ben több mint 31 ezer fő, míg 2015-ben majd 33 ezer fő volt. A tükörstatisztikák (10. ábra) ennél jóval magasabb értékeket mutatnak. Mindkét forrás – ugyan jelentős

¹⁰ Az ábrán az Eurostat-adatbázis, a németországi (DESTATIS-) és ausztriai (Statistik Austria-) statisztikák, valamint a KSH Demográfiai évkönyvei alapján végzett számítások eredményei jelennek meg. Adathiány miatt az Egyesült Királyság 2006-tól, valamint Franciaország 2012-ig nem szerepel az összesítésben.

számbéli eltéréssel – megegyezik abban, hogy az elvándorlás növekedésének üteme 2014-ben mérséklődni kezdett, majd rövid ideig stagnált, 2016-tól pedig csökkenő tendenciát mutat.

A 2010-es években fellendült emigrációs hullámmal külföldre vándorolt magyarok többsége fiatal (háromnegyedük a 40 éves kort sem érte el, több mint 40%-uk 30 év alatti), több mint fele (53–54%) férfi, közülük sokan (63–64%) nőtlenek, hajadonok voltak (KSH, Népmozgalom, statisztikai tükör [éves elemzések]; Blaskó és Gödri, 2016). A magyarországi összlakossághoz viszonyítva továbbá jóval magasabb (18% vs. 32%) volt közöttük a diplomások aránya. A „fiatalok exodusának” is nevezett új magyar emigráció nemcsak közvetlen, de közvetve is hatott a hazai népesedési folyamatokra: a népességfogyás és a korszerkezet átalakulásának fokozása mellett negatívan befolyásolta a hazai termékenységi rátát. 2010 és 2016 között mintegy 78 ezer külföldön született gyermek hazai anyakönyvezését kérték magyar állampolgárságú szülei (Gödri, 2018).

A kivándorlás ütemének felgyorsulásával a hagyományosnak nevezhető célországok, Németország és Ausztria mellett megjelent számos új desztináció is, melyek közül kiemelt jelentőségű az Egyesült Királyság. A tükröstatistikák szerint 2017 elején az EGT országaiban élő több mint 461 ezer magyar állampolgár háromnegyede a fent említett három célországban élt. Az erre vonatkozó adatok időbeli alakulása jól tükrözi a magyar emigránsok számbeli növekedését. Az Eurostat adatbázisa szerint 2001 és 2017 között Németországban 54 ezerről 80 ezer főre, Ausztriában kevesebb mint 13 ezerről több mint 70 ezer főre, míg az Egyesült Királyságban alig több mint négyezerről 96 ezer főre nőtt a huzamosan ott élő magyar állampolgárok száma. Ez utóbbit illetően egyes források még ennél is többre, 300–400 ezer főre becsülik a szigetországban élő magyarok összlétszámát, ebből a feltevések szerint csak Londonban 100–130 ezer fő él (Gödri, 2018), ami meghaladja Székesfehérvár összlakosságát. E magas értékeket elsősorban az Egyesült Királyságban kibocsátott társadalombiztosítási szám, az ún. National Insurance Number (NINo) alapján határozzák meg, amit az összes olyan külföldi állampolgárnak ki kell váltania, aki legálisan szeretne munkát vállalni az országban. 2004 és 2017 között közel 220 ezer magyar állampolgár kapott ilyen számot (köztük e sorok írója is). Ezekről a személyekről azonban nem ismert, hogy mennyi ideje élnek a szigetországban, de feltételezhető, hogy közülük sokan csak ideiglenes munkavállalás céljából vándoroltak be, és egy éven belül tovább is álltak, így szigorú értelemben véve – az ENSZ nemzetközi vándorlás méréséről szóló 1998. évi ajánlására alapozott fenti meghatározás szerint – nem számítanak bevándorlónak. Ennek ellenére a NINo gyakran még a

szakirodalomban is az Egyesült Királyságba irányuló, gazdasági célú bevándorlás par excellence mutatójaként jelenik meg (Moreh, 2017).

Az említett három fő célországban élő magyar állampolgárok demográfiai összetételében jelentős különbségek figyelhetők meg. A KSH 2016 október–novemberében a hazai háztartások 10%-os mintáján végrehajtott mikrocenzus nemzetközi vándorlásra vonatkozó adatai szerint a Németországba vándorlók csoportját többnyire idősebb (40–64 éves), alapfokú és szakmunkás végzettséggel rendelkező férfiak alkotják. Németország és Ausztria továbbá főként a rövidebb távra kivándorlók körében népszerű. Ezzel szemben az Egyesült Királyság jobban vonzza a huzamosabb ideig külföldön élő, érettségivel, illetve diplomával rendelkező fiatalokat (KSH, 2018). Hasonló eredményre jutott a SEEMIG – Managing Migration in South East Europe – transznacionális együttműködési projekt keretében megvalósuló nemzetközi migrációkutatás, mely szerint a szigetországba vándorló magyar állampolgárok átlagéletkora a 2013-as adatfelvételkor 33 év volt, kiköltözésük pillanatában pedig mindössze 29 évesek voltak (SEEMIG, 2014). A magyar emigráció ütemének mérséklődésével az Egyesült Királyságba vándorló magyar állampolgárok száma is csökkent, ami a Brexit hatására tovább fokozódott (Gödri, 2018).

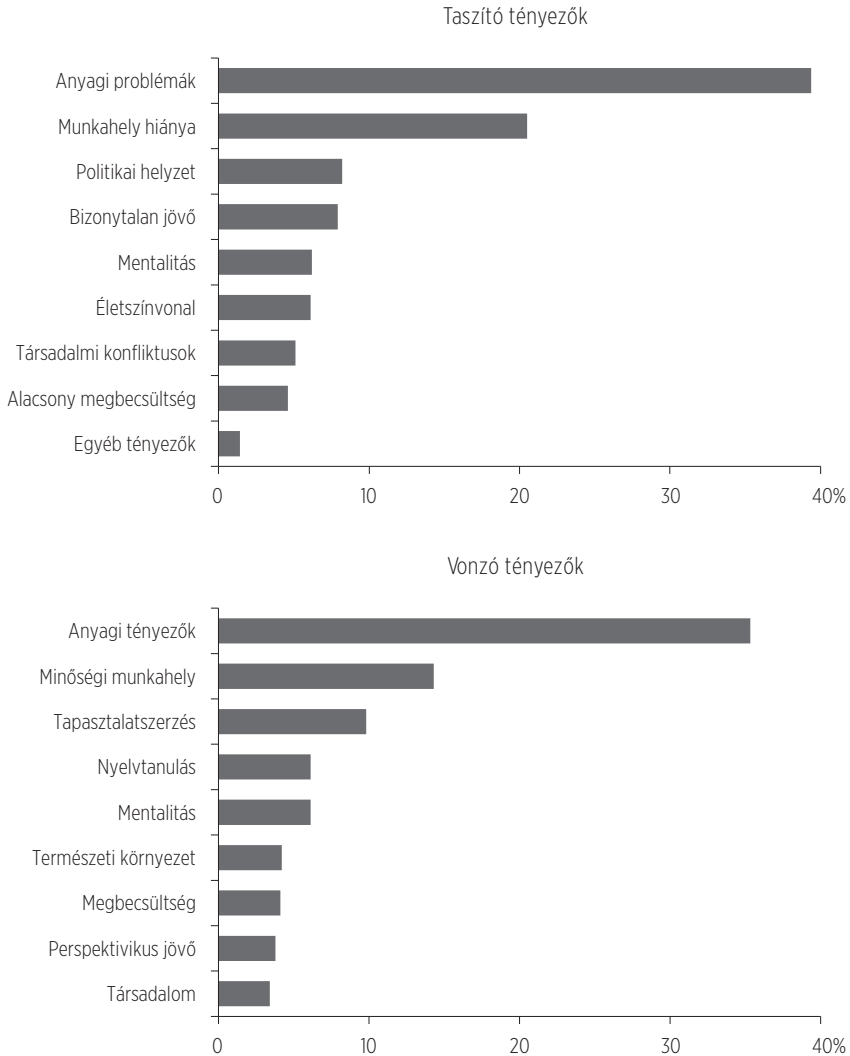
A 2010-es évek elején tömegessé vált elvándorlás okai összetettek, de mint azt korábban is jeleztem, az új magyar emigráció lényegében gazdasági jellegű, tehát a migrációs szándékok mögött többnyire munkával, bérekkkel, megélhetéssel kapcsolatos motivációk állnak (Gödri, 2016; Hárs és Simon, 2017; Hárs, 2020). A taszító tényezők között kiemelt szerepe volt az eleve deficitekkel küzdő hazai gazdaság világválság következtében történő tovább romlása, és vele együtt a munkaerőpiac hanyatlása. Magyarországon 2009 és 2013 között a 20–24 évesek körében 25% körüli volt a munkanélküliségi ráta, ami európai viszonylatban kiugróan magas értéknek számított (Gödri, 2018). A hazai gazdasági problémák felerősödésével egy időben a válságból kilábaló nyugat-európai országok sorra oldották fel munkaerőpiaci korlátozásait az Európai Unióhoz a 2000-es évek folyamán csatlakozott tagországok állampolgárai előtt.¹¹ Az így létrejövő új munkalehetőségek jelentették a legnagyobb vonzerőt a Kelet-Európából Nyugat-Európába vándorlók számára. Az új magyar emigráció gazdasági jellegére több kutatás is nagy hangsúlyt fektetett. Idesorolható az a majd tízezer mintás kérdőíves felmérés, amit a Miskolci Egyetem Földrajz-Geoinformatika Intézetének

---

¹¹ Az új tagországok polgárai előtt az Egyesült Királyság, Írország és Svédország már az Európai Unióhoz való csatlakozás pillanatában megnyitották munkapiacukat. Olaszország és Spanyolország 2006-ban, Hollandia 2007-ben, Németország, Ausztria és Svájc 2011-ben tették ugyanezt. (Gödri, 2018, 257. o.)

munkatársai végeztek 2013 és 2016 között a magyar fiatalok körében (Siskáné Szilasi et al., 2017). A beérkező válaszok alapján a kivándorlási szándékot és a célországválasztást meghatározó vonzó és taszító tényezőket a következő rangsorban határozták meg (11. ábra).

11. ábra: A kivándorlási szándékot és a célországválasztást meghatározó vonzó és taszító tényezők

Forrás: Siskáné Szilasi et al., 2017, 141. o.

Hasonló eredményre jutottak az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének munkatársai, akik a Nagy-Britanniában élő magyar fiatalok körében folytattak online kérdőíves kutatást 2014 tavaszán (Kováts és Papp Z., 2016). A többségében 2010 után kivándorolt, szigetországban élő 5200 magyar emigráns válaszdó több mint háromnegyede dolgozni ment ki. Közel fele-fele arányban voltak, akik konkrét munkaajánlatra érkeztek, és akik csak a kiutazásuk után kezdtek el munkát keresni. A válaszdók több mint felénél fontos szempont volt a rossz gazdasági helyzet Magyarországon, míg a magasabb életszínvonal és a jobb munkalehetőségek Nagy-Britanniában. A politikai helyzet miatti távozást és a szakmai fejlődés lehetőségét kevesebben, de azért számottevően említették. Az ezektől eltérő migrációs okok – mint a kíváncsiság, kalandvágy vagy magánéleti problémák – jóval kisebb arányban, a válaszdók alig több mint egyötödénél bizonyultak fontosnak. A megkérdezettek elsőprő többsége elégedett volt a jelenlegi helyzetével, különösen, ha a korábbi, magyarországi körülményeivel hasonlította össze azt. Alig több mint egytizedük érezte úgy, hogy a helyzete nem javult, vagy rosszabbodott, amióta Nagy-Britanniában él. Többségük éppen ezért nem tervezte a közeljövőben a Magyarországra való visszatérést: közel háromnegyedük soha, vagy a következő öt évben biztosan nem tért volna vissza. Az ilyen jövőbeli elképzelések persze nagyon képlékenyek, a körülmények alakulásával gyorsan változhatnak.

Egy későbbi, 2018–2019-ben megvalósított, szintén online adatgyűjtésen alapuló kutatás eredményei is a gazdasági, munkaerőpiaci tényezők jelentőségét hangsúlyozták a kivándorlási szándékot illetően (Hárs, 2020). A megközelítőleg 1400, Magyarországon született, legalább három hónapja külföldön élő, 18 évesnél idősebb válaszdót – többszörös válaszlehetőség mellett, a válaszdok gyakorisága alapján – 65%-ban a magasabb jövedelem reménye, 40%-ban az itthoni munkalehetőségek hiánya, 20%-ban a konkrét anyagi gondok hajtották külföldre. 37%-uk érezte fontosnak továbbá az itthoni politikai hangulatot, 20%-uk pedig a gyerekek iskoláztatásának, jövőjének a jobb lehetőségét.

A 2016. évi mikrocenzus eredményei is azt támasztják alá, hogy a 2010-es évek első felében kivándoroltak leginkább munkavállalás céljából hagyták el az országot. A kis népszámlálás adatai alapján a külföldön élők 86, a visszavándorlók 66, míg a kivándorlást tervezők 89%-a elsősorban dolgozott, illetve dolgozni szeretett volna külföldön.

A kivándorlás motivációinak ismertetése után a külföldi munkavállalás milyenségére fókuszálva – továbbra is a 2016. évi mikrocenzus eredményeire támaszkodva – azt látjuk, hogy a külföldön élő munkavállalók és a külföldi munkatapasztalattal rendelkezők foglalkozásai közül három foglalkozási főcso-

port aránya emelkedik ki: a kereskedelmi-szolgáltatási (egyaránt 23%), az ipari-építőipari (21, illetve 22%), valamint a szakképzettséget nem igénylő foglalkozások (15, illetve 18%). Ezek az arányszámok jelentősen eltérnek a hazaitól, hiszen míg a 16–64 éves magyar lakosság csupán 39%-a dolgozik ezen a három területen, addig a fenti adatok szerint a külföldön élők 59, a visszavándorlók 63%-a ezekhez köti külföldi munkatapasztalatát. A 2016. évi mikrocenzus adataiból továbbá kiderül, hogy a kivándorlást tervezők kevesebb mint egyharmada (29%) hagyná el véglegesen az országot, míg közel fele (47%) legfeljebb öt évre menne el, 13%-uk pedig egy éven belül visszajönne Magyarországra (KSH, 2018). Ez is alátámasztja azt a bevezetőben tett állapítást, miszerint a gazdasági emigrációról való elképzelések sok esetben nem az ország végleges elhagyására irányulnak, hanem az ideiglenes külföldi munkavállalásra, amely magában hordozza a későbbi hazaköltözés reményét.

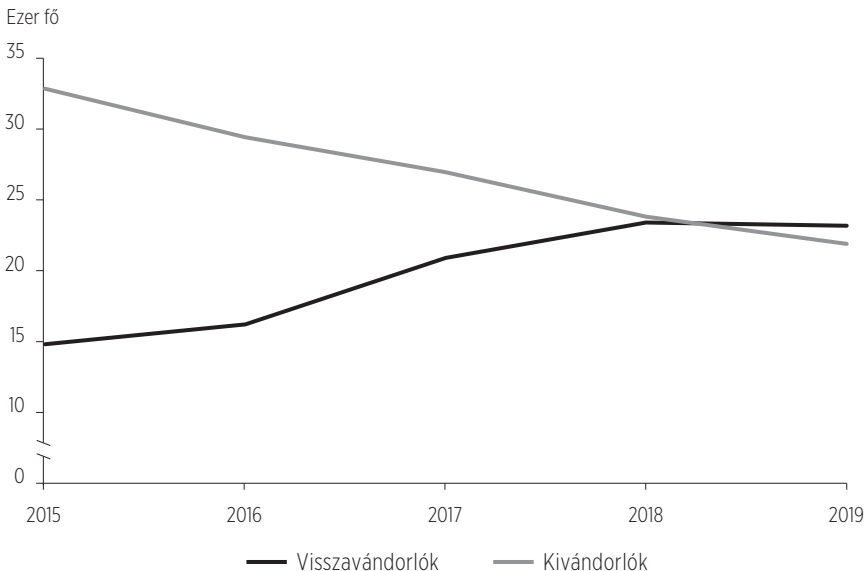
Az elvándorlás ütemének mérséklődése mellett a 2010-es évek második felére egyre több külföldön élő magyar állampolgár költözött vissza Magyarországra.¹² 2015 és 2019 között a kivándorlók száma a kétharmadára csökkent (közel 33 ezerről kevesebb mint 22 ezerre), míg a visszavándorlók száma bő másfélszeresére nőtt (kevesebb mint 15 ezerről több mint 23 ezerre), mely az évtized végére trendfordulót eredményezett: 2019-ben a hazai statisztikák szerint több Magyarországon született magyar állampolgár költözött vissza, mint ahány elment (12. ábra).

A visszavándorlás eseménye azonban még nem jelenti a tényleges hazaköltözést. A visszavándorlók ugyanis idővel újra elvándorolhatnak, vagy cirkuláris migrációt is folytathatnak. Ez utóbbi ráadásul igen gyakori jelenség, különösen a közelebbi országokban, főképp Ausztriában és Németországban munkát vállaló magyar állampolgárok körében. A visszavándorlásról éppen ezért pontosabb képet nyújtanak azok a kutatások, amelyek indirekt módszerek alkalmazásával nem a külföldről hazatérőkre, hanem a migrációs tapasztalatokkal rendelkező hazai népességre összpontosítanak. Idesorolható a már többször említett 2016. évi mikrocenzus, amelynek eredményei szerint a Magyarországon született honos népesség 2,6%-ának, összesen 242 ezer főnek volt legalább egyéves migrációs tapasztalata az adatfelvétel időpontjában. A visszavándor-

¹² Magyarországon a visszavándorlás méréséhez használt hivatalos adatforrás – a kivándorláshoz hasonlóan – a NEAK adatbázisa. A hazai statisztikák a bejelentési kötelezettségüknek eleget tevő migránsok közül azokat a magyar állampolgárokat tekintik visszavándorlóknak, akik Magyarországon születtek, és legalább egy évig folyamatosan Magyarországi területén kívül tartózkodtak, de az adott, rájuk vonatkozó felmérés időpontjában már Magyarországon éltek. Ezt a szűkebb, születési helyet is figyelembe vevő meghatározást az indokolja, hogy a visszavándorlók definíciójába ne kerüljenek bele azok a határon túli, honosítással magyar állampolgárságot szerzett magyarok, akik valamely szomszédos országban születtek, és onnan költöztek Magyarországra (KSH, 2018).

lás okai ugyan mutatnak némi különbséget a külföldi tartózkodás időtartama, elsődleges célja, valamint a kivándoroltak iskolai végzettsége szerint, azonban általánosan elmondható, hogy e tekintetben a családi okok a meghatározóak. A legalább egy évig külföldön élők közel fele ezekkel indokolta a hazaköltözését. A visszavándorlók 57%-a a jelenkori magyar emigráció három legfőbb célországából, Németországból, Ausztriából és az Egyesült Királyságból tért vissza, 28%-a az EGT más tagállamaiból, 6,8%-a pedig az Amerikai Egyesült Államokból. Míg a 2010-es években fellendült emigráció hatása leginkább Dél-Dunántúlon érezhető, a visszavándorlók körében a Közép-Magyarországon élők aránya kiugró (KSH, 2018).

12. ábra: A ki- és visszavándorlás alakulása Magyarországon a 2010-es évek közepétől

Forrás: KSH, STADAT-táblák.

KÖVETKEZTETÉSEK

A migrációkutatás módszertani korlátai, a célcsoportok esetlegesen ismétlődő helyváltoztatása és belső heterogenitása miatt nehéz általános és reális képet nyújtani a jelenkori magyar társadalmat érintő népvándorlás folyamatairól. A meglévő statisztikai adatokból és kutatási eredményekből látszólag egymásnak

ellentmondó következtetések is levonhatóak, holott valójában a népvándorlással kapcsolatos ismeretek különböző aspektusairól van szó. A kivándorlást illetően egyrészt a nagymintás felmérésekből kimutatható, hogy a 2010-es években főképp gazdasági okok miatt külföldre vándorolt magyar fiatalok többsége elégedett a helyzetével, és nem tervez hazaköltözni a közeljövőben. Másrészt a hivatalos statisztikai adatok alapján megállapítható az is, hogy az évtized végére elsősorban családi okok miatt többen vándoroltak vissza Magyarországra, mint ahányan elmentek. A bevándorlást illetően pedig épp annyira hangsúlyozandó, hogy az elmúlt évtizedben az országba érkező külföldi állampolgárok száma jelentősen megnőtt, és ezzel együtt a származás szerinti összetétele diverzifikálódott, mint hogy a tartózkodásra vagy letelepedésre jogosító engedélyt, illetve menekült, oltalmazott vagy befogadott státust kapott migránsok népességhez viszonyított aránya messze elmarad az európai átlagtól. Összességében véve a migrációs folyamatok jelentős demográfiai változást nem idéztek elő Magyarországon. Utóbbi állítás kiegészítéseként megjegyzendő, hogy 2017-ben – tehát a Közel-Keletről a Nyugat felé tartó menekülthullám felerősödése után, de még az ukrán bevándorlás tömegessé válása előtt – az összesen 521 ezer fős külföldi kötődésű lakosságból 338 ezer fő a szomszédos négy ország, Románia, Szerbia, Ukrajna és Szlovákia valamelyikéből származott. Mindez rávilágít a migráció összetett, többdimenziós és dinamikusan változó természetére.

A népvándorlás társadalmi, gazdasági és kulturális hatásainak vizsgálatánál nem hagyható figyelmen kívül továbbá a célcsoportok cirkuláris mozgása, valamint letelepedésük esetén a többségi társadalomhoz való viszonyulása. Utóbbi ugyan túlmutat a szűkebb értelemben vett migrációkutatás keretein, és inkább a diaszpórakutatáshoz közelít, így a jelenkori magyar társadalmat érintő migrációs folyamatok elemzése során nem is tértem ki rá, tanulmányom zárásaként azonban elengedhetetlennek tartom hangsúlyozni, hogy a bevándorlás, még ha tömeges méretet is ölt, nem feltétlenül vezet diaszpórikus közösségek kialakulásához, mint ahogyan a kivándorlás sem feltétlenül gyarapítja az anyaország határain kívül élő nemzetrészeket. A migránsokról ugyanis még nem tudhatjuk, hogy az őket befogadó ország társadalmába integrálódnak-e, vagy tovább vándorolnak, esetleg idővel hazaköltöznek, illetve hogy helyben maradásuk esetén törekednek-e az etnikai határok megtartására, vagy a társadalmi beilleszkedés folyamatában kulturálisan is asszimilálódnak (Gazsó, 2015). A kivándorlással, bevándorlással és menekültüggyel kapcsolatos tévhitek és félelmek leküzdéséhez a statisztikai számadatok mellett e folyamatok hosszú távú nyomon követése is szükséges. Ezek részletes ismertetése azonban már egy újabb tanulmányt igényel.

IRODALOM

- Barna I. és Koltai J. (2018): A bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök belső szerkezete és az attitűdök változása 2002 és 2015 között Magyarországon a European Social Survey (ESS) adatai alapján. *Társadalomtudományi szemle*, 8(2), 4–23.
- Blaskó Zs. és Gödri I. (2016): A Magyarországról kivándorlók társadalmi és demográfiai összetétele. In Blaskó Zs. és Fazekas K. (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2015* (59–67. o.). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet.
- Blaskó Zs., Sik E. és Ligeti A. S. (2014): Magyarok külföldön. Mennyien? Kik? Hol? In Kolosi T. és Tóth I. Gy. (szerk.), *Társadalmi Riport 2014* (351–372. o.). Budapest: TÁRKI.
- Csepeli Gy. és Örkény A. (2017): *Nemzet és migráció*. Budapest: ELTE Társadalomtudományi Kar.
- Eurostat (2018): *Migration and migrant population statistics. Statistics explained* [Data extracted in March 2018]. Elérhető: ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained
- Eurostat (2020): *Residence permits. Statistics on first permits issued during the year* [Data extracted in November 2020]. Elérhető: ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained
- Ferenc V. és Kovály K. (szerk.) (2020): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
- Gazsó D. (2015): Egy definíció a diaszpórákutatók margójára. *Kisebbségkutatás*, 24(2), 7–33.
- Gödri I. (2015): Nemzetközi vándorlás. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (187–211. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Gödri I. (2016): *Elvándorlási szándékok – Álmok és konkrét tervek között. A migrációs potenciál jellemzői és meghatározó tényezői a 18–40 évesek körében Magyarországon* (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések 98). Budapest: 2016. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Gödri I. (2017): Az integráció mutatói és esélykülönbségei a Magyarországon élő bevándorlók körében. *Demográfia*, 60(1), 5–55.
- Gödri I. (2018): Nemzetközi vándorlás. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (237–270. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Hárs Á. (2020): Elvándorlás, visszavándorlás, bevándorlás. Jelenségek és munkaerőpiaci hatások. In Kolosi T., Szelényi I. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2020* (115–145. o.). Budapest: TÁRKI.
- Hárs Á. és Simon D. (2017): A külföldi munkavállalás és a munkaerőhiány. In Fazekas K. és Köllő J. (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2016* (94–108). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet.
- Kapitány B. és Rohr A. (2014): Kivándorlás Magyarországról – egy új becslési eljárás eredményei. In Spéder Zs. (szerk.), *A család vonzásában. Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére* (67–84. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Karácsonyi D. és Kincses Á. (2020): Átrendeződés? Kárpátaljaiak Magyarországon, magyarok Kárpátalján, a 2017-ig terjedő adatok tükrében. *Területi Statisztika*, 60(3), 309–351.

- Kincses Á. (2019): A Magyarországon élő külföldi kötődésű népesség területi jellegzetességei, 2011–2017. *Területi Statisztika*, 59(5), 463–497.
- Kincses Á. és Tóth G. (2020): A szomszédos országokban született népesség területi mintázata Magyarországon, 2011, 2017. *Területi Statisztika*, 60(2), 155–178.
- Kováts A. és Papp Z. A. (2016): Patterns of success amongst Hungarians living in the UK. *Review of Sociology*, 26(4), 95–123.
- Kováts A. és Soltész B. (2018): *Mit tudunk a kivándorlásról? Műhelybeszélgetések*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Kováts A. és Várhalmi Z. (Szerk.) (2014): *A válaszhányok kezelésétől a résztvevő megfigyelésig: módszertani problémák a migrációkutatásban*. Budapest: ICCR.
- Központi Statisztikai Hivatal (2016): Menekültek a világban. *Statisztikai tükör*, 2016. július 25. Elérhető: www.ksh.hu
- Központi Statisztikai Hivatal (2017): Új magyar állampolgárok. Változások az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetése után. Elérhető: www.ksh.hu
- Központi Statisztikai Hivatal (2018): *Mikrocenzus 2016. Nemzetközi vándorlás*. Elérhető: www.ksh.hu
- Központi Statisztikai Hivatal, Demográfiai évkönyvek. Elérhető: www.ksh.hu
- Központi Statisztikai Hivatal, STADAT-táblák. Elérhető: www.ksh.hu/stadat
- Lakatos J. (2015): Külföldön dolgozó magyarok, Magyarországon dolgozó külföldiek. *Statisztikai Szemle*, 93(2), 93–112.
- Messing V. és Ságvári B. (2016): „Ahogy »másokhoz« viszonyulunk, az tükrözi azt, amilyenek magunk vagyunk” A magyarországi idegenellenesség okairól. *Társadalomtudományi szemle*, 6(2), 17–37.
- Moreh, C. (2017): Az Egyesült Királyságba irányuló magyarországi elvándorlás a magyar és a brit migrációs rendszerek átalakulásának tükrében. *Ügyészségi Szemle*, 2(3), 86–101.
- SEEMIG (2014): *Managing Migration in South East Europe transznacionális együttműködési projekt. Helyzetkép a magyarországi elvándorlásról* [sajtótájékoztató, 2014. október 15.]. Elérhető: www.ksh.hu
- Sik E., Simonovits B. és Szeitl B. (2016): Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *Regio*, 24(2), 81–108.
- Siskáné Szilasi B., Halász L. és Gál-Szabó L. (2017): A magyar fiatalok erősödő kivándorlási szándékának kiváltó okai és jellemzői. *Tér és Társadalom*, 31(4), 131–147.
- TÁRKI Omnibusz. Elérhető: www.tarki.hu
- United Nations High Commissioner for Refugees (2014): *Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries*. Elérhető: www.unhcr.org/statistics
- United Nations (1951): *Convention Relating to the Status of Refugees*. Genf, 1951. július 28. Elérhető: unhcr.org
- United Nations (1998): *Recommendations on Statistics of International Migration*. Revision 1, Statistical Papers, Series M, No. 58. Elérhető: unstats.un.org
- Várhalmi Z. és Kováts A. (2014): Módszertani problémák a migrációkutatásban. In Kováts A. és Várhalmi Z. (szerk.): *A válaszhányok kezelésétől a résztvevő megfigyelésig: módszertani problémák a migrációkutatásban* (9–42. o.). Budapest: ICCR.

WHO IS A MIGRANT? CLARIFICATION OF THE MIGRATION PROCESS AFFECTING CONTEMPORARY HUNGARIAN SOCIETY

ABSTRACT

During the past decade migration has become a central theme in Hungary. In addition to fears about the emigration of young and skilled people, its significance has been enhanced by the growing refugee crisis which hit its peak in the mid-2010s. Parallel to this development the concept of „migrant” has acquired a broader and more emotionally overheated meaning than ever before in public discourse. But, in fact, who is a migrant? Why have foreigners come to Hungary and where are they from? How many of them have actually settled in the country? What is their share of the general population, and how does this data compare to the international setting? How has the size and structure of the migration into Hungary evolved from the time of 1989 regime change to the present? When, why, and with what destination do Hungarian emigrants leave the country? How many have since returned? What are the sociodemographic features of the Hungarian emigrants? What are the major push and pull factors of emigration and remigration in Hungary? The present paper seeks answers to these questions. My goal is to provide an accurate picture of the ongoing migration trends in Hungary on the basis of both Hungarian and international data as well as the review of relevant studies that have been published about this issue.

SZERZŐINKNEK

(1) GYORS VAGY HAGYOMÁNYOS BÍRÁLATI ELJÁRÁS?

A Demográfia folyóiratban 2019 óta két bírálati eljárásrend működik. A lenti táblázat ezek különbségeit mutatja be, hogy a szerzőt segítse a számára ideális bírálati rend kiválasztásában.

Hagyományos bírálati rend	Gyors bírálati rend
<ul style="list-style-type: none"> ▼ a cikkek átfutási ideje a megjelenetésig átlagosan 6 hónap	<ul style="list-style-type: none"> ▲ ha a szerző együttműködik és gyorsan reagál a cikk a leadást követően két hónapon belül (online formában) publikálásra kerül
<ul style="list-style-type: none"> ▲ a szerzői jogok a szerzőnél maradnak (kötetben, más nyelven publikálásnál, átdolgozáshoz, stb. nem kell engedélyt kérni) ▲ a formai kritériumoknak (pl. hivatkozási formátum) megfelelőre ráér átalakítani a kéziratot ez elfogadó döntést követően ▲ hagyományos, lassú, de részletes és támogató lektorálási folyamat, esetleges átdolgozási igény esetén, részletes támogató jellegű szaklektori megjegyzésekkel ▲ angol / német nyelvű kézirat is leadható, ekkor a bírálati folyamatot az adott nyelven folytatjuk le, és az esetleges pozitív döntést követően a kéziratot magyarra fordítjuk ▲ a szerzőt 5 (társ szerzők esetén társ szerzőnként 3-3) nyomtatott tiszteletpéldány illeti meg	<ul style="list-style-type: none"> ▼ a szerző felhasználói szerződésben lemond a szerzői jogokról, de tiszteletdíjat kap (100 ezer forint / cikk) ▼ csak a formai előírásoknak mindenben szigorúan megfelelő kézirat esetén választható ▼ a lektorálási kör során csak elfogadás, minor revízió (kis átdolgozás), vagy elutasító döntés hozható, tehát az elutasítás esélye jóval nagyobb ▼ idegen nyelvi nyelvhelyességi ellenőrzés (pl. az absztrakt esetén) a szerző felelőssége ▼ a szerző nem kap ingyenes print (nyomtatott) tiszteletpéldányokat. (De természetesen vehet.)

(2) FORMAI ELLENŐRZŐ LISTA

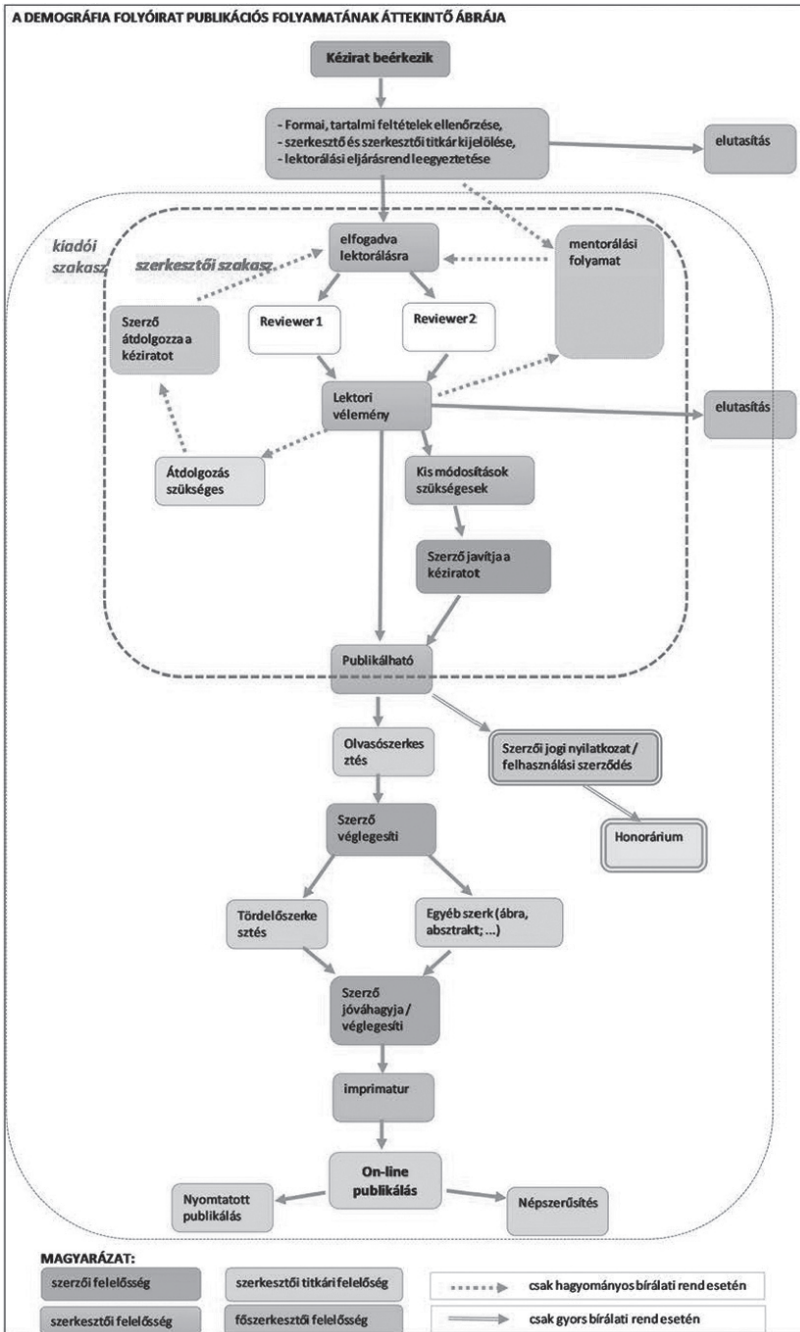
Ahhoz, hogy a kéziratot a gyors bírálati eljárás keretében be tudjuk fogadni a következő formai elvárásoknak egyértelműen meg kell felelnie:

- ✓ .docx formátumban benyújtott magyar nyelvű kézirat,
- ✓ Terjedelem: minimum 30 ezer, maximum 80 ezer karakter hosszú (szóközökkel, absztrakttal, irodalomjegyzékkel, stb. együtt)
- ✓ Kézirathoz mellékelte angol nyelvű absztrakt, amelynek terjedelme minimum 700, maximum 1500 karakter (szóközökkel)
- ✓ ábrák, táblák külön excell filében is mellékelve, munkalaponként egy ábra/tábla, a szükséges háttér-adatokkal
- ✓ Az Demográfia folyóirat (APA hivatkozási stílusra alapozó) hivatkozási stílusának pontos használata (leírása letölthető a folyóirat honlapjáról), vagy szoftveres hivatkozáskezelő (EndNote, Zotero stb.) használata esetén APA (hatodik kiadás) hivatkozási stílus pontos használata.

(3) FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR

A Demográfiai folyóiratnál minden kéziratot anonimizálunk, és két független szaklektorral bíráltatunk el. Azonban amellet folyóiratnál minden befogadott kéziratnak van egy felelős szerkesztője és a egy szerkesztőségi titkára. Ők – a bírálókkal szemben nem 'névtelenek' s szerző számára. A feladatuk a kézirat végigkísérése a publikációs folyamaton. (Id. az ábrát a következő oldalon.) A szerző velük egyeztetethet, hozzájuk bármikor fordulhat gondjaival, ötleteivel.

(4) A PUBLIKÁCIÓS FOLYAMAT ÁTTEKINTŐ ÁBRÁJA

(5) NEM KÖTELEZŐ FORMAI ELVÁRÁS, DE AZ OLVASÓ-SZERKESZTŐ MUNKÁJÁT MEGKÖNNYÍTI, HA SZERZŐKÉNT ÜGYEL A KÖVETKEZŐKRE:

- ✓ A tanulmány címe ne legyen túl hosszú, a főcím és alcím között legyen kettőspont
- ✓ A támogatók, a köszönetnyilvánítás, a tanulmány korábbi megjelenése stb. a tanulmány címének végére tett számozott lábjegyzetbe kerül (ez lesz az 1-es lábjegyzet)
- ✓ Szakaszokra tagolásakor legfeljebb 3 szintet használjunk, a szakaszokat nem számozzuk
- ✓ A szövegben használt rövidítéseket, mozaikszavakat az első előfordulásakor zárójelben fel kell oldani.
- ✓ A folyó szövegben a minimálisra csökkentjük a kurzivált kiemeléseket (pl. szakkifejezések első használata). Boldot kiemelési céllal nem használunk.
- ✓ Internetes linkek és email címek ne legyenek aláhúzva és kék betűvel (de maga a hivatkozás maradhat).
- ✓ Szövegben a táblázat, ábra stb. számára történő utalás dőlt betűs: (1. táblázat), az irodalmi hivatkozás nem.
- ✓ A mondat végére tett zárójeles hivatkozás megelőzi a mondatvégi pontot.
- ✓ A táblázatok, ábrák, térképek stb. alatt mindig szerepel a Forrás(ok) megjelölése, és kerülhet oda Megjegyzés(ek) is. Más információ csak kivételes esetben szerepel az ábrák, táblázatok alatt.
- ✓ A táblázatok, ábrák, térképek stb. forrásmegjelölése is bibliográfiai hivatkozásnak számít, tehát nem kell minden adatot kiírni, csak hivatkozni rá, és az irodalmak vagy a források között feloldani.
- ✓ A táblázatok férjenek ki egy, legfeljebb két nyomtatott oldalra, és lehetőleg kerüljük a fektetett táblákat.
- ✓ Több oldalas táblázat esetén nem kell minden oldal aljára kitenni a forrásmegjelölést és a megjegyzéseket, elég csak a táblázat végére.
- ✓ A százalékos értékek esetén nem írjuk ki, hogy „százalék”, vagyis „5,6 százalék” helyett „5,6%” szerepel, és a % tapad a számhoz.
- ✓ A számokban az ezresek elválasztása szóközzel, tizedespont helyett -vessző.
- ✓ Évszámoknál mindig kiírjuk mind a 4 számjegyet: 1980–89 helyett 1980–1989, 2000–4 helyett 2000–2004, 60-as évek helyett 1960-as évek.
- ✓ Számok, évszámok, oldalszámok stb. közé kötőjelet rakjunk (-), nem pedig elválasztójelet (-).

MEGRENDELŐLAP – DEMOGRÁFIA FOLYÓIRAT

Alulírott megrendelem a **Demográfia** című folyóirat (kiadó: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet 1024 Budapest, Buday László utca 1-3) jelen megrendelés leadását követően megjelenő évfolyamának (3 db magyar, 1 db angol kötet) számait ..... példányban.

Kiadó: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
(1024 Budapest, Buday László utca 1-3.)
ISSN szám: 0011-8249

A folyóirat éves előfizetési díja **4000 Ft**. Az előfizetés megrendelhető a KSH Népeségtudományi Kutatóintézettől az alábbi megrendelőlap kitöltésével, postai vagy elektronikus úton (szkennelve) történő visszaküldésével.

Postacím: 1525 Budapest Pf. 51.
E-mail cím: nki@demografia.hu

A megrendelő adatai:

Név: .....

Szállítási/levelezési cím: .....

Számlázási név (ha eltér): .....

Számlázási cím (ha eltér): .....

Adószám (nem magánszemély megrendelők esetén): .....

Telefonszám: .....

E-mail cím: .....

Egyéb megjegyzés, kérés: .....

A megrendelőlap alapján kiállított számlát intézetünk postai úton juttatja el a megrendelőhöz.

A megrendelés összegét a számlán feltüntetett bankszámlaszámra kérjük majd átutalni, a megjegyzés rovatban feltüntetve: „Demográfia éves előfizetés”

Dátum:.....

Alíráás:.....

(Figyelem ! A nyomtatott változat előfizetői korábbi számainkat kedvezményesen rendelhetik meg. További terjesztési ügyekkel kapcsolatos kérdéseivel, gondjaival, ötleteivel nyugodtan keresse Törő Ágnes szerkesztőségi titkárt (toro@demografia.hu).)

DEMOGRÁFIA

Megjelenik negyedévente
Szerkesztőség: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet,
1024 Budapest, Buday László u. 1-3.
Telefon: (+36-1)-345-6573
E-mail: szerkesztoseg@demografia.hu

Kiadásért felel a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet igazgatója.

Előfizethető a Szerkesztőségben.
Előfizetési díj: egész évre 4000,- Ft

Editorial Office: H-1024 Budapest, Buday László u. 1-3.